

MIRCEA ELIADE ȘI PRIZONIERII POLITICII ÎNCEPUTURILE CAZULUI *FELIX CULPA* (I)

LIVIU BORDAȘ*

MIRCEA ELIADE AND THE CAPTIVES OF POLITICS: THE BEGINNINGS OF THE *FELIX CULPA* CASE (I)

ABSTRACT: The name and work of Mircea Eliade (1907–1986) were banned in Romania following the establishment of the communist regime. Both his writings and his person were subject to ideological criticism, though without being accorded significant attention. (That is, within the context of an article or book; no article was ever dedicated exclusively to him.) The present paper explores, for the first time, his reception in socialist Romania after the lifting of the ban imposed on him. The first part examines the period from September 1967 to July 1970, when a new ban was imposed, and after that until March 1972, when the ban was lifted once more. The English term “captive” translates the Romanian word “prizonier”, which includes among its primary meanings “slave” or “enslaved”. It refers to the members of the two “fronts” – pro and con – involved in the struggle over the acceptability of Mircea Eliade within a communist culture like that of Romania during that era. The main figures at the forefront during this period were Miron Constantinescu (1917–1974), who opposed Eliade, and Adrian Păunescu (1943–2010), who supported him. The second part of the article focuses on other protagonists – both from Romania and abroad – active in the period following March 1972 and leading up to the fall of communism in December 1989.

KEYWORDS: Mircea Eliade; socialist Romania; anti-communist exile; politics; cultural and ideological fronts; banishment and censorship; fascism; legionarism; Zaharia Stancu; Miron Constantinescu; Adrian Păunescu; Gogu Rădulescu.

E un lucru relativ bine cunoscut că, începând din anul 1945, când sosește la Paris, Mircea Eliade (1907–1986) a încercat să fie tot mai puțin „politic”, în sensul propriu al acestui termen.¹ Vedea angajarea politică în primul rând pe plan cultural (și spiritual, cum

¹ Prezentul articol face parte dintr-un proiect personal de cercetare, consacrat cazului politic al lui Mircea Eliade, numit – printr-o formulă greșit înțeleasă – *felix culpa*. Au apărut mai multe serii de „prolegomene” (2009–2011) și „postlegomene” (2012–2013) sau de articole dedicate interviurilor lui (2011–2012, 2020–2023), raporturilor sale cu Julius Evola (2011–2014), Ioan Petru Culianu (2012–2014, 2021–2022) și Mac Linscott Ricketts (2011, 2020–2021). Aceste direcții autonome ar fi urmat să fie unificate și „rotunjite” în cadrul unui proiect oficial de cercetare, propus în 2014 și intitulat „*Felix culpa* lui Mircea Eliade. Istoria religiilor, politică și identitate națională”, al cărui principal obiectiv era întemeierea dezbaterii pe toate izvoarele primare disponibile. Proiectul s-a dovedit indezirabil pentru unii actori ai scenei academice și a fost blocat în anul 2015. A lăsat în urma lui mai multe articole, studii și volume în diverse faze de redactare. În ultimii ani am

* Cercetător științific afiliat, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română

îi plăcea să spună pe vremuri). După anul 1956, la Chicago, și această poziționare politică prin cultură a evoluat tot mai mult către un echilibru neutral între diversele tabere politice pe care le formau românii: anticomuniștii de diferite nuanțe din exil (de la liberali la legionari), grupurile antagonice de comuniști (și colaboraționiști) din țară, sioniștii emigrați în Israel sau în alte părți ale lumii ș.a.m.d. Această poziție de principiu i-a influențat, fără voia lui, o bună parte dintre atitudinile secundare. În special după „liberalizarea” din România socialistă care a făcut ca, în septembrie 1967, numele lui să fie șters de pe lista persoanelor indezirabile, iar scrierile sale să fie din nou tipărite în mod selectiv.

Un studiu complet și detaliat asupra felului în care Eliade a interacționat sau interferat cu alți actori ai scenei politice și intelectuale românești, atât din România socialistă, cât și din emigrație, va putea fi scris abia atunci când toate sursele primare, în special cele documentare, vor fi publicate. Cum acest moment e încă ireperabil într-un viitor prea apropiat, nu e lipsit de interes să încercăm o anticipare în temeiul a ceea ce putem cunoaște deocamdată. Cei care se impun cu precădere atenției noastre sunt primii „agenți” ai celui mai persistent filon din întreaga receptare politică postbelică a lui Eliade, față de care cercetarea academică a acesteia a manifestat – oare de ce? – puțin interes.

1. MIRON CONSTANTINESCU

1.1. PROFIL DE INTELECTUAL COMUNIST

Miron Constantinescu (1917–1974)² a studiat la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București din 1934 până în 1938. Conform propriilor sale mărturisiri, încă din timpul anilor de liceu, la Arad, fusese impresionat de „mișcarea muncitorească” și, împreună cu un grup de colegi, se orientase înspre „soluția socialistă”, în contextul în care „lupta dintre stânga și dreapta se accentua în oraș”.³ Din relatări ale colegilor de facultate, știm că mergea și pe la cursurile lui Eliade, „mai mult din curiozitate și pasiune decât din interes profesional”.⁴

scos din sertar și publicat o parte dintre aceste texte, folosindu-mă și de unele noi izvoare descoperite între timp. Precum în celelalte cazuri, și acum am „încheiat” articolul într-un mod provizoriu, lăsând completările și aprofundările pentru vremea când voi putea reveni altfel asupra „politicului” Eliade.

² Despre el există mai multe studii și articole scrise de istorici și sociologi, precum (în ordine cronologică) Vladimir Tismăneanu, Ștefan Costea, Virgiliu Constantinescu-Găliceni, Andi Mihalache, Florian Tănăsescu, Dan Cătănuș, Alina Tudor, Ștefan Bosomitu, Florin Poenaru, Dan Banciu, Cosmin Popa ș.a. A fost discutat în studii și volume consacrate istoriei sociologiei românești, iar în diferite cărți asupra perioadei comuniste s-au adus contribuții întemeiate pe izvoare documentare. Cea mai amplă și importantă contribuție este monografia lui Ștefan Bosomitu, *Miron Constantinescu. O biografie*, București, Humanitas, 2014. Toate acestea au fost utile orientării în subiect. Alte mulțumiri i se cuvin lui Cristian Vasile, pentru consultații bibliografice și pentru comunicarea unor publicații. Atât în reconstrucția istoriografică, cât și în analiza și interpretarea datelor m-am întemeiat, în primul rând, pe izvoarele primare publicate și pe mărturiile contemporanilor, ținând cont de faptul că multe surse de acest fel nu au fost încă făcute publice.

³ Miron Constantinescu, „Drumul unei generații”, *Secolul 20* (București), nr. 3, 1970, pp. 14–18 (14, 15). Sunt pomenite „mișcărilor fasciste și, în primul rând, Garda de fier”.

⁴ Mircea Handoca, „Convorbiri despre Mircea Eliade cu Mihai Șora”, *Orizont* (Timișoara), XXXV, nr. 43, 26 octombrie 1984, p. 3; republicat în *idem, Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, București, Humanitas, 1998, pp. 307–312 (309).

Conform acelorași mărturisiri, toată iarna 1934–1935 a petrecut-o citind, într-o bibliotecă de studii economice din Piața Universității, operele lui Lenin în traducere franceză. A găsit în ele „cheia epocii” și o „certitudine de care tineretul are întotdeauna nevoie pentru a putea trăi și lupta”.⁵ Drept care, în noiembrie 1935 a intrat în UTC, iar, după dizolvarea acestuia, în primăvara anului următor, în ilegalul PCdR. Miron susține că, în perioada liceului, „acțiunile” sale (și ale grupului său de prieteni) aveau și un caracter „antimistic”, îndreptat împotriva Bisericii, iar el devenise unul dintre elevii „antireligioși”.⁶ Un episod ulterior, legat de altă *clavis*, pune însă acest lucru sub semnul cosmeticii autobiografice.

În una dintre primele sale autobiografii de partid, mărturisea că în vara anului 1935 s-a retras timp de câteva săptămâni la mănăstirea Cheia pentru a medita asupra căii politice pe care urma s-o apuce, întorcându-se de acolo comunist.⁷ Tovarășii săi relatează și ceea ce nu scrisese în autobiografie, dar le povestise lor: că se retrăsese pentru a alege între legionarism și comunism.⁸ Dacă adăugăm la aceasta și informațiile culese de autoritățile sovietice în februarie 1945, după care Constantinescu ar fi fost legionar înainte de a deveni comunist⁹, se conturează ceea ce cunoaștem din biografiile mai multor tineri de atunci: că, înainte de a se hotărî pentru comunism, Miron simpatizase puțin cu legionarii.¹⁰ Se întâmplase, foarte probabil, chiar în 1934, primul an universitar. Dar, după cum se poate înțelege, simpatiile socialiste din perioada liceului au cântărit mai mult decât recenta întâlnire cu studențimea legionară, care totuși reușise să-l farneze.¹¹

⁵ M. Constantinescu, „Drumul unei generații”, ed. cit., pp. 17, 18.

⁶ *Ibidem*, pp. 15, 16.

⁷ Citată de N. Ceaușescu la Plenara C.C. din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961. „Din dezbaterile la Plenara C.C. al P.M.R. [...] Cuvîntul tovarășului Nicolae Ceaușescu”, *Scînteia* (București), XXXI, nr. 5377, 13 decembrie 1961, pp. 2–3 (3). E vorba de autobiografia din anul 1946, păstrată într-un dosar aflat acum la Arhivele Naționale. Vezi Șt. Bosomitu, *op. cit.*, pp. 48, 281–282, 368 (n. 59), 371 (n. 55). Pe ea se întemeiază articolul propagandistic al lui Alexandru Balaci, „Cui dăm votul și încrederea noastră. Miron Constantinescu”, *Scînteia* (București), XVI, nr. 678, 15 noiembrie 1946, pp. 1, 2. O discuție asupra valorii epistemice a autobiografiilor sale, în Șt. Bosomitu, „Mythologizing the biographies of Romanian underground communists. The case study of Miron Constantinescu”, în C.-F. Dobre, C. E. Ghiță (ed.), *Quest for a Suitable Past. Myth and Memory in Central and Eastern Europe*, Budapesta – New York, Central European University Press, 2017, pp. 67–84 (73–74, 77–78).

⁸ Lavinia Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, București, Editura Evenimentul Românesc, 1997, p. 93; *idem*, *Partea lor de adevăr*, București, Compania, 2008, p. 84; Stelian Tănase, în Iosif Sava, *Invitații Eutherpei. 8 Serate TV*, Polirom, Iași, 1997, p. 229. Vezi și comentariile lui Șt. Bosomitu, *op. cit.*, p. 48.

⁹ Raport din 6 mai 1946 al unui diplomat american din cadrul Comisiei Aliate de Control de la București, cu referire la o anchetă a autorităților sovietice făcută după un incident din noaptea de 4–5 februarie 1945. Șt. Bosomitu, *op. cit.*, p. 123. După cum se vede, în circulația informațiilor de la o sursă la alta, unele detalii (precum „membru important al Mișcării Legionare”) au suferit amplificări. Nu e exclus și ca informațiile despre scurta simpatie a tovarășului Miron să fi fost amestecate cu informații despre un legionar omonim; poate, pictorul Miron Constantinescu (1902–1998).

¹⁰ Fapt acceptat și de Vladimir Tismăneanu, „Portret în oglindă: Miron Constantinescu și Milovan Djilas”, în *idem*, *Lumea secretă a nomenclaturii. Amintiri, dezvăluiri, portrete*, București, Humanitas, 2012, pp. 238–247 (241).

¹¹ După mai multe mărturii, până la instaurarea regimului comunist, Miron Constantinescu întreținea relații cu legionarii, cu care își găsea și unele puncte comune. Ion Halmaghi, „Iconar”, *Drum* (Pittsburg),

Nu știm deocamdată mai multe despre atitudinea lui față de Eliade în acea vreme. La decenii după război declara împătimit: „Era rivalul ideologic al generației noastre antifasciste”.¹² E foarte probabil ca arhivele și mărturiile altor contemporani să aducă date noi. Însă ele vor trebui să fie bine filtrate critic. Nu doar „memoria” retrospectivă, ci și zvonuri sau „informații” din epocă sunt adesea simple fabricații.

De exemplu, informația că, în anul 1938, Eliade i-ar fi cârpit lui Miron două perechi de palme.¹³ Anul 1938 e, într-adevăr, momentul de vârf al simpatiei lui pentru mișcarea legionară. Dar din aprilie până la sfârșitul lui noiembrie a fost întâi ascuns, apoi internat în lagăr. Cu siguranță nu l-ar fi pălmuit pe Miron după eliberare. Rămân primele luni ale anului, când Eliade reîncepuse seminariile la Universitate (vorbind, conform unor izvoare diferite, fie despre elementele metafizice din folclor, fie despre istoria buddhismului) și lucra intens la pregătirea primului număr al revistei *Zalmoxis*. Marea diferență de statură și constituție fizică dintre cei doi, în dezavantajul lui Eliade, precum și lipsa oricăror alte informații despre eventuale ieșiri violente ale sale sau provocări la duel – spre deosebire de violențele lui Miron Constantinescu, rămase în memoria contemporanilor – lasă această „informație” pe seama creativității folclorice. Dacă ar fi existat în ea fie și un infim miez de adevăr, precum, de pildă, o agresare verbală sau atitudinală, acesta ar fi fost exploatat propagandistic contra lui Eliade și în favoarea tovarășului Miron, după cum e cazul scârmănării despre care se spune că un prieten al celui din urmă, Gogu Rădulescu (1914–1991), a încasat-o de la câțiva membri ai mișcării legionare.

Ce putem ști acum cu siguranță este că, începând din 1935, Miron Constantinescu se afla în compania celor care erau împotriva lui Eliade: revistele stângiste *Cuvântul liber*, *Era nouă*, *Dacia nouă*, la care colabora, și activiștii comuniști, precum Ilie (Ilya) Konstantinovski (1913–1995), cu care era coleg în conducerea Frontului Studentesc Democrat. Unul dintre prietenii săi apropiați de atunci, Gică (Lucien) Goldmann (1913–1970)¹⁴, se va strădui, în Parisul postbelic, să blocheze orice intrare a

X, nr. 4, octombrie-decembrie 1974, p. 7; Petre Pandrea, *Garda de Fier. Jurnal de filosofie politică. Memoriile penitenciare*, București, Vremea, 2001, p. 90.

¹² În 1972. Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii, II, Panorama răsturnată a mirajului politic*, București, Curtea Veche, 2006, p. 169.

¹³ Mihai Pelin, „Atras pe drumul Damascului (Mircea Eliade)”, în *idem, Genii și analfabeți. Militari și intelectuali sub lupa Securității*, București, Universal Dalsi, 2002, pp. 114–144 (131). Informația apare la finalul unei relatări cerute lui Adrian Păunescu în cursul redactării cărții, dar, sursa ei nefiind precizată, nu se înțelege dacă îi aparține acestuia sau a fost găsită în dosarele Securității. Ea lipsește dintr-o primă versiune a textului publicat în M. Pelin, *Operațiunile „Melița” și „Eterul”. Istoria Europei Libere în documente de „Securitate”*, București, Albatros, 1999, pp. 530–531; ed. revăzută, București, Compania, 2007, pp. 628–629. Autorul nu dă niciun fel de trimiteri la documente, iar o astfel de informație nu se regăsește printre izvoarele documentare deja publicate. Așa cum vom vedea însă, o variantă a ei, mai apăsată, se găsește la Adrian Păunescu. Prin urmare, devine evident că sursa informației a fost Păunescu (după spuse din anii '60–'70), și nu arhivele Securității.

¹⁴ V. Tismăneanu, „Miron Constantinescu sau povestea imposibilei erezii”, în *idem, Arheologia terorii*, ed. a II-a, ALLFA, București, 1998, pp. 198–203 (200); „Miron Constantinescu sau neputința de a deveni eretic. Prefață”, în Șt. Bosomitu, *op. cit.*, pp. 7–9 (8); M. Constantinescu, „Cuvânt înainte”, în L. Goldmann, *Sociologia literaturii*, București, Editura Politică, 1972, pp. 5–7.

lui Mircea Eliade – dar și a lui Emil Cioran (1911–1995) – în „sistem”. Nu se cunoaște însă niciun rând despre Eliade semnat de Miron.

Angajamentul său „revoluționar” a fost recunoscut ca fiind unul total. De la Lenin a ajuns la Stalin¹⁵, pe care-l vedea ca pe un continuator firesc și „genial” al lui Marx și Lenin. Ba chiar ca „prietenu și ocrotitorul poporului român”.¹⁶ Stalin era pentru el nici mai mult, nici mai puțin decât „marele reprezentant al marxismului creator”, care a ridicat materialismul dialectic pe o treaptă superioară. Iar cei pe care acesta i-a eliminat, nimic altceva decât „falsificatori ai marxism-leninismului”.¹⁷ L-a celebrat fără rest, mai ales în „victoriile” asupra „dușmanilor” săi, aplaudând lichidările ce au urmat marilor procese din anii 1936–1937. A promovat „dictatura proletariatului” și așa-zisa „luptă de clasă” (împotriva „claselor vrăjmașe poporului”), a susținut și justificat „revoluția culturală”, ca parte componentă a „revoluției socialiste”, „realismul socialist”, „principiul partinității” în literatură și artă, lipsa de „compromisuri” în domeniul ideologic, necesitatea activității Securității de „apărare și represiune împotriva claselor dușmane” – și lista poate continua indefinit.¹⁸ Totul era văzut prin prisma lui Lenin și Stalin, precum și a literaturii sovietice tributare lor.¹⁹ Istoria filosofiei, de pildă, nu era decât istoria luptei dintre materialism și idealism.²⁰

Alinierea la extrema stângă a devenit cauza cunoscutei lui „adversității neîmpăcate” față de alți intelectuali interbelici, precum Mircea Eliade sau Traian Herseni (care-i fusese dascăl).²¹ După spusele lui Herseni, Miron ar fi fost responsabil de scoaterea lui din Universitate și nici măcar Gheorghe Gheorghiu-Dej nu a putut trece peste el pentru a-l reinstala.²² Ca profesor de sociologie, în anii 1965–1974, se întuneca atunci când vreun student spunea că-l citise pe Herseni. S-a împotrivit, chiar cu brutalitate și violență, readucerii lui la catedră și l-a redus permanent la trecutul său politic interbelic.²³ Doar

¹⁵ Deja în 1938 îl considera pe Stalin o referință suficientă pentru marxism. Nicolae Dunăre, „Am capacitatea de a fi aproape obiectiv”, în Zoltán Rostás, *Parcurs întrerupt. Discipoli din anii '30 ai Școlii gustiene*, București, Paideia, 2015, pp. 13–110 (45).

¹⁶ M. Constantinescu-Murgoci, *Stalin, inspiratorul și organizatorul victoriilor istorice mondiale ale popoarelor din U.R.S.S. Conferință ținută în sala „Aro” în ziua de 21 Decembrie 1947*, București, Editura P.C.R., 1947, p. 43. Este o cuvântare prilejuită de cea de-a 68-a aniversare a lui Stalin și tipărită în două ediții cu mici diferențe.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 13, 14, 21.

¹⁸ Vezi, de pildă, „Cuvîntul tovarășului Miron Constantinescu”, în *Congresul al II al Partidului Muncitoresc Român, 23–28 decembrie 1955*, București, E.S.P.L.A., 1956, pp. 342–374.

¹⁹ Rămăsese convins de faptul că „nu există decât o singură ideologie justă creată de omenire în mersul ei, ideologia comunistă, creată de Marx, Engels, Lenin și Stalin”. Cuvânt la ședința plenară a C.C. al P.M.R. din 28–29 iunie și 1–3 iulie 1957, în *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu - Iosif Chișinevschi (1956–1961)*, ed. de Alina Tudor și Dan Cătănuș, București, Elion, 2001, pp. 203–215 (211).

²⁰ M. Constantinescu, „Introducere”, în Heraclit, [*Fragmente*], tr. de H. Mihăescu, București, Editura de Stat, 1950, pp. 3–15. Heraclit e văzut ca un materialist dialectic, culmea acestei gândiri în perioada antică.

²¹ Șt. Bosomitu, *op. cit.*, p. 7. Pentru Herseni, vezi și p. 345.

²² Relatare făcută unui fost student al său și coleg al lui Miron. Mihai Posada, *Cu Ion Halmághi, prin istoria asumată. O carte-dialog*, Iași, Tipo Moldova, 2013, p. 87.

²³ Dan Banciu, „Miron Gh. Constantinescu și relansarea sociologiei în România în perioada comunistă”, *Revista română de sociologie* (București), XXIX, nr. 1–2, 2018, pp. 169–199 (185–186). L-a enumerat

excesul de adversitate se explică ideologic, tovarășul Miron nutrind nenumărate adversități din motive pur personale. Mărturiile celor care i-au fost în preajmă coincid în trasarea unui portret uman de o negativitate la fel de extremă. Pe unele le-am putut auzi direct, de la cei care mai sunt în viață, dar mă voi limita la câteva dintre cele publicate.

Miron Constantinescu era unul dintre acei oameni pentru care sensul vieții e dat de putere. George V. Bumbești, fost coleg de facultate, îl vedea ca pe un „înfumurat” cu sufletul mort, care făcea pe șeful.²⁴ Un alt coleg, Ion Halmaghi, și-l amintea ca pe „un om dominat de toate furiile diabolice ale răului și negativismului”, care „nu a avut în sufletul lui nici măcar un bob din lumina dragostei”. După preluarea puterii de către comuniști, a manifestat „aceleași trăsături caracteristice ale personalității sale, pe care i le-am cunoscut în tinerețea noastră studentească: rigurozitate dogmatică, intoleranță, mergând până la formele bolnave ale tiraniei”, compensându-se cu „răzbunări crude, nemiloase și ilogice”.²⁵ Gheorghe Retegan, care l-a cunoscut în timpul campaniilor monografice din anii '30, și-l amintea ca pe un „om violent”, cu un „caracter sanguinic”, „încăpățânat” și „extraordinar de mândru”.²⁶ Tovarășul său politic, Nicolae Popescu-Doreanu își amintea că, deja în 1945, era „de un dogmatism paralizant”, iar „partea neplăcută a caracterului” începea să i se accentueze: „lipsa de generozitate a unui suflet mărunț” și „plăcerea sadică de a face rău, de a distruge”. Nu avea decât un Dumnezeu: puterea.²⁷ Pentru Bellu Zilber era un „puțoi” și o „canalie cățărâtă în partid pe umerii Anei Pauker”.²⁸ Petre Pandrea îl consideră un „huligan de stânga” și un „sadic”, numărându-l printre „antropofagii și genocidali” din epoca 1948–1952.²⁹ Un fost secretar al lui Dej, Paul Sfetcu, scrie că „era orgolios, perfid, tipic, brutal cu subalternii și cu cei cu care venea în contact, precum și vindicativ”, „ros permanent de ambiția bolnăvicioasă de a deveni prin orice mijloace omul politic numărul unu în România”. De asemenea, „se considera atâteștiutor, având deseori comportări stranii care puteau duce la concluzia că ceva era dereglat în organismul său”.³⁰ Paul Cornea mărturisea că era „un om mai mult temut decât iubit, un caracter autoritar, vanitos, irascibil”, cu

printre reprezentanții „ideologiei fasciste”, alături de A. C. Cuza, Nae Ionescu ș.a. „Cuvînt înainte”, în Ovidiu Bădina, Miron Constantinescu, Ernő Gáll, *Gîndirea sociologică din România*, ed. a II-a revăzută, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, pp. 7–12 (11). Prima ediție a fost publicată, cu subtitlul *Note de curs*, de Universitatea din București, în 1973. A avut și o versiune în limba engleză, realizată de Silviu Brucan, în 1974.

²⁴ George V. Bumbești, *Mereu umbrele. Schițe de portret*, Aalborg, Dorul, 1997, pp. 149–150.

²⁵ Ion Halmaghi, „Iconar”, ed. cit.

²⁶ Gheorghe Retegan, „La un moment dat eu m-am supărat foc”, în Z. Rostás, *Parcurs întrerupt*, ed. cit., pp. 235–405 (322, 361).

²⁷ „Oameni care au fost: Neculai Popescu evocă evoluția conducerii PCR în primul deceniu postbelic”, confesiuni citite postum, în 1981, la Radio Europa Liberă; înregistrarea la <https://moldova.europalibera.org/a/29421678.html>

²⁸ L. Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ed. a IV-a, revizuită, București, Curtea Veche, 2018, pp. 174, 265.

²⁹ Petre Pandrea, *Garda de Fier*, ed. cit.; *idem, Soarele melancoliei. Memorii*, București Vreimea, 2005.

³⁰ Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, selecție de L. Betea, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, pp. 289, 298; ed. a doua revizuită, București, Curtea Veche, 2008, pp. 314–315, 324.

„aplomb de magistru care pune concluzii irefutabile”.³¹ Petru Dumitriu, care i-a fost tovarăș apropiat în perioada căderii, după 1957, știa că fusese „un tip cumplit, un crunt”.³² Florin Constantiniu, coleg la Institutul de Istorie, îl caracteriza ca un „cerber ideologic, cu experiența anilor staliniști”, „bolnav de orgoliu” și grandomanie, „ambitios maladiv, setos de putere”, „al cărui devorator carierism îl stăpâna ca un demon al sângelui și al răzbunării pentru frustrări reale sau imaginare”. Iar „pentru a-și atinge scopurile, omul era gata să treacă literalmente peste cadavre”.³³ Un alt coleg de la institut, Apostol Stan, l-a cunoscut ca pe un veleitar cu care coabitarea era imposibilă și care-și exploata colaboratorii fără milă, până la stoarcere.³⁴ Cătălin Zamfir îi caracterizează „stilul” din perioada reabilitării ca „dictatură în știință și spiritul de ranchiună”, iar comportamentul, ca pe cel al unui „șef politic”.³⁵ Alexandru Bărlădeanu afirma că nu poate spune lucruri bune despre el tocmai pentru că-l cunoscuse foarte bine și confirmă că era mereu pornit să facă „porcării” celorlalți.³⁶ Psihatrii care au tratat-o pe fiica lui de boala de care suferea (schizofrenie), vorbesc atât de cauze genetice, cât și de mediul familial, considerându-l pe tată „paranoic”.³⁷

Aceleași lucruri și chiar unele mai aspre despre personalitatea lui au spus tovarășii săi politici în ședințele de partid menite să-l pună în discuție. Gheorghe Apostol pomenea, pe ocolite, despre „o doză mare de îngâmfare” și de faptul că „metodele lui de lucru nu au încântat pe nimeni dintre subalternii săi”.³⁸ Chivu Stoica afirma că „Miron este un om vanitos, orgolios și egoist”.³⁹ Mult mai direct, Constantin Pârvulescu îl considera „încrezut”, ranchiunos, răzbunător, cu „atitudine dictatorială față de subalterni”, dar practicând metoda „lingăilor care se ploconesc față de grade”: lovește jos și linguşește sus.⁴⁰ Tovarășul Miron acceptă toate criticile, inclusiv pe aceea privi-

³¹ *Ce a fost, cum a fost. Paul Cornea de vorbă cu Daniel Cristea-Enache*, Iași/București, Polirom/Cartea românească, 2013, pp. 201, 204.

³² George Pruteanu, *Pact cu diavolul. Șase zile cu Petru Dumitriu*, București, Albatros, 1995, pp. 74–75.

³³ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007, pp. 136, 146, 310, 313, 337.

³⁴ Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, București, Curtea Veche, 2010, pp. 143, 144, 165.

³⁵ Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească, din 1944 până în prezent*, Iași, Polirom, 2009, pp. 50, 57.

³⁶ L. Betea, *Alexandru Bărlădeanu...*, ed. cit. / *Partea lor de adevăr*, ed. cit., pp. 91, 93, respectiv, pp. 82, 83 (vezi și pp. 75–76/68–69 pentru rolul lui în execuția lui Lucrețiu Pătrășcanu; pp. 91–92, 121–122/83, 106 pentru excluderea lui Gogu Rădulescu; pp. 93/83 pentru cea a lui Bellu Zilber etc.). Alte instanțe în *idem, Lucrețiu Pătrășcanu...*, ed. cit. Pentru Gogu Rădulescu și Mihai Levente, vezi și „Oameni care au fost: Neculai Popescu...”, ed. cit. Pentru un alt posibil caz, cel al istoricului I. D. Suci, vezi A. Stan, *op. cit.*, p. 159.

³⁷ „Cazul Miron Constantinescu, o poveste sângeroasă”, *Adevărul* (București), 6 octombrie 2007; <https://adevarul.ro/stiri-interne/societate/cazul-miron-constantinescu-o-poveste-sangeroasa-752890.html>. Pentru paranoia sa dintr-o perspectivă non-medicală, Șt. Bosomitu, *op. cit.*, p. 25.

³⁸ *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi (1956-1961)*, ed. cit., pp. 74, 75.

³⁹ *Ibidem*, p. 114.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 102, 104, 105.

toare la „metodele brutale cu oamenii” pe care le folosea, dar nu și pe cea de egoism.⁴¹ Din tot ceea ce spun tovarășii săi din partid, un lucru e important de reținut aici: în timp ce-i lovea pe cei vulnerabili, se străduia mereu să le facă pe plac șefilor mai dogmatici ca el.

Viața lui, sfârșită timpuriu, a cunoscut o traiectorie cu căderi, reveniri și drame. Stalinist „zelos” și „impenitent”⁴² până la capăt, foarte apropiat de sovietici⁴³, a fost „om de casă” al Anei Pauker și un ortac al lui Mihail Roller și Leonte Răutu, veghind la păstrarea „purității ideologice”⁴⁴, a luat parte la – și a girat – abuzurile și crimele perioadei staliniste, a început să alunece încet în partid după înlăturarea „Anei noastre”, a fost marginalizat de Dej, progresiv, între 1957 și 1961, iar apoi, reabilitat de Ceaușescu în 1965 și, în mod formal, la Plenara C. C. din 22–28 aprilie 1968. Dar în acest din urmă an a suferit un traumatic eveniment familial: soția lui, Sulamita Bloch-Constantinescu (1916–1968) a fost ucisă în mod sălbatic de către fiica lor adoptivă.

1.2. CAZUL LUCIAN BLAGA

Proaspătul reabilitat nu a putut digera „reabilitarea” de către noul regim a unor intelectuali ne-comuniști, ca urmare a direcției lansate de Nicolae Ceaușescu la cel de-al IX-lea congres al partidului, cu consecințe – unele neprevăzute și chiar nedorite – în reșezarea scării valorilor. Istoricii din viitor vor avea poate curiozitatea să compileze, din toate izvoarele disponibile, lista completă a interdicțiilor, blocajelor și opreliștilor artizanate de Miron Constantinescu. Printre ele, în anii 1968–1970, se numără opoziția (alături de Leonte Răutu) de a se publica ediția a doua, revăzută și adăugită, a *Istoriei literaturii române* a lui G. Călinescu.⁴⁵

După propulsarea sa, în februarie 1970, în funcția de președinte al nou createi Academii de Științe Sociale și Politice – ceea ce-i conferea poziția unui Jdanov al României lui Ceaușescu⁴⁶, s-a ridicat împotriva lui Blaga și a lui Eliade. Se întâmpla în culmea liberalizării, cu un an înaintea „tezelor din iulie”. Și – trebuie amintit pentru curiozitatea faptului – în mijlocul inundațiilor și, respectiv, imediat după ele. Nu era prima dată când se punea de-a curmezișul curentului de emancipare de sub dogmatismul politico-ideologic prăvălit asupra României în urma ocupației sovietice. În anii

⁴¹ *Ibidem*, pp. 119–120, 210, 240–241.

⁴² Șt. Bosomitu, *op. cit.*, pp. 24, 109 ș.u.

⁴³ Corneliu Mănescu, în L. Betea, *Partea lor de adevăr*, ed. cit., pp. 493, 534.

⁴⁴ Referindu-se la „fanarioții” Moscovei, care controlau partidul până în anul 1952, Paul Sfetcu afirma: „Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevschi erau politicienii reprezentativi educați în spirit cominternist, cărora, din dorința de parvenire, li s-a alăturat și Miron Constantinescu”. P. Sfetcu, *op. cit.*, pp. 76–77.

⁴⁵ Al. Piru, „25 de ani de la moartea lui G. Călinescu”, *Ateneu* (Bacău), XXVII, nr. 4, aprilie 1990, pp. 1, 7. Din această relatare a îngrijitorului ediției rezultă că tovarășul Miron și-a menținut opoziția până la moarte.

⁴⁶ Pentru perioada cât s-a aflat în fruntea ei, Șt. Bosomitu, *op. cit.*, pp. 320–325, care însă acordă atenție numai activităților pozitive și de prim plan, și Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice (1970–1989)*, București, Litera, 2018, pp. 84–102, 117, 120–121, 135–136, 138, 154–158, 182–192.

primului dezgheț ideologic, 1955–1957, a încercat, împreună cu Răutu, să impună pași înapoi eforturilor de eliberare a disciplinelor umaniste, în special a celor istorice, de sub controlul lui Roller.⁴⁷

Puțin mai devreme, în martie 1970, publicase în revista *Secolul 20* un text autobiografic intitulat „Drumul unei generații”. Era dedicat destinului „generației noastre, născută în anii primului război mondial, ai Marii Revoluții, în 1917 sau în 1918”.⁴⁸ O generație care exista ca atare doar demografic. Nici istoria, nici cultura nu au înregistrat vreun fenomen „generațional” care să-i aibă pe acești oameni drept protagoniști. Dacă s-a întâmplat să fie mai mulți dintre ei pe o baricadă a istoriei, în vreun regim politic sau în paginile unei reviste, nu era în virtutea unei agregări intenționale și conștiente ca „generație”. Prin urmare, e greu să nu vedem în articol o replică și o contrapondere la binecunoscuta generație a lui Mircea Eliade, despre care acesta scrisese atât în perioada interbelică, cât și, mai recent, în volumul *Amintiri* (1966).

Articolul nu face nicio aluzie la Eliade. În schimb, îl pomenește pe Blaga printre poezii ale căror cărți formaseră atunci „pietrele pentru templul nostru închinat poeziei”.⁴⁹ Nimic despre el ca eseist și filosof, dimensiuni ale creației sale care începuseră a fi recuperate din anul 1968. Pe lista lui Constantinescu, Blaga exista doar ca poet. Știm, din mărturiile contemporanilor, că avea „obiecții” față de filosofia lui și chiar se întreba dacă acestea nu atingeau cumva și poezia.⁵⁰ La Congresul P.M.R. din decembrie 1955 îl acuzase – într-o bună companie – de „concepții idealiste reacționare” (aparținând „ideologiei burgheze”, ideologie dușmană celei marxist-leniniste) și s-a opus revenirii lui în Academie.⁵¹ Gheorghe Vlădescu-Răcoasa și Traian Săvulescu, aflați în sală, erau de părere că atacul se datora servilismului său politic, dorinței de a fi pe placul lui Chișinevschi, Răutu, Roller și al celorlalți „apostoli” ai stalinismului.⁵² Teoriilor filoso-

⁴⁷ Câteva episoade în Pavel Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999, pp. 60–61, 66, 71, 85, 127–128, 130, 137.

⁴⁸ M. Constantinescu, „Drumul unei generații”, ed. cit., p. 14. Este prilejuit de un număr tematic dedicat lui V. I. Lenin.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 16.

⁵⁰ Paul Cornea, referindu-se la o discuție din octombrie 1956. *Ce a fost, cum a fost*, ed. cit., p. 199.

⁵¹ „Burghezia se teme de progres și, implicit, de știință. Prefera misticismul și ploconirea în fața străinătății. Concepțiile idealiste reacționare ale unor Petrovici, Blaga, Motru, Gusti, misticismul fascist al unor Nae Ionescu, Nichifor Crainic și alte curente antiștiințifice și obscurantiste dominau în filosofie, în sociologie, în logică, psihologie etc.” „Cuvîntul tovarășului Miron Constantinescu”, ed. cit., pp. 352, 370. Vezi și P. Țugui, *Amurgul demiurgilor. Arghezi, Blaga, Călinescu (Dosare literare)*, București, Editura Floarea Darurilor, 1998, pp. 121–122. O altă respingere a lui Blaga, după 2 iunie 1956, prin cenzurarea numelui său între academicieni, e relatată în P. Țugui, *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*, ed. cit., p. 104.

⁵² P. Țugui, *Amurgul demiurgilor*, ed. cit., p. 122. Cercetările viitoare vor trebuie să sondeze și următoarea ipoteză: În ambiția sa de a urca în vârful ierarhiei de partid, Constantinescu avea nevoie de sprijinul frontului Chișinevschi-Răutu-Roller – cu mulțimea lui disciplinată de acoliți – pentru a-l disloca pe Gheorghiu-Dej, așa cum a și încercat în 1956. Conform unor mărturii din epocă, după eșecul lui Constantinescu și Chișinevschi, Roller ar fi urmărit să formeze un grup cu scopul de-a o aduce pe Ana Pauker în locul lui Gheorghiu-Dej.

face din trilogiile bliagene le reproșă caracterul „idealist și agnostic” sau „iraționalist și mistic”, care le-ar fi făcut să fie utilizate de unii ideologi ai mișcărilor de dreapta.⁵³ Se spune chiar că s-ar fi opus propunerii de a i se acorda premiul Nobel, făcută în 1956 de către Basil Munteanu și Rosa del Conte (la inițiativa lui Mircea Eliade).⁵⁴

Atacurile din 1970 îi sunt expediate lui Eliade, la Chicago, de către binevoitori din țară. La 22 iunie își notează în jurnal următoarele: „Cineva îmi trimite prin avion *Contemporanul* cu cele trei mari pagini: discuția filosofiei lui Blaga la Academie; prezidează Miron Constantinescu și vorbesc filosofi, sociologi, critici literari. Lectura mă deprimă. Ne reîntoarcem la situația dinainte de 1966–67. Ne reapropiem de stalinism. Poate de aceea anonimul corespondent mi-a trimis acest număr din *Contemporanul*: ca să înțeleg de ce n-a apărut și nici nu va mai apare *La Țigănci*”.⁵⁵ Monicăi Lovinescu (1923–2008) îi scrie: „Cineva mi-a trimis *Contemporanul* cu discuția lui Blaga, «la Academie». Am înțeles. Nu mai e nimic de făcut”.⁵⁶

La 29 mai, Secția de Filosofie și Logică a Academiei de Științe Sociale și Politice inițiasă un program de „dezbateri” în perspectiva „valorificării critice a moștenirii noastre culturale în spiritul concepției marxist-leniniste”. Din conținutul discuțiilor se vede că exista o preocupare – altfel spus, o directivă – de a contracara un așa-zis „neodogmatism”, sau „dogmatism contrar”, născut uneori ca reacție la vechiul dogmatism și care ar fi fost vinovat de „elogiu exagerat”, ba chiar de „delir apologetic”, de preluarea „extaziată necritică”, „exclusiv sub o imagine pură” a victimelor vechiului dogmatism.

A fost aleasă mai întâi tema „Filosofia lui Lucian Blaga” pentru că ea oferea prilejul unei „reflexii teoretice, de principiu” asupra „moștenirii culturale” și asupra modalităților și criteriilor după care funcționează valorificarea acesteia.⁵⁷ Ceea ce se ascundea sub aceste formule voit neutre era chestiunea compatibilității cu marxism-leninismul a unor reprezentanți ai tradiției filosofice românești. Blaga putea fi socotit ilustrativ pentru ea în virtutea construirii unui veritabil sistem, dar în aceeași boxă se afla o lungă

⁵³ La o întâlnire personală cu Blaga, în septembrie 1956. *Ibidem*, p. 127. Asocierea cu fascismul și legionarismul fusese făcută încă din anii 1945–1946 prin condeiele lui Lucrețiu Pătrășcanu și Nestor Ignat (cel din urmă, în *Scânteia* condusă de Miron Constantinescu).

⁵⁴ Darie Novăceanu, *Saloanele de lux ale nemerniciei*, București, Elion, 2006, p. 133. Conform lui, Miron Constantinescu e cel care a dat „ordinele”. Vezi și Gabriel Țepelea, *Secvențe din purgatoriu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, pp. 254–257 și Ion Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, IV, București, Libra, 1999, pp. 301–302. În cea din urmă se vorbește despre călătoria lui Zaharia Stancu la Stockholm.

⁵⁵ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.4, f. 3862 (22 iunie 1970).

⁵⁶ Scrisoare din 7 iulie 1970, în F.L.I. Mulțumiri lui Gabriel Liiceanu și lui Cătălin Cioabă pentru facilitarea accesului la această jumătate a colecției scrisorilor lui Eliade către V. Ierunca și M. Lovinescu.

⁵⁷ Oportunitatea era oferită de împlinirea a 75 de ani de la nașterea lui Blaga. „Valorificarea critică a moștenirii noastre culturale în spiritul concepției marxist-leniniste”, *Contemporanul* (București), XXIV, nr. 24, 12 iunie 1970, pp. 6-8. Participă cu lucrări Dumitru Isac, Nicolae Bagdasar, Ion Ianoși, Al. Tănase, Al. Posescu, H. H. Stahl, iar la discuții, Pavel Apostol, Virgil Teodorescu, Edgar Papu, Valeriu Râpeanu, Ov. S. Crohmălniceanu, Nicolae Gogoneață, Mihail Pișcoci, Henri Wald, Al. Dima, N. Tertulian, Al. Ivasiuc și Ion Dodu Bălan (deși, după mărturiile ale contemporanilor, unii dintre aceștia din urmă n-au fost prezenți în sală, ci au oferit un comentariu ulterior, pentru publicarea în revistă). Lucrările au fost deschise de Dumitru Ghișe, președintele secției, și încheiate de M. Constantinescu.

listă de nume. Fără îndoială, „trăirismul”, al cărui exponent Eliade continua să fie considerat, era mai greu și mai periculos de supus unei discuții publice.

Sub pretextul valorificării critice a „moștenirii” culturale și chiar a unei preținse celebrări, era respinsă, în mod ideologic, gândirea lui Blaga. Deși mai mulți vorbitori atrag atenția că nu se pot disocia poetul și filosoful, atitudinea dominantă este: poetul da, filosoful ba. Într-o manieră marcată de grija delimitării de dogmatismul și violența ideologică ale primelor decenii de comunism, relevând și „părți bune”, „valoroase”, se reactualizau vechile acuzații: agnosticism, fideism, spiritualism, transcendentalism, misticism, iraționalism, dogmatism (în sensul filosofic al termenului) – la care unii dintre participanți adaugă și niște grave puneri de-a curmezișul: anti-raționalism, anti-intelectualism și anti-marxism. Chiar și acei puțini care încearcă să pledeze pentru acceptarea filosofiei lui Blaga într-o modalitate „critică”, dialogală, refuzând ceea ce e „negativ” în ea, sunt nevoiți să facă jocul și, repetând clișeele, să slujească pretenției de „deplină libertate de exprimare a opiniilor” pe care acest spectacol ideologic o afișa.

De fapt, sub o aparentă atitudine de deschidere și libertate, se încerca parcurgerea câtorva pași îndărăt în raport cu nivelul la care ajunsese receptarea (reacceptarea) lui Blaga în cultura română. Se aruncă mereu săgeți înspre cei care, chipurile, l-ar prelua necritic și apologetic. Se spune, cu dispreț, că filosofia lui ar avea priză asupra unor minți impresioniste, nedeprinse cu rigorile logicii științifice. Totuși, puțini îndrăznesc să arate cu degetul. Sunt nominalizați Edgar Papu, Mariana Șora, Dumitru Micu și pomeniți unii „ideologi” ai revistelor *România literară* și *Tribuna*, ale căror nume erau, fără îndoială, știute.

La fel de puțini sunt cei care articulează suspiciunile ideologico-politice plutind în aerul ședinței. Pavel Apostol atrage atenția asupra importanței înțelegerii „funcției ideologico-sociale” a filosofiei blagiene, care „se situează, în cadrul epocii, în rândul formațiunilor teoretice din care fascismul și legionarismul și-au făptuit arme spirituale”. Al. Posescu face legătura între filosofia lui și viața politică interbelică: Blaga n-a alunecat pe panta legionarismului (ar fi avut doar strânse legături cu partidul gogocuzist), dar iraționalismul lui a fost îmbrățișat cu căldură de susținătorii acestuia. Prin urmare, cui ar putea folosi filosofia lui? Nu progresului politic și social. Fără să o pronunțe, Posescu spune nici mai mult nici mai puțin decât că filosofia lui Blaga poate folosi doar legionarismului.

Cel mai explicit este, în cuvântul său de încheiere, Miron Constantinescu, care vede gândirea lui Blaga doar în termeni negativi: nu e raționalistă, nu e științifică, nu e progresistă, nu e optimistă. Pentru el, iraționalismul lui Blaga e „convergent”, ba chiar „coincide” cu acela al mișcărilor de extremă dreaptă, precum legionarismul și cuzismul, „variante hidoase ale fascismului”. Nu întâmplător „a fost arborat și folosit ca egidă spirituală” de către ele. În România – spune el – lucrurile s-au schimbat întru totul, dar situația internațională face ca combaterea iraționalismului și a „doctrinelor care pot sprijini reapariția în anumite locuri a unor mișcări fasciste” să fie, în continuare, *principlial* necesară.

Tovarășul Miron nu e satisfăcut doar cu discuții „libere”, ci hotărăște că, pentru discernerea științifică, obiectivă a „valabilității” unei opere, e necesară stabilirea unor

criterii metodologice, întemeiate pe marxism-leninism și pe experiența partidului. Ele vor sluji și „valorificării” altor opere și concepții, precum psihologia lui Constantin Rădulescu-Motru sau sociologia lui Dimitrie Gusti. (Îl deranjează cu precădere „tendința spre laude nemăsurate, ditirambice” față de Gusti.) Nu așteaptă, ci enunță pe loc câteva dintre ele: istoricizarea, evaluarea răspunsului dat problematicii epocii, analiza funcției sociale a operei.

El însuși își „istoricizează” propria situație față de Blaga, împărtășind mai multe episoade biografice ale raportării la poezia și gândirea lui. Întâlnirea cu el, din anul 1956, îi permite să confirme impresia altora că acesta „evoluează” după război. Dar numai în gândirea politică; în cea filosofică, în speță în ontologie și gnoseologie, rămăsese pe vechile poziții.⁵⁸

După mărturiile mai multor contemporani, în epocă nu era un secret faptul că această pretinsă dezbatere a fost o „campanie împotriva lui Blaga” pornită de Miron Constantinescu.⁵⁹ Redactase deja sau va redacta în curând un referat cuprinzând similare „considerații metodologice” privind moștenirea școlii lui Gusti. În el susține că valorificarea sociologiei interbelice „trebuie să fie înfăptuită pe baza unei *concepții clare* despre sensul unor reconsiderări, pe baza unei *metode științifice* și nu apologetice, idealiste”, enumerând apoi șase „criterii științifice” care trebuie avute în vedere în mod simultan.⁶⁰

1.3. CAZUL MIRCEA ELIADE

Nu e exclus ca expeditorul anonim al revistei *Contemporanul* să fi fost Dumitru Micu (1928–2018), nominalizat de două ori și vizat în alte câteva rânduri de-a lungul „dezbaterii” despre Blaga. Eliade bănuia probabil acest lucru, căci îi scrie: „am citit cu

⁵⁸ „Cuvântul de încheiere al tovarășului Miron Constantinescu”, *ibidem*, p. 8.

⁵⁹ Vezi, între alții, Edgar Papu, „Blaga unește liniștea românească cu tragicul expresionist” (9 iunie 1982), în I. Opreșan, *Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate*, București, Minerva, 1987, pp. 435–461 (447–448); ed. a II-a, revizuită, augmentată, necenzurată, București, Saeculum-Vestala, 1995, pp. 406–429 (417–418). Anneli Ute Gabanyi, care analizează faptul în timp real, atribuie întreaga acțiune „politicii culturale mai restrictive” adoptate recent de P.C.R. și consideră că Blaga a fost ales pentru a fi dat drept exemplu pentru această tendință. „More restrictive reconsideration of Lucian Blaga?”, *Romania. Situation Report* (Radio Free Europe Research Institute, München), nr. 36, 15 July 1970, pp. 21–23; versiune românească în A. U. Gabanyi, *Ceașescu și scriitorii. Analize politico-literare în timp real*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, pp. 46–47; reeditare, București, Litera, 2023, pp. 61–63. Deși mai târziu va observa că „este tipic pentru scena culturală din România ca idiosincraziile personale ale scriitorilor să constituie obstacole reale în reconsiderarea unei opere sau a unui scriitor” (p. 502), în acest caz îi lipseau informațiile despre idiosincraziile lui Miron Constantinescu și noile sale porniri de poliție ideologică.

⁶⁰ M. Constantinescu, „Observații critice și considerații metodologice pe marginea valorificării experienței școlii sociologice de la București” [1970], în *idem*, *Cercetări sociologice, 1938–1971*, București, Editura Academiei, 1971, pp. 208–210 (209). Referatul fusese cerut de Editura Științifică. Criteriile au fost enunțate pe larg într-un alt studiu din anul 1970, dedicat istoriei sociologiei românești; *ibidem*, pp. 201–207 (201–203). În „Cuvânt înainte”, printre purtătorii „concepțiilor fasciste” e pomenit și Nae Ionescu; *ibidem*, pp. v–viii (vi).

melancolie paginile din *Contemporanul* relatând ședința de lucru de la Academia de Științe Sociale...”⁶¹

În foarte scurt timp vine și rândul lui, iar ocazia e oferită chiar de recenzia pe care Micu o face recent tipăritului volum *De Zalmoxis à Genghis Khan*.⁶² Profesor la Universitatea din București, Dumitru Micu era – alături de Sorin Alexandrescu – unul dintre „garanții” reintrării lui Mircea Eliade pe piața de carte a României socialiste: au semnat studiile introductive ale volumelor *Maitreyi. Nuntă în cer* și, respectiv, *La țigănci și alte povestiri*, tipărite în anul 1969. Primul fusese difuzat în decembrie 1969 și ianuarie 1970, iar cel de-al doilea aștepta să i se dea drumul în librării dintr-un moment în altul. Așa cum îl informează într-o scrisoare, Eliade era cel dintâi dintre autorii români exilați, necomuniști, (re)publicat în țară, prin aceasta deschizându-se posibilitatea recuperării exilului românesc. „Sunteți primul român din emigrație care este editat în țară. Prin tipărirea operelor Dvs se creează un precedent. Altfel spus, în clipa în care s-a aprobat publicarea literaturii Dvs, s-a dat aprobarea de principiu pentru editarea tuturor scriitorilor români din exil – cu condiția ca operele lor să fie însoțite de prefețe clare din punct de vedere actual. Începe astfel o etapă nouă în istoria contemporană a editurii românești din țară și Dvs vă revine meritul de a fi deschis-o. De acum înainte cărțile românilor din străinătate vor putea fi publicate în R.S.R. fără dificultăți. Greu a fost până a triumfat principiul.”⁶³

Principiul va avea însă de înfruntat răbufniri adverse, iar triumful lui nu va fi niciodată deplin, creându-se fel de fel de dificultăți în calea-i. Vechilor comuniști, ilegalistilor și, între ei, cu precădere, cominterniștilor, pro-moscoviților de altădată, acest lucru le apărea ca o erezie și o aberație de neacceptat. Apoi, intervin animozități și frustrări personale. De pildă, Zaharia Stancu (1902–1974) voia să-l invite pe Eliade și să-l promoveze în țară.⁶⁴ Dar, așa cum se va vedea, era un gest interesat, care presupunea o reciprocitate: Stancu îl ajută să reintre în circuitul cultural din România socialistă, iar Eliade pe el să intre în circuitul editurilor franceze. Dat fiind că Eliade nu a răspuns

⁶¹ La 14 iulie 1970. Dumitru Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (I), *Caiete critice* (București), nr. 5–6, 1993, pp. 46–60 (58); *Correspondență* II, pp. 274–276 (275). Este singura referință la Constantinescu din corespondența deja cunoscută (emisă și primită), dar e probabil să existe și altele, care vor fi cunoscute pe măsura publicării ei.

⁶² D. Micu, „O carte despre arhaicul românesc”, *România literară* (București), III, nr. 27, 2 iulie 1970, p. 11.

⁶³ Scrisoare din 9 decembrie 1969, M.E.P. 67.6.

⁶⁴ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 16.9 (27 iunie 1967); *Correspondență* II, pp. 62, 271 (15 iulie 1967, 21 aprilie 1970). În acel an 1967, invitat să facă o expunere la una dintre ședințele lunare de învățământ politic pentru cadrele care predau științe sociale, organizată de Cabinetul municipal de partid – dar care se ținea atunci la Facultatea de drept –, Zaharia Stancu a ținut un discurs nonconformist, pomenindu-i și pe Eliade și Cioran. Spre stupefacția câinilor de pază a ortodoxiei de partid, care l-au întrebat dacă Eliade n-a fost legionar, Stancu a negat și a spus că i-ar face plăcere ca Universitatea din București să aibă un profesor ca Mircea Eliade. Conform amintirilor lui Mircea Flonta într-un interviu din 5 martie 2011. Cristian Vasile, *Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu, 1965-1974*, București, Humanitas, 2014, pp. 150–151; M. Flonta, C. Vasile, „Despre viața filosofică de dinainte de 1989”, *Revista de filosofie* (București), LXXI, nr. 4, 2024, pp. 461–508 (498).

acestui troc, Stancu s-a răzbunat după cum a putut. Oricum, i-a făcut mult mai puțin rău decât făcuse altor scriitori. Sau decât va avea Eliade de suferit de la alți confracți ai săi și, mai ales, de la vechii ilegaliști și cominterniști.

Iată alte câteva exemple, chiar de la început. Sorin Alexandrescu a dat *Contemporanului* două articole despre Eliade, le corectase și șpalturile, dar redactorul-șef, George Ivașcu (1911–1988), tot nu le-a publicat.⁶⁵ În deschiderea unei întâlniri a lui Ceaușescu cu conducerea Uniunii Scriitorilor, la 22 mai 1968, Zaharia Stancu se plânge că, în ultima vreme, s-au „strecurat” în reviste „materiale care nu aveau ce să caute acolo”, printre care și „o serie de articole în care se prelua în întregime opera lui Eliade”.⁶⁶ La o altă întâlnire, la 6 noiembrie, altcineva i se plânge în chestiunea accentuării „conflictului” între „tineret” și „generația mai vârstnică”. Era Georgeta Horodincă (1930–2006), întâmplător soția unuia dintre criticii lui Eliade din perioada obsedantului deceniu, Nicolae Tertulian (1929–2019). Ea apărea Direcția Presei contra tinerilor interesați de „filosofi și scriitori care nu sunt marxiști”. De pildă, pentru ca o renumită revistă de filosofie marxistă din Iugoslavia să fie cunoscută la noi „nu s-a bătut nimeni așa cum s-a bătut pentru Heidegger sau Mircea Eliade”.⁶⁷ Din primul număr al revistei studențești clujene, *Echinoc*, apărut la sfârșitul anului, cenzura – Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor de sub conducerea lui Iosif Ardeleanu (1909–1988) – a scos două articole despre Sextil Pușcariu și Aron Cotruș și o recenzie a romanului *Domnișoara Christina* de Mircea Eliade, în timp ce prezentarea textului lui Martin Heidegger, *Ce este filosofia*, a trebuit să sufere modificări ideologice. Toate erau vinovate de a expune „pur și simplu «obiectiv»” concepția respectivilor autori, fără o „analiză critică profundă” și fără „referiri directe la marxism”.⁶⁸ Adevăratul motiv al eliminării din sumar a celor trei articole era cunoscut de Leonte Răutu (1910–1993), care îl trădează cu ocazia ședinței cu secretarii responsabili cu problemele de propagandă, din 30 decembrie 1968: cele „trei materiale de așa-zisă reconsiderare a trei figuri” se ocupau de „reprezentanți marcanți ai legionarismului din țara noastră”, lucru

⁶⁵ Vor apărea abia după șase luni, în *Luceafărul*. M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.1 (25 martie 1968), cu referire la o scrisoare de la Sorin Alexandrescu. Vezi scrisorile acestuia din 4 ianuarie, 9 februarie și 24 martie 1968, M.E.P. 62.14. Și scrisorile lui Eugen Barbu din 10 februarie și martie 1968, M.E.P. 63.13.

⁶⁶ „Stenograma întâlnirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu tovarășii din conducerea Uniunii Scriitorilor din R.S.R., 22 mai 1968”, în Alina Pavelescu, Laura Dumitru (ed.), *PCR și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu, 1965–1972*, București, Arhivele Naționale ale României, 2007, pp. 121–162 (122). Eliade fusese reacceptat mai mult ca scriitor și eseist, opera lui teoretică fiind supusă criticii marxiste chiar de la începuturile reconsiderării. De pildă, Vasile Vetișanu (*Ramuri*, nr. 9, 1967) și Gheorghe Vlăduțescu (*Tomis*, nr. 11, 1967) insistă asupra limitelor lui Eliade ca filosof al culturii și, respectiv, teoretician al mitului. La polul opus se situează articolele lui Zoe Dumitrescu-Bușulenga (*Secolul 20*, nr. 9, 1967) și Nicolae Mărgineanu (*Steaua*, nr. 11, 1967). Alte articole care au putut fi vizate de Stancu sunt cele semnate de Mihai Ungheanu, Ilina Gregori, Victor Săhleanu, Mircea Vaida, Ștefan Bănuțescu și Sorin Alexandrescu.

⁶⁷ „Stenograma întâlnirii tovarășului Nicolae Ceaușescu, [...], cu tovarăși din conducerea Uniunii Scriitorilor, 6 noiembrie 1968”, în A. Pavelescu, L. Dumitru (ed.), *op. cit.*, pp. 213–241 (230).

⁶⁸ „Notă” a Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor asupra presei studențești în anul 1968, *ibidem*, pp. 241–243 (242).

care nu era „admisibil”.⁶⁹ Nu era în viziunea „vechilor”, care l-au și destituit pe redactorul-șef, Eugen Uricaru.⁷⁰ De altfel, și Securitatea va mai continua pentru o vreme să-l numere pe Eliade, cel puțin în unele dosare, printre „legionarii trădători de patrie”.⁷¹

Cu numai câteva luni înaintea recenziei lui Micu, în nota introductivă a unui articol al lui Ștefan Voicu (1906–1992) dedicat lui C-tin Dobrogeanu-Gherea se deplângea faptul că nu toate revistele au dat atenția cuvenită aniversării-comemorării marelui înaintaș al socialismului: „Numeroase sunt însă revistele de literatură care – acordând suficient spațiu lui Lucian Blaga, Mircea Eliade și altora, cu limite, curențe și fond idealist, mistic refuzat de cultura unui popor angajat în înțelegerea superioară a fondului vieții sub toate aspectele sale – au uitat să insiste, unele chiar să amintească, de predecesorul criticii literare pe care o promovăm în statul în care a triumfat puterea socialistă.”⁷²

La fel ca Voicu, Miron Constantinescu era unul dintre acei vechi comuniști nemulțumiți de revenirea numelui lui Eliade în publicațiile românești. Iar, prin noua poziție politico-ideologică pe care o dobândise, devenise chiar un exponent neoficial al lor. Nu e deci de mirare că reacționează la „abaterea” lui Dumitru Micu cu o contrarecenzie pe prima pagină a aceleiași reviste. Era, de fapt, o aducere la ordine și o predică de direcție ideologică.

Precaut, Micu exprimase câteva rezerve privind „fundamentarea științifică” a unor idei-metafore și întemeierea filosofică a concepției eliadiene. Deși perspectiva lui nu e una materialistă, ci, dimpotrivă, declarat idealistă – „trăgându-și parțial substanța din curente filosofice opuse raționalismului” –, Eliade „formulează puncte de vedere pe cât de noi pe atât de inatacabile în armătura lor logică”, fortificându-le cu o „colosală documentație” și permițând astfel cititorului să tragă propriile-i concluzii (la care „conduc în chip obiectiv însăși faptele înfățișate”). Aprecierea generală a autorului și a operei e superlativă⁷³, iar în mijlocul paginii tronează o fotografie în care Eliade e surprins în biroul lui ținând în mână mitologica pipă.

Recenzia e semnalată pe prima pagină a revistei, alături de alte cinci titluri. Tot acolo, la stânga editorialului, un savant din generația lui Eliade, profesorul Dumitru Berciu (1907–1988), dedica o recenzie recent publicatului *Compendiu de Istoria României* (1969), coordonat de Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu și Ștefan

⁶⁹ C. Vasile, *Viața intelectuală și artistică în primul deceniu al regimului Ceaușescu, 1965–1974*, ed. cit., p. 144.

⁷⁰ *Cartea albă a Securității. Istoria literare și artistice, 1969–1989*, ed. de Mihai Pelin, Constantin Aioanei, Vergil Chirciu, București, Editura Presa Românească, 1996, p. 484.

⁷¹ Note din 3 iunie 1969 și 11 mai 1972, în *Noica și Securitatea* H, pp. 81–83, 150–152 (81, 150).

⁷² Ștefan Voicu, „Constantin Dobrogeanu-Gherea”, *Anale de istorie* (București), XVI, nr. 3, 1970, pp. 3–18 (5). Nota introductivă e semnată „Redacția”. Printre membrii redacției – condusă de Titu Georgescu (1929–2004) – se număra însuși Voicu (alături de amicul său Valter Roman). E foarte probabil, așadar, că această notă polemică îi aparține, dar o voia disjunctă de textul articolului și de numele său.

⁷³ Eliade e considerat „un specialist de prima clasă, pe plan mondial” în domeniul istoriei religiilor, iar cartea „exemplară sub aspectul informației, al rigorii analitice, al probității științifice”, o primă „sinteză elaborată din perspectiva universalității”, „o lucrare fundamentală pe tărâmul «românisticii», un studiu dens, pe temeiul căruia va fi posibilă o mai exactă și mai nuanțată definire a particularităților ce compun varianta specific românească a spiritului uman”.

Pascu, o lucrare „izvorâtă din dorința de respectare riguroasă a adevărului istoric, înțemeiat pe concepția marxistă”. După aprecieri elogioase și ideologic corecte, el își permite să încheie cu un diplomatic amendament al felului în care a fost tratată „epoca străveche și chiar cea veche”, insistând asupra importanței continuității istorice între vechile populații carpato-danubiene, geto-daci și daco-romani.⁷⁴ În acest fel, recenzia lui Micu părea să se insereze tocmai în punctul în care survenise amendamentul lui Berciu. Nu e imposibil ca publicarea simultană a celor două articole să nu fie o coincidență, ci poate o reacție la admonestările recente pe care trebuise să le înghită *România literară*.⁷⁵ Respectiva perioadă din *Compendiu* nu-i aparținea lui Constantinescu, ci lui Daicovicu (care era un admirator al lui Eliade). Și totuși, cel care reacționează, cu rapiditate – citind cartea recenzată și răspunzând peste două numere –, e tovarășul Miron.

Micu va afla povestea publicării recenziei mai târziu și i-o împărtășește lui Eliade, împreună cu reacția lui Miron Constantinescu. După ce-i scrie mai multe (și interesante) lucruri despre atitudinea duală pe care conducerea României e nevoită să o aibă față de Moscova, continuă astfel: „Din sursă indirectă, am aflat povestea apariției în *R.L.* a recenziei mele la *De Zalmoxis à Genghis-Khan*. O dădusem de peste două luni și nu se mai publica. Fusese scoasă din pagină. Proteste din partea mea, intervenții în text (în speranța că, după ce voi fi moderat laudele, cenzura va fi mai înțelegătoare), telefonul la C.C. Răspuns: nicio obiecție, recenzia merge, cu Eliade nu avem nimic, dar... să vedem..., poate în numărul viitor. Telefoniez la *Tribuna*, vorbesc cu D. R. Popescu. N-ați vrea să publicați o recenzie la ultima carte a lui Mircea Eliade? Răspuns: ba da, cum de nu, însă avem de mult un interviu, luat de Cotruș, căruia nu i se dă drumul, așa că nici recenzia nu cred să meargă. Telefoniez la *Cronica*. Mi se răspunde: trimite textul, vom încerca! Din nou telefoane la C.C. Răspunsuri evazive. Într-o bună zi, articolul apare în *R.L.* Nu mă așteptam și nu fusesem prevenit! Ulterior am aflat că amânarea se datorase proiectatei vizite a lui Brejnev în vederea semnării tratatului de prietenie. Cum să-l «lauzi» pe Eliade în preajma vizitei secretarului general al P.C.U.S.? Ar fi fost interpretată ca o provocare! Însă... lovitură de teatru. Cu două zile înainte de așteptatul eveniment se anunță că delegația sovietică nu va fi condusă de Brejnev, ci de Kosîghin, cel dintâi fiind... gripat (dar a fost văzut pe un stadion!). Drept răspuns, în numărul din *R.L.* ce apărea exact în ziua sosirii delegației sovietice nu apare, cum fusese stabilit, *Ce e nou în literatura sovietică?* (acest text fiind scos peste noapte), ci... un articol despre Mircea Eliade, cu fotografie. Dinte pentru dinte! Nu trec două zile și mă aud chemat la telefon: Aici secretara tov. Miron Constantinescu. Tov. Miron vă roagă să-i împrumutați, dacă se poate, cartea lui M. E. despre care ați scris. De teamă că nu mi-o mai restituie, răspund: Da, sigur, însă, din păcate, tocmai am îm-

⁷⁴ D. Berciu, „Compendiul de istorie a României”, *România literară*, ed. cit., pp. 1, 2.

⁷⁵ Redacția din acea vreme era alcătuită din Nicolae Breban (redactor-șef), Gabriel Dimiseanu, Ion Horea, Nichita Stănescu (redactori-șefi adjuncți) și Gheorghe Pituț (secretar general de redacție). Dar Dumitru Micu predase recenzia pe la sfârșitul lunii aprilie, când redactor-șef era Geo Dumitrescu, care-și luase „angajament precis” să o publice, după cum îl informează pe Eliade într-o scrisoare din 6 mai 1970; M.E.P. 67.6. N. Breban era atunci redactor-șef adjunct (loc ocupat apoi de N. Stănescu), iar secretar general de redacție, Vasile Băran.

prumutat-o cuiva din Cluj, însă într-o săptămână o pot avea din nou... Peste mai puțin de o săptămână: articol anti-Eliade în *R.L.* semnat Miron Constantinescu. De atunci, nicio altă referință la M. E. în presa românească, cu toate că între timp apare, neanunțat, *La țigănci*, ce stătuse în depozit mai bine de un an... Cred că e mâna rușilor. Iată, dar, cum se trăiește și se lucrează în țara noastră binecuvântată. În acest context, «liberalii» noștri, în loc să facă din numele Dvs un steag al independenței culturale românești, fac tot ce le stă în putință ca să nu fiți «popularizat», organizând (am impresia, nu și certitudinea) conspirația tăcerii și împotriva mea, pentru că am cutezat să scriu și despre altcineva decât domniile lor. Iar tinerii, inclusiv Păunescu – el mai ales –, fac zid în jurul lui Stancu și Bogza... de frica lui Eugen Barbu. Descurcă-i drace!»⁷⁶

Articolul lui Miron Constantinescu, care se voia pivot al unei dezbateri ce nu s-a încheiat, începe printr-o afirmație strategică, măsură a întregii viclenii „dialectice” șlefuite în interminabilele ședințe de partid. Exprimând imposibilitatea de a verifica competența unui istoric și critic literar în „problemele religiilor arhaice”, Miron își declină și el o „competență deosebită”, afirmând că problemele istoriei religiilor l-au interesat „numai în măsura în care intrau ca elemente componente ale problematicii istoriei universale și naționale”.⁷⁷ Își asumă astfel o competență generală în istoria religiilor cuplată cu o competență specifică în „problemele istoriei țării noastre”, ceea ce-i permite să-i dea lecții nu doar lui Micu, ci și lui Eliade. Dar el nu era nici măcar istoric, după cum, încă din 1965, atrăsese atenția Andrei Oțetea. Scria despre istorie dintr-o perspectivă sociologică și filosofică marxistă, nu într-un tot eliberat de leninism și stalinism.

Obiecția sa de principiu, atât la recenzie, cât și la cartea recenzată, e legată de cerința „rigorii științifice”, în temeiul unei metodologii a cercetării prestabilite în mod critic. Se situează el însuși pe poziția „interpretării materialiste a istoriei religiilor”, considerând că aceasta poate fi înțeleasă mai profund numai din „punctul de vedere al reflectării răsturnate, al reificării și fetișismului”. Prin urmare, „Deficiența fundamentală a metodei folosite de Mircea Eliade este aceea că nu examinează condițiile economice, sociale, culturale care au cerut apariția anumitor simboluri și mituri, compară aceste mituri și legende între ele desprinzându-le de viața reală.” Cărțile unui autor precum acesta trebuiau cunoscute, interpretate și, eventual, prezentate publicului doar de către deținătorii formulei corecte de gândire. În biblioteca Laboratorului de sociologie al Universității din București – înființat în noiembrie 1965 prin efortul lui Miron Constantinescu –, se aflau nu doar cărțile lui Eliade, ci chiar și cursul de metafizică al lui Nae Ionescu.⁷⁸ Oamenii care le puteau citi fuseseră atent selectați, chiar de către tovarășul Miron. În mod evident, Dumitru Micu nu era considerat a poseda aceleași calități de gândire corectă, în ciuda faptului că se declara marxist.

⁷⁶ Scrisoare din 20 aprilie 1971, trimisă din Lyon, M.E.P. 67.6.

⁷⁷ M. Constantinescu, „Considerații metodologice și istorice”, *România literară* (București), III, nr. 29, 16 iulie 1970, pp. 1, 2.

⁷⁸ Iancu Filipescu, „Mărturie. Laboratorul de sociologie al Universității din București”, *România socială*, 9 mai 2019, revistă online sub egida Institutului de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, <https://www.romaniasociala.ro/marturie-laboratorul-de-sociologie-al-universitatii-din-bucuresti/>.

Meritul incontestabil al cărții stă, pentru contra-recenzent, – doar – în universalizarea câtorva teme ale culturii românești sau sud-est europene. După ce apreciază trei dintre studiile cuprinse în ea (despre Dragoș, Manole și șamanism) ca „remarcabile” prin erudiție și asocieri sugestive, Constantinescu se oprește la alte două: cel dedicat dacilor și lupilor, și, mai ales, cel despre Miorița. Adică tocmai la nivelul inferior al competenței sale istorice în chestiuni românești. Se poate însă înțelege cu ușurință de ce. Ele sunt „istoricizate”, prin plasare în contextul unor curente interbelice precum „dacismul” (*Gândirea* și alte reviste) și „mioritismul” (Dan Botta, Lucian Blaga, presa de dreapta), despre care Miron se întreabă retoric: „Aceste teorii au apus odată cu perioada care le-a dat naștere. Este oare necesar să le reînviem?”

Contrapunând optimismul comunist, identificat retrospectiv în toată istoria românilor, și, respectiv, „acceptarea morții, distrugerii”, cu „consolarea transpunerii prin imaginație”, atribuite în mod abuziv lui Eliade, Constantinescu afirmă că acesta „elaborează o interpretare a istoriei României care este contrazisă de faptele istorice, de luptele eroice din trecut și de dezvoltarea strălucită de azi”. Ultimele patru (din cinci) paragrafe insistă în mod apăsător asupra contradicției dintre această interpretare atribuită lui Eliade și perspectiva istoriografică a României socialiste, semnând astfel o implicată sentință de condamnare.

Din tot ceea ce știm despre pozițiile intelectuale ale lui Miron Constantinescu, întotdeauna subordonate celor ideologice și politice (și, adesea, ambițiilor și antipatiilor personale)⁷⁹, nimic din acest articol nu poate fi luat ca izvorând dintr-o preocupare pentru adevărul sau obiectivitatea științifică. În plus, nu era o critică făcută în contextul unei depline libertăți de exprimare a opiniilor. Monica Lovinescu observa pe bună dreptate: „Cine, în toată România, a îndrăznit să critice cercetările sociologice ale lui Miron Constantinescu?”⁸⁰ Nimeni, după cum nimeni nu a cutezat să dea o replică acestei lichidări ideologice.

Dimpotrivă, ca să nu rămână doar la cunoștința cititorilor de gazete literare, șeful secției culturale a revistei *Flacăra* îl semnalează și publicului acestei reviste de masă. Sunt remarcate „dezacordul” „demonstrat” al tovarășului Miron, „apelul consistent” „pentru o interpretare științifică a problemelor”, dar și „tonul elevat al expunerii ideilor”. Căci, ne spune acest vechi publicist al perioadei staliniste – foarte probabil, un comiliton al celui pe care-l susținea –, „în presa noastră literară nu o dată își fac loc discuțiile în care predomină violența limbajului, substituită demonstrației convingătoare a ideilor”.⁸¹ Din toată această poveste lipsea doar umorul. Spre deosebire de vremurile lor de glorie, când lichidările se făceau cu tonul ridicat, acum se pot face pe unul „elevat”.

⁷⁹ Pe lângă mărturiile cunoscuților, antologate mai sus, cartea lui Ștefan Bosomitu ilustrează amplu acest lucru, atât de des, încât nici nu mai are rost să cităm o pagină anume.

⁸⁰ „Epilog deschis” (august 1972), în Monica Lovinescu, *Unde scurte*, I, București, Humanitas, 1990, pp. 515–551 (545).

⁸¹ Traian Stoica, „Memento. Carte”, *Flacăra* (București), XIX, nr. 30, 25 iulie 1970, cop. III. Nota, publicată la o rubrică dedicată cărților apărute în România, are o lungime mult mai mare decât notele consacrate lor.

Articolul lui Miron apare la două zile după ce Eliade devine cetățean american, iar peste două săptămâni îl și primește la Chicago. În următoarea lui scrisoare, Dumitru Micu îi mărturisește că, deși e interesat de istoria religiilor și admiră creștinismul, citindu-l pe Eliade, se vede constrâns să dea dreptate materialismului istoric: ansamblul condițiilor de existență determină activitățile spirituale. „Asta nu înseamnă, firește, că cineva, dedicându-se istoriei religiilor, trebuie musai să studieze evoluția social-economică a triburilor (lasă că nici nu e posibil așa ceva în preistorie!). În acest caz s-ar substitui sociologului, etnologului, etnografului, istoricului. Vreau doar să spun că materialismul istoric se poate îmbogăți de pe urma istoriei religiilor. Cine nu înțelege asta (vreun Constantinescu oarecare) e un bou. (V-am trimis un articol bovin, la Chicago, ca să vă amuzați...)”⁸²

Eliade înregistrează în jurnal următoarele: „Primesc *România literară* cu articolul lui Miron Constantinescu, răspuns la articolul lui D. Micu, publicat cu două săptămâni în urmă, tot acolo, despre *De Zalmoxis*. Îl citesc cu strângere de inimă, pentru că îi înțeleg repede sensul și mesajul: înapoi la «înghețul» post (sau neo)stalinist care a durat până prin 1966! Nu e nimic de făcut cu oamenii cărora le e frică. M. Constantinescu e terorizat ca nu cumva, după ce a fost reabilitat Blaga și a fost retipărit Dan Botta, să nu revină «moda metafizicii și a misticii» (acesta nu e un citat, ci rezumatul întregii campanii de vigilență culturală pe care o duce M. C. – și nu numai el). Și încă o dată se vede că punctul cel mai sensibil este interpretarea *Mioriței*... (De dezvoltat într-o zi funcția de «despărțire a apelor» pe care a împlinit-o exegeza acestei balade în istoria culturii românești moderne.)”⁸³

Lui Constantin Noica (1909–1987) îi va scrie: „Nu mai sunt atât de optimist ca tine privitor la reeditarea scrierilor mele românești. Conjunctura nu-mi este prielnică. Articolul din *România literară* mi-a dovedit că nu sunt judecat după ce scriu acum: altminteri, cum să-mi explic că mi se răstălmăcește interpretarea dacilor-«lupi» și a *Mioriței*? Dar, în fond, vorba lui Emil [Cioran], ce importanță mai pot avea toate acestea?”⁸⁴ Această *reductio ad Legionem*, pe care Eliade o observă aici, îl va urmări constant în perioada următoare: era arma ultimă pe care inamicii lui din țară – personali, ideologici sau, adesea, de ambele feluri – o puteau folosi pentru a bloca reacceptarea și publicarea lui în România socialistă.

Unul dintre motivele – dacă nu, cumva, principalul motiv – pentru care Eliade se hotărăște să-și ia, după foarte mulți ani, pașaportul american este intenția de a merge în România, în vara aceluiași an, pentru a-și vedea mama și patria. Printre cei pe care îi informează despre această decizie se numără și Dumitru Micu, căruia îi scrie că *De Zal-*

⁸² Scrisoare din 13 august 1970, M.E.P. 67.6. În următoarea scrisoare, din 12 noiembrie, face aluzie la articolul lui Constantinescu prin formula „mojiciile altora”.

⁸³ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.4, ff. 3883–3884 (29 iulie 1970). Pe o filă cu notițe aflată între scrisorile primite de la Dumitru Micu, Eliade scrisese: „la 26 iulie, o scrisoare á propos articol[ul] lui Miron Constantinescu”. Din însemnarea făcută în jurnal, după câteva zile, se înțelege că nu e vorba de o scrisoare a lui (ea nu există între cele publicate de Micu și nici nu se face vreo referire la ea în următoarea scrisoare a acestuia), ci de o scrisoare primită de Eliade de la un alt corespondent.

⁸⁴ Scrisoare din 7 august 1970; *Correspondență* II, p. 368.

moxis à Genghis Khan e prima carte pe care o publică cu pașaportul american în buzunar.⁸⁵ E posibil ca intenția lui să fi ajuns la cunoștința lui Miron Constantinescu? Foarte probabil și n-ar fi de mirare s-o fi aflat chiar de la Micu. În acest caz, articolul lui era îndreptat nu doar împotriva întoarcerii lui Eliade în România ca autor, ci și a întoarcerii lui în persoană? Din punct de vedere logic, plauzibilitatea e extrem de ridicată: Dacă nu-l voia printre autorii publicabili, cu atât mai puțin l-ar fi dorit în țară – fapt ce ar fi avut consecințe și asupra acceptabilității lui ca autor. Ipoteza trebuie, desigur, confirmată de cercetări viitoare, fără a se pierde, totuși, din vedere că intențiile sunt adesea aproape imposibil de dovedit documentar. Oricum, știm că articolul i-a dat lui Eliade un nou motiv pentru a refuza invitațiile de a veni în țară, unde „ar putea avea momente penibile în întâlnirea cu persoane care nu l-au simpatizat niciodată, ca Miron Constantinescu sau Zaharia Stancu”.⁸⁶

Deși susține judecăți categorice și dogmatice, tonul articolului lui Constantinescu se străduia să pară echilibrat, iar finalul e o invitație la dezbateri. Cel puțin așa ne apare nouă astăzi. În codul comunicării ideologico-politice de atunci era o condamnare la dispariție. Într-adevăr, din iulie 1970, când a apărut, timp de aproape doi ani bibliografia lui Eliade nu mai înregistrează niciun text dedicat lui în România socialistă.⁸⁷ Nici noi nu am reușit să găsim vreunul în principalele reviste și ziare ale epocii. Printre lucrurile care urmau să fie publicate și n-au mai apărut era un alt text despre *De Zalmoxis à Genghis Khan* semnat de Mircea Handoca.⁸⁸ După cum aflase Eliade de la corespondenți din țară, numele i-a fost scos din textele în care era citat, fie și numai cu inițialele M. E.⁸⁹ Ion și Pompiliu devin din nou cei mai citați posesori ai patronimicului. Lui Dumitru Micu îi scrie cu autoironie: „Pentru un istoric al religiilor pasionat, ca mine, de zeii vegetației, care mor și înviază anual, și de religiile misterice (sau, cum le-a spus un italian, misteriosofice), «epifania» și «ocultația» periodică a numelui meu, în publicistica românească, ar putea constitui un foarte interesant subiect de studiu...”.⁹⁰ Misterul nu era atât de mare. Se știa bine în epocă. Noica a și reclamat responsabilul: Direc-

⁸⁵ D. Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 55; *Correspondență* II, p. 266 (12 ianuarie 1970). Proiectul călătoriei în România era mai vechi, cel puțin din 1966 (când se și zvonea că va fi invitat cu prilejul comemorării lui Coșbuc), dar în contextul ridicării interdicției de a fi publicat în țară el devine mult mai serios și se profilează pentru anii 1968–1969. În scrisorile sale, D. Micu îi comunică zvonurile care circulau deja cu privire la o eventuală vizită, zvonuri confirmate și de scrisorile altora, precum, de pildă, Mircea Handoca. (Dar astfel de vorbe circulau și înainte, chiar de prin 1956.) Nu Adrian Păunescu este cel care a avut inițiativa, după cum crede M. Pelin (probabil, persuadat de poet); *Genii și analfabeți...*, ed. cit., pp. 128–129.

⁸⁶ Lucru comunicat de Constantin Noica lui Octavian Nistor; notă din 15 septembrie 1972; *Noica și Securitatea* I, pp. 83–85 (84).

⁸⁷ *Biobibliografie* II, pp. 223–226. Nici seria „*Dosarul*” *Mircea Eliade* nu conține nimic între articolul lui Constantinescu și „dosarul” din revista israeliană *Toladot* (1972). Vezi și prefețele lui M. Handoca; *Dosarul* VIII, 2003, pp. 5–8; IX, 2004, pp. 5–7.

⁸⁸ M. Handoca, „O fascinantă personalitate”, în Marin Diaconu (ed.), *Modelul cultural Noica*, I, București, F.N.Ș.A., 2009, pp. 262–302 (271).

⁸⁹ Scrisoare către C. Noica din 25 aprilie 1971; *Correspondență* II, p. 372. Un alt caz e relatat de Noica la 4 iulie 1972; înregistrarea în *Noica și Securitatea* H, pp. 157–162 (159).

⁹⁰ D. Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 59; *Correspondență* II, p. 278 (8 decembrie 1970).

ția Generală a Presei și Tipăriturilor, condusă de Iosif Ardeleanu.⁹¹ Când se va putea cerceta arhiva ei, păstrată la Ministerul Culturii, vom afla mai multe.

Totuși, cenzura nu a fost la fel de generală sau de consecventă precum cea dinainte. Bibliografia înregistrează câteva cărți în care e pomenit, deși e foarte probabil că ele se aflau deja în procesul editorial înainte de iulie 1970.⁹² Cercetarea principalelor periodice arată că numele lui e menționat tot mai rar, mult mai rar decât în anii 1968–1969. Noica observa inconsecvența cenzurii: „Scrie cineva un articol unde-l citează pe Eliade. Direcția Presei vine și-l șterge. Într-o lună îl șterge, într-o lună îl lasă. Nici nu mai știi ce directive sunt”.⁹³ Volumului *La țigănci și alte povestiri* (ieșit de sub tipar la sfârșitul lui iulie 1969) i se dă drumul în librării – prin care a trecut ca un meteor⁹⁴ – în octombrie 1970, dar nu e recenzat nicăieri.⁹⁵

1.4. ÎNTRE „FRONTURI” CULTURAL-POLITICE

Miron Constantinescu a reușit să aducă lucrurile la nivelul anului 1967, înainte de luna septembrie, când numele lui Eliade începuse să fie amintit în articole altfel decât până atunci. Mai ales până pe la sfârșitul anilor '50 el fusese mereu legat de „fascism”, „hitlerism”, „legionarism”, „huliganism”, „misticism”, fiind numit și „erotolog”, „fachir” sau „fugar” și „transfug”. Printre clericii culturii comuniste – preoții, rabinii, imamii marxismului, alături de vrăjitori și șamani de partid – care participă la această propagandă demonizantă se disting semnăturile lui Oscar Lemnaru, Ion Călugăru, Marcel Breslașu, Nicolae Tertulian, Zaharia Stancu, Eugen Jebeleanu, Nestor Ignat, Victor Tulbure, Dan Deșliu, Simion Bărbulescu, C. I. Gulian, Nicolae Moraru, Pavel Apostol, Maria Banuș, Ovid S. Crohmălniceanu (în mod repetat), Ileana Vrancea, B. Elvin, Radu Lupan, Eugen Campus, Octav Livezeanu, Ada Gregorian, Ileana Mărculescu, Vladimir Colin, Alfons Adania, Florin Tornea, V. Sebastian, Iosif Bercu, Leon Sărățeanu, Ion Mitran.⁹⁶ Alții n-au avut integritatea de a-și semna atacurile (sau de a le semna cu propriul nume). De pe la sfârșitul anilor '50 și până la începutul anului 1967, referirile negative își reduc atât frecvența cât și virulența, apărând în schimb mențiuni neutre sau judecăți neideologice.

Numele lui Miron Constantinescu nu se întâlnește în această cohortă. Dintre toți intelectualii care îmbrățișaseră comunismul încă din interbelic și care, deci, se puteau considera îndreptățiți să ia atitudine împotriva reacceptării lui Eliade, de ce tocmai el își

⁹¹ Există „atâtea rezerve în unele cercuri, ce pot să nu fie de nivel înalt, dar influențează viața noastră publică (de exemplu, Direcția Presei, care în anumite perioade interzice simpla citare științifică a lui M. Eliade)”. „Notă despre Mircea Eliade” (iulie 1972), atașată unei scrisori din 10 iulie 1972; Constantin Noica, *Scrisori către Paul Anghel*, ed. de Vlad Bilevsky, Iași. Junimea, 2023, pp. 21–35 (24). A fost predată Securității la 18 iulie; *Noica și Securitatea I*, pp. 64–67 (66).

⁹² Nouă în 1970, cinci în 1971 și șapte în 1972, dar nu i se consacră capitole, secțiuni sau articole în volume decât în anul 1972. *Biobibliografie II*, pp. 63–65, respectiv pp. 20, 29, 50 (nr. 2921, 2994, 3099, 3100).

⁹³ Convorbire din 8 iulie 1972, înregistrată de Securitate; *Noica și Securitatea I*, pp. 67–80 (75).

⁹⁴ Scrisoare de la M. Handoca din 7 decembrie 1970; *Scrisori primite*, II: 77.

⁹⁵ Eliade cunoștea cel puțin patru recenzii care n-au putut fi publicate; *Correspondență I*, p. 378 (5 august 1973).

⁹⁶ *Biobibliografie II* nu înregistrează decât câteva dintre intervențiile unora dintre ei.

asumă acest gest?⁹⁷ Ce l-a determinat pe cel care nu intervenise nici în perioada interbelică, nici în cea stalinistă, nici în cea post-stalinistă – cel puțin, nu sub propriul nume⁹⁸ – să izbucnească în plină liberalizare, expunându-se ca purtător de steag al tuturor acelora care doreau ștergerea lui Eliade din cultura română? Nu avem cum să stabilim, în temeiul surselor primare disponibile, nici toți factorii determinanți, nici factorul primar. Această întrebare, la care nu putem răspunde deocamdată decât prin cea mai plauzibilă posibilitate, ne face să ne întrebăm asupra tuturor celorlalte resorturi ale dinamicii umane, pe care nu le știm și poate nici nu le vom ști vreodată (cel puțin, nu cu certitudine).

Un deceniu mai târziu, într-un interviu despre Eliade, Dumitru Micu afirma că, deși articolul lui Constantinescu era „o recrudescență a dogmatismului și un tipic exemplu de abordare neadecvată”, buna lui credință ar fi fost mai presus de îndoială. Bucurându-se de oarecare simpatie din partea lui și fiindu-i îndatorat profesional, Micu înclina să creadă că Miron Constantinescu era sincer convins de faptul că-l „ajută” pe el să nu alunece în „mlaștina «ideologiei burgheze»”.⁹⁹ Aceste afirmații trebuie luate în contextul spațio-temporal în care s-au produs. Nu există nicio îndoială că tovarășul

⁹⁷ Așa cum am văzut, opoziții – de diferite grade și cu felurite cauze – față de Eliade mai existau și după anul 1967, dar nimeni nu le-a dus până la inițiativa unei noi proscrieri. Scriindu-i despre slaba receptare a volumului cuprinzând romanele *Maitreyi* și *Nuntă în cer*, Dumitru Micu pomenește de „«conspirația tăcerii» organizată de o parte a presei”: „Stancu, Ivașcu și – paradoxal – chiar Bănulescu (șef la *Luceafărul*) nu vă agreează deloc. Primii doi, din ranchiune mai vechi, al treilea din pricina unei scrisori pe care ați fi trimis-o acum câțiva ani dlui Uscătescu și în care vă referiți la el. Aceasta e explicația pușinelor cronici, și în niciun caz nu e vorba de vreo indicație oficială de a se scrie cât mai puțin despre dvs.” Scrisoare din 11 aprilie 1970, M.E.P. 67.6. În următoarea scrisoare, din 6 mai 1970, detalii despre Ștefan Bănulescu, care se dovedise a nu avea, de fapt, nimic împotriva lui Eliade, și Zaharia Stancu, care îl „laudă în public, în ședințe, dar în particular se cam ține de flecușete”. Răspunsul lui Eliade, din 21 aprilie 1970, în D. Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 56; *Corespondență* II, p. 271.

⁹⁸ E posibil ca unele articole nesemnate din *Scânteia* anilor 1944–1949 (când i-a fost redactor-șef și, apoi, director) să-i aparțină. De exemplu, la rubrica „Note și comentarii”, o reacție contra recenziei la cartea *Comentarii la legenda Meșterului Manole* (1943), semnată de învățătorul Ion Mara (1908–1990) în revista pedagogică din Arad, *Școala vremii* (XIX, nr. 1–3, februarie-martie 1948, p. 44), poartă caracteristicile făcăturilor lui Miron Constantinescu. Ce i se reproșează acestei scurte, cuminiți, banale recenzii: „Pe neașteptate ne-am trezit într-o altă lume, îngropată prin luptă pentru totdeauna, de către poporul muncitor, dar care a lăsat – precum se vede – întunecate rămășițe în coloanele publicației arădene. Fără a sufla un cuvânt despre miile de cărți apărute în cei trei ani de regim democratic, *Școala vremii* nu găsește altă carte de recomandat, decât una din cărțile fascistului Mircea Eliade. Autorul romanului *Huliganii* și al multor alte cărți obscurantiste și pornografice, cunoscut trădător legionar, este ridicat în slavă de revista din Arad, în aceeași notă fiind pomenit elogios și un alt autor de opere filosofice obscurantiste, Lucian Blaga. Iar mai departe se publică o recenzie confuză, scrisă într-un limbaj tipic legionar, de un oarecare Corneliu B. Ievuțeanu. Apariția unor asemenea materiale în revista *Școala vremii* nu poate fi socotită o simplă scăpare din vedere. Nota despre Mircea Eliade este semnată de Ion Mara. Nu este de mirare, desigur, că fostul legionar Ion Mara are asemenea păreri despre Mircea Eliade și operele lui.” După ce se scandalizează de posibilitatea unei astfel de întâmplări de neîngăduit, autorul anonim concludă că „aparitia acestei așa zise reviste pedagogice este cu totul inoportună”. Într-adevăr, acela a fost și ultimul ei număr. „A cărei vreme?”, *Scânteia* (București), XVII, nr. 1150, 20 iunie 1948, p. 3. C. B. Ievuțeanu semna un articol progresist despre poetul George Ciudan (1921–1985), „cântărețul ideii socialiste”, care e alăturat lui Mihai Beniuc.

⁹⁹ „...cu Dumitru Micu” [iulie 1981], în M. Handoca, *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, ed. cit., pp. 195–211 (198–199).

Miron era interesat în primul rând de stoparea receptării lui Eliade în România și abia apoi de a-l împiedica pe Micu să fie un agent al ei.

Mulți s-au întrebat care poate fi motivul pentru care un intelectual real, precum Constantinescu, a aderat în interbelic la doctrina și acțiunea subversivă comunistă, preferând-o unei sigure cariere academice. Unii au rămas cu perplexitatea, alții au căutat explicații sofisticate. Lăsând la o parte probabile probleme psihofiziologice – care puteau fi cauză sau efect –, cred că originea unor eventuale cauzalități mai complexe e destul de simplă și evidentă: întâlnirea *ambității* cu *reducționismul* în cantități depășind posibilitățile lui organice. Ambiția se manifesta la el în special ca voință de putere: a fi și a cunoaște îi erau subordonate. Reducționismul era „metodologia” de care avea nevoie o inteligență unilaterală (foarte vizibilă la așa-ziii „premiânți”) nu doar pentru a-și apropria lumea printr-o explicație totalizantă, ci mai ales pentru a se impune – cu forța – unor inteligențe multilaterale, polivalente, superioare ei. Îl numise chiar Miron, atunci când a vorbit despre „cheia” și „certitudinea” pe care le găsisse în operele lui Lenin. Îl camufla sub numele „clarității” și al „științificului”. Din reducționism a ajuns relativ repede la dogmatism, de care nu s-a mai putut elibera niciodată cu totul.

Dacă un astfel de mecanism psihologic face inteligibilă atitudinea lui Constantinescu, el nu explică însă lipsa manifestării acesteia în contextul libertății interbelice sau al dogmatismului epocii staliniste, și exprimarea ei tocmai în momentul maximei destinderi ideologice. Ceea ce face foarte plauzibil ca – precum în anul 1955, în cazul lui Blaga – tovarășul Miron să-și fi folosit poziția de putere pentru a se face exponentul dorinței unui grup în ale cărui idiosincrazii se regăsea.

Deși e absolut esențial pentru a înțelege dinamica interumană de care ne ocupăm, nu e aici locul să ne oprim asupra chestiunii ridicării interdicției de a se scrie despre Eliade și de a fi publicat în România. I se cuvin un articol și o cercetare speciale. Din ceea ce se știe deja, responsabil de ea – în mod direct și indirect – este un grup neomogen și neorganizat de intelectuali, uniți prin opoziția față de vechii comuniști cominterniști, moscoviți, stalinisti, și prin dorința de a recupera cultura românească proscrisă sau distrusă de ei. În anii '60, aceștia din urmă se „reinventaseră”, apăruseră cu o față schimbată, fără a renunța însă la multe dintre adversitățile, idiosincraziile și urile din trecut. Le perpetuau, în măsura în care se mai putea, prin acțiuni de culise, acoperite, mascate, indirecte, folosindu-se în prima linie de *proxies*, a căror manifestare nu atrăgea suspiciuni sau repercusiuni asupra lor înșiși.

Un rol important, prin recomandările făcute Securității, pare să fi avut Petru Comarnescu (1905–1970).¹⁰⁰ Pe de altă parte, așa cum am văzut, a existat o oarecare susținere, cel puțin la început, și din partea unor vechi comuniști, precum Zaharia Stancu, care avea interese personale. Dar neputându-le satisface, a trecut din nou de partea cealaltă.

¹⁰⁰ *Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității*, ed. de Lucian Boia, București, Humanitas, 2014, pp. 279–281 (29 august 1966). Nu e probabil lipsit de legătură faptul că participă la unul dintre primele interviuri românești (o masă rotundă la Radio Europa Liberă, înregistrată la 19 septembrie 1968) pe care Eliade le dă după ridicarea interdicției din România.

Dinamica interumană care se desfășoară în jurul reacceptării lui Eliade în România socialistă e dată, așadar, de aceste două „fronturi” culturale și ideologice: pro și contra.¹⁰¹ Despre ele s-a scris puțin, în mod general și, îndeosebi, din perspective extreme opuse, care încercau să le instrumenteze și folosească în beneficiul înclinărilor ideologice ale celor care scriau. În timp ce unii au vorbit despre minoritari, ne-români, „fanarioții Moscovei”, versus români loviți de prigoană anti-națională, alții au insistat asupra opoziției între comuniști de vocație „umanistă” și „democratică” versus ne- sau pseudo-comuniști „naționaliști”, „pro-fasciști” și „antisemiți”. Deși aceste componente sunt ilustrate, parțial și neuniform, pe ambele baricade, ele nu epuizează dinamica confruntării și, mai ales, nu furnizează o explicație ultimă și completă a ei.

Fiecare dintre fronturi se compunea dintr-un nucleu dur, generalii, care, în mod obișnuit, stau în spatele lui, și din cercetași, șarjeuri, combatanți de prima linie, care se străduiau să pară independenți de primii. Însă pe măsură ce treceau anii, mai ales după 1967, prima linie a „frontului” anti-Eliade se subțiază tot mai mult, pentru a dispărea aproape în întregime la începutul anilor '70: unii dezertaseră (adesea la inamic), alții au ales să stea și ei în spate. De aceea a fost nevoie ca un general, precum Miron Constantinescu, să treacă la acțiune. Între toți generalii, el îndeplinea parțial condițiile unui *proxy*. Atât prin datele sale personale, cât și, mai ales, în virtutea parcursului diferit din anii 1957–1965, tovarășul Miron putea să pară independent de vechea gardă, de foștii săi camarazi care traversaseră vremurile prin reinventări și schimbări la față treptate, continuu modulate după meteorologia ideologică. Reapăruse ca un om al noilor vremuri, odată cu preluarea puterii de către Ceaușescu și datorită acestuia.

Numele lui revine în jurnalul lui Eliade în acea toamnă, la Paris. La 25 septembrie își însemna următoarele: „Acum câțva timp am primit o scrisoare de la Dinu Noica. Tot optimist! Îmi cere să scriu «sus» ca să se publice în țară *Zalmoxis*, serie nouă, eu fiind director, iar printre redactori, el, Dinu, și indianistul Al-George. Dar cum să-l conving că nu pot lua răspunderea unei reviste care s-ar publica în țară? M-aș putea trezi cu cine știe ce fel de «colaborator» impus, gen Miron Constantinescu”.¹⁰²

Prin demersul lui, tovarășul Miron împiedicase chiar mai mult decât credea sau spera. Nu doar republicarea sau traducerea operelor lui Eliade, ci și o nouă inițiativă, de mare importanță, care, realizată, ar fi însemnat enorm pentru mai multe discipline aca-

¹⁰¹ Termenul „front” (conform DEX-ului, „grup de forțe solidare, organizat în vederea unei lupte comune pentru realizarea unui scop”) reia o formulă des folosită de către comuniști (precum, de exemplu, „frontul antifascist”). „Front” anti- desemnează gruparea – atât spontană, cât și coordonată – în jurul unui interes combativ colectiv, proiectând un anumit „obiect” (persoană, idee, ideologie, domeniu științific etc.) drept inamic comun. „Front” pro- este același lucru în sens invers, „obiectul” fiind cel care trebuie apărat și promovat. Cel mai adesea, apariția unui „front” determină formarea frontului opus. Termenul nu desemnează, așadar, o „conspirație” – cum ar vrea unii care înlocuiesc cercetarea documentată și logic argumentată prin lipirea de etichete cu terminația „-ism” –, dar, în istoria lor, „fronturile” au acționat atât vizibil (prin campanii și boicoturi), cât și ascuns (prin intrigi și sforării).

¹⁰² M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.5, ff. 4007–4008 (25 septembrie 1970). Referire la scrisoarea lui Noica din 12 iulie 1970 (așadar, trimisă cu câteva zile înaintea publicării articolului lui M. Costantinescu), M.E.P. 67.15.

demice; în special pentru istoria religiilor, care – spre deosebire de alte țări din lagărul socialist – nu se bucura de acceptare și omologare. O astfel de revistă i-ar fi pus pe tinerii cercetători și, în general, pe intelectuali în legătură cu Mircea Eliade și cu mediul științific internațional.

Acțiunea lui Miron Constantinescu era echivalentă cu ceea ce se petrecuse în anul 1959 în privința proaspăt reacceptatei discipline a sociologiei. Iată cum evocă el însuși acel moment: „Un articol neinspirat a fost publicat într-o revistă importantă, încercând pentru un timp să stăvilească cercetările sociologice. Ca urmare s-a produs o oarecare dezorientare, mai ales în rândul tinerilor cercetători, care cu mult entuziasm se apucaseră de studiile sociologice și dintr-o dată s-au văzut în fața unui veto inexplicabil pentru ei”.¹⁰³ Ținând cont de acest lucru, e greu să credem că nu era conștient de semnificația și efectul intervenției sale în privința lui Eliade și a cercetărilor consacrate fenomenului mitic și religios pe care acesta le reprezenta. După cum îl cunoaștem, este, dimpotrivă, mai mult ca sigur că știa foarte bine ce face.¹⁰⁴

Peste două săptămâni, numele lui Constantinescu revine în jurnal chiar în legătură cu infamul articol: „Seara întâlnesc pe Ovidiu Cotruș. Îmi dăruiește șpalturile interviului de anul trecut, care n-a putut apare în *Familia*, probabil din cauza admirabilei introduceri, în care O. C. mărturisește că numai pe mine m-ar fi vrut să-i fiu *guru*. Cotruș a suprimat acel pasaj, a prezentat a doua versiune la cenzură (o am și pe aceasta), dar tot n-a trecut. Astă primăvară se hotărâse să cedeze interviul, fără *chapeau*, *României literare*, unde ar fi apărut, îl asigură Adrian Păunescu, dacă n-ar fi primit un telefon de la Miron Constantinescu, anunțându-și articolul lui. Aflu, ca de obicei, de la Ovidiu Cotruș o seamă de amănunte în legătură cu scriitorii din țară. Bunăoară: Zaharia Stancu vrea să-și publice operele complete, în optzeci de volume. I se spune la editură că nu au destulă hârtie. – Dar s-a găsit hârtie pentru legionarul M. E., în timp ce eu, vechi comunist...”¹⁰⁵

Mai multe detalii despre reacția lui Eliade aflăm din relatarea pe care Ovidiu Cotruș (1926–1977) i-a livrat-o unui ofițer al Securității: „Mircea Eliade a făcut următoarea afirmație față de ‘sursa’ noastră: «În țară mi se dă una caldă, una rece; adică, apare un articol bun despre mine, elogios, după care apare un articol care este complet în afară de obiect și [în] care sunt criticat cu un aer de sentință definitivă, pentru lucruri care nu intră în obiectivul cărții.» Miron Constantinescu, într-un articol apărut în

¹⁰³ M. Constantinescu, „Lupta de idei în sociologie”, în Ovidiu Bădina, Miron Constantinescu, Ernő Gáll, *Gîndirea sociologică din România*, ed. cit., pp. 131–135 (134). Revista cu pricina era *Lupta de clasă* (nr. 11, noiembrie 1959), al cărei redactor-șef era Ștefan Voicu. Conform lui Gh. Retegan, în spatele acțiunii cu pricina ar fi stat și Marcel Breazu (1912–1994), cumnatul lui Miron Constantinescu. Z. Rostás, *Parcurs întrerupt*, ed. cit., p. 352 ș.u.

¹⁰⁴ În continuare scria: „Dar viața socială în desfășurare și-a impus cerințele și obligațiunile și în scurt timp cercetările sociologice au fost reluate pentru că erau necesare”. Tocmai ceea ce se întâmplase și în privința publicării lui Eliade. Din 1973, deși parcimonios, s-a reluat traducerea scrierilor lui științifice în diverse periodice, iar în anii 1978, 1980 și 1981–1988, trei dintre operele sale importante – incluzând *De Zalmoxis à Genghis Khan* – vor fi publicate în volume.

¹⁰⁵ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.5, ff. 4018–4019 (7 octombrie 1970). Interviul fusese realizat în octombrie 1969, la Paris. Va fi publicat abia în 1990.

România literară, îi reproșă că Eliade nu se ocupă în cartea sa despre moștenirea românească latină în cultura noastră. Legat de aceasta, Mircea Eliade susținea că asta este o carte de protoistorie, o carte care merge în străfunduri, înainte de cucerirea Daciei de către romani. I s-a mai reproșat că nu scoate în evidență conflictele sociale din perioada respectivă, observație greșită, de altfel, pentru că în comuna primitivă nu existau conflicte de clasă”.¹⁰⁶ Comentariile sunt de prisos.

Argumentația lui Constantinescu putea fi respinsă cu ușurință în multe alte puncte. Așa cum vor fi făcut nu puțini oameni din epocă. Contra-recenzia nemulțumise numeroși intelectuali care doreau continuarea și chiar accelerarea liberalizării culturale. Unii dintre ei au căutat imediat căi de a anula sau depăși vetoul dogmatic, dar s-au lovit de zidul constituit de cei care s-au solidarizat cu acțiunea tovarășului Miron. Informându-l pe Eliade că încă nu se aud ecouri ale volumului *La țigănci*, Dumitru Micu adaugă: „De altfel, dracu știe ce se petrece. Ba sunteți pomenit, comentat, ba nu se vorbește nimic de Dvs. Probabil, Adrian Păunescu, care se află în America și care aici, în țară, are acces în sfere înalte, are să vă caute și să vă explice mai multe”.¹⁰⁷ Așa cum vom vedea, cea mai importantă dintre acțiunile de spargere a noii blocaje dogmatice – care va și reuși în cele din urmă – va fi inițiată peste puțin timp chiar de către mai tânărul prieten al lui Micu.

1.5. „LUPTA ANTIFASCISTĂ”

Constantinescu & Comp. au înțeles că un singur articol de amendamente „metodologice” în plan științific nu era suficient pentru obiectivul vizat. Nici plasarea lui Eliade în contextul „dacismului” și „mioritismului” nu atârnavă destul în balanța ideologică. Trebuia reactivată artileria grea, critica politică, în special cea care viza „legionarismul” și „fascismul”.

Până la sfârșitul anului, tovarășul Miron și-a pus planul în aplicare. Mai întâi, publică în paginile mensualei „reviste de cultură istorică”, *Magazin istoric* (lansată de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R.), în numărul din ianuarie 1971, un articol intitulat „Garda de fier sub judecata istoriei”. Titlul însuși arată că Miron își aroga privilegiata poziție de reprezentant al acelei Istории majusculate (chiar dacă nu e scrisă ca atare), care comunicase verdictul de condamnare. E un articol ideologic și propagandistic, plin de exagerări și falsificări, care nu uită să amintească că ideologii legionari au căutat o „punte de legătură” cu filosofia lui Lucian Blaga, în virtutea orientării ei „iraționaliste și mistice”. În jurul „pseudofilosofului” Nae Ionescu – scrie tovarășul Miron – s-au grupat „câțiva tineri, precum Mircea Eliade, Mihail Polihroniade, D. C. Amzăr, care au devenit stegarii ideologici ai acestei mișcări”. Nejustificata punere pe același plan a celor trei e urmată de o frază și mai uluitoare: „Cine citește prefața lui Mircea Eliade la *Roza vânturilor* de N. Ionescu își poate da seama de conținutul real al ideilor lor”.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Notă din 18 august 1971 despre o informare din 1 iulie. *Eliade și Securitatea*, pp. 93–98 (95).

¹⁰⁷ Scrisoare din 12 noiembrie 1970, M.E.P. 67.6.

¹⁰⁸ M. Constantinescu, „Garda de Fier sub judecata istoriei”, *Magazin istoric* (București), V, nr. 1 (46), ianuarie 1971, pp. 74–77 (75).

Concluzia articolului este, de fapt, o directivă politico-ideologică: „Garda de Fier a fost nimicită politic și organizatoric în deceniul 5 al secolului nostru. Ceea ce este însă important astăzi e ca toate reziduurile ideologice ale mișcărilor de extremă dreaptă – în ipostazele naționalismului burghez, a iraționalismului în toate formele sale și a misticismului și bigotismului – să fie combătute cu toată fermitatea și lichidate”. Lichidarea așa-ziselor reziduuri de „iraționalism” și „misticism” impunea și justifica atât eliminarea lui Eliade, cât și pe cea a lui Blaga ca filosof.

Un consistent rezumat, care reproducea și partea despre Mircea Eliade, a apărut în revista maghiară *Korunk*.¹⁰⁹ Dar articolul din *Magazin istoric* era o versiune puțin redusă a cuvântului de încheiere pregătit pentru o „sesiune științifică privind analiza critică și demascarea fascismului în România”, care se va ține în zilele de 4 și 5 martie la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”. Cu o regie pregătită din timp¹¹⁰, ea se desfășura sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a R.S.R., condusă de Miron Constantinescu, și a Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., condus de Ion Popescu-Puțuri.¹¹¹ Ce sens putea avea, în acel an, un colocviu dedicat „demascării fascismului în România” și în special a „fascismului legionar”? Un sfert de veac de la „victoria asupra fascismului” fusese sărbătorit la 9 mai 1970, iar în jurul acestei date s-a publicat enorm asupra subiectului. Colocviul nu avea legătură directă cu evenimentul sărbătorit în urmă cu un an.

În al său cuvânt de deschidere, Popescu-Puțuri susține că organizarea lui venea pe linia preocupărilor celor două instituții de a iniția „dezbateri despre unele momente importante din istoria mișcării revoluționare și democratice din țara noastră”.¹¹² În cuvântul de încheiere, referindu-se la lucrările elaborate în România socialistă cu privire „la lupta antifascistă, antihitleristă și la rolul partidului în această luptă”, Miron Constantinescu atrăgea atenția că ele au analizat doar sumar „problema fascismului românesc”. Până de curând, când s-a reluat firul cercetărilor (prin istorici propagandiști, precum M. Fătu și I. Spălățelu), singura analiză aprofundată a fascismului o făcuse Lucrețiu Pătrășcanu în cartea *Sub trei dictaturi*, dar la nivelul de atunci al documentării.¹¹³ Așadar, rațiunea de a fi a „sesiunii privind demascarea fascismului în România” era de a contribui la cunoașterea fascismului în vederea mai bune înțelegeri a „luptei antifasciste”.

Rămâne ca o cercetare de arhivă să stabilească – documentat și detaliat – originea, resorturile, obiectivele și agenții organizării acestei pretinse „sesiuni științifice”. E însă

¹⁰⁹ „A Vasgárda a történelem itélőszéke előtt (*Magazin istoric*, 1971. 1.)”, *Korunk* (Cluj), nr. 3, martie 1971, pp. 485–486. Redactorul-șef al revistei era Ernő Gáll (1917–2000), apropiat și colaborator al lui Miron, membru al Academiei conduse de el.

¹¹⁰ *Împotriva fascismului. Sesiunea științifică privind analiza critică și demascarea fascismului în România, București, 4–5 martie 1971*, București, Editura Politică, 1971. În toate cele șase rezumate în limbi străine se scrie că sesiunea a fost organizată în luna februarie (foarte probabil, o primă dată anticipativă), fără mențiunea zilelor, ceea ce dovedește că până și acestea fuseseră redactate înaintea sesiunii.

¹¹¹ Despre acest cuplu ideologic, „Lupta pentru privilegiul minciunii: Ion Popescu-Puțuri versus Miron Constantinescu”, în C. Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice (1970–1989)*, ed. cit., pp. 182–192.

¹¹² I. Popescu-Puțuri, „Cuvânt de deschidere”, în *Împotriva fascismului...*, ed. cit., pp. 5–6 (5).

¹¹³ M. Constantinescu, „Concluzii”, *ibidem*, pp. 258–272 (258–259).

evident că, în calitatea sa de locomotivă, Miron Constantinescu s-a folosit de prilej pentru a mai lovi în procesul de liberalizare a culturii și de recuperare a unor intelectuali interbelici, atât din țară, cât și din exil. În contextul încercărilor continue de a răsturna vetoul său contra lui Mircea Eliade, tovarășul Miron l-a inclus și pe el printre țintele acestui nou spectacol ideologic. Așa se face că Eliade e pomenit nu doar de către el însuși, ci și de Șerban Cioculescu, iar George Ivașcu face aluzie la el fără să-l numească. Cooptarea celor doi intelectuali umaniști trebuie să se datoreze unei strângeri cu ușa. Dacă Ivașcu fusese – conform unor mărturii – „legionar”, Cioculescu n-a fost suficient de „progresist”, având cuvinte bune pentru mulți dintre cei pe care comuniștii i-au proscris. Ceea ce știm despre coerciția pe care tovarășului Miron îi plăcea s-o exercite asupra subordonaților și a celor vulnerabili face ipoteza foarte plauzibilă.

Ivașcu, care distorsionează după cum scrie, întrecându-se cu propagandiștii de meserie, îi pomenește și pe „năiști”, dintre care „unii nu erau încadrați în Garda de fier, dar făceau direct sau indirect doctrină legionară”.¹¹⁴ Cioculescu a fost și mai viclean. Într-o comunicare scrisă pe genunchi și intitulată „Legionarismul și literatura”, îi menționează – în această ordine – pe „necunoscutul” Nicolae Totu, Aron Cotruș, „criticul titular al *Cuvântului*” (Barbu Slușanschi, care, deși nenumit, se bucură de cel mai mult spațiu), „un necunoscut care semnează” Eugeniu V. Haralambie, Mircea Streinul, „un recent purtător de cămașă verde” care scrie în ziarul *Axa*, și, generic, tot fără nume, poeții înregimentați. Pe lângă aceștia, mai strecoară niște nume într-un citat din reprezentativul autor Haralambie: „Dacă generația precedentă (Corneliu Zelea Codreanu, I. I. Moța, Nae Ionescu etc.) au avut o tulburătoare *trăire*, dacă această *trăire* s-a prelungit la o generație imediată (Mircea Eliade, Emil Cioran) [...] etc. – această *trăire* cere astăzi să fie realizată statal politic. Și aceasta-i caracteristica esențială a generației de sub 30 de ani, pe care o descoperi în vremurile lui Constantin I. Goga, Valeriu Cîrdu, Vasile I. Postecă și alții.”¹¹⁵ Tânăr publicist, afirmat din 1936, Haralambie fusese student al lui Eliade, chiar în generația lui Mihai Șora și a lui Miron Constantinescu.¹¹⁶

Ținând cont de gradul lor de „compromitere” politică din interbelic, e interesant comportamentul diferit al celor doi influenți critici literari. Ivașcu, care nu se bucurase de ridicarea interdicției asupra numelui lui Eliade și nu se sfia să spună în dreapta și în stânga că acesta fusese legionar, a evitat să-l pomenească cu numele. În schimb, Cioculescu, care avea doar cuvinte bune despre el, a găsit convenit să-l includă în listă, printr-un subterfugiu specific șmecheriei dâmbovițene. În timp ce, cu excepția exilatului Aron Cotruș, reușise performanța de a-i omite pe toți importanții scriitori care îmbră-

¹¹⁴ George Ivașcu, „O «ideologie» monstroasă”, *ibidem*, pp. 108–117 (115).

¹¹⁵ Șerban Cioculescu, „Legionarismul și literatura”, *ibidem*, pp. 118–123 (121). Croșetele aparțin autorului.

¹¹⁶ Constanțean, născut în 1916, a colaborat la mai multe reviste și ziare, precum *Curentul*, *Neamul românesc*, *Cuget clar*, *Buna vestire*, *Ideea națională*, *Revista dobrogeană*, *Pontica* ș.a. A fost redactor al ultimei serii a *Cuvântului*, calitate în care îl citează Cioculescu. A semnat și Gh. H. Eugeniu. Într-o dedicație pe ediția de opere a lui Hasdeu, Eliade îl considera „harnic și curajos”. Vezi și o scrisoare a lui către fostul său profesor, în legătură cu primul număr al revistei *Zalmoxis. Scrisori primite* II, pp. 195–196. După victoria lui Antonescu asupra Legiunii, dispărea din scenă (probabil, și dintre cei vii).

țișaseră cauza Legiunii. Peste numai câteva luni, în calitatea sa de director al bibliotecii Academiei, se va arăta mișcat până la sentimentalism (ceea ce nu-i stă în fire, scrie D. Micu) de intenția lui Eliade de a dona arhiva sa românească unei instituții din țară.¹¹⁷

Textul concluziv al lui Constantinescu – care, se precizează, reprezintă o transcriere după stenograma cuvântării – are unele pasaje lipsă, dar și mai multe lucruri noi față de articolul din *Magazin istoric*. Lista „stegarilor ideologici” ai mișcării legionare, grupați în jurul lui Nae Ionescu, se mărește aici cu numele lui Mircea Vulcănescu și Pavel Costin Deleanu¹¹⁸, negociind astfel distanța dintre Eliade și Polihroniade. Prin Nae Ionescu – care era reprezentant al I. G. Farbenindustrie – s-a exercitat și sprijinul direct al Germaniei hitleriste pentru Mișcarea legionară, ceea ce a făcut-o să devină „agentură hitleristă”.¹¹⁹ G. Ivașcu îl declarase pe Nae Ionescu adevăratul *cap* al mișcării legionare, ba chiar întemeietorul ideologiei ei, în timp ce Codreanu fusese doar un organizator practic și responsabil cu executarea (adică un vâtaf).

Cele mai importante – pentru noi – adăugiri sunt acelea care privesc resorturile și motivațiile organizatorilor așa-zisei „sesiuni științifice”. Partidul Comunist Român, „forța conducătoare” a „luptei antifasciste, a luptei antilegionare”, este cel de la care primiseră sarcina de „a analiza științific geneza și dezvoltarea fascismului în România”, pentru a-i putea „combate urmările”.¹²⁰ Cum spuneam, rămâne ca cercetarea arhivelor să pună niște chipuri peste imaginea impersonală a partidului, dar candidații, cei aflați în vârful ierarhiei ideologice, sunt deja cunoscuți.

Concluzia-directivă a articolului din *Magazin istoric* – necesitatea lichidării așa-ziselor reziduuri de „iraționalism” și „misticism” – e menținută, justificând astfel opoziția față de libera „valorificare a moștenirii culturale”, care îi privea atât pe Eliade, cât și pe Blaga sau pe alți autori interbelici. În sprijinul ei se aduc însă câteva noi argumente, care, așa cum vom vedea, nu sunt deloc lipsite de relevanță: „Astăzi nu mai există baza economică și baza socială pentru o influență gardistă în România. [...] Chiar dacă rămășițele de peste hotare ale Gărzii de fier servesc anumite interese străine și imperialiste, ceea ce este esențial este faptul că structura economică-socială a României s-a schimbat fundamental. Există însă anumite reziduuri, anumite virtualități față de care trebuie să fim foarte atenți, vigilența noastră nu trebuie să slăbească; acest lucru este cu atât mai necesar cu cât pe plan internațional se constată încercări de reanimare a mișcărilor fasciste, mai ales în Italia și Germania.”¹²¹ Două lucruri trebuie reținute de aici: legătura care se face cu „rămășițele” legionare din străinătate și dimensiunea internațională a necesității combaterii „influenței gardiste în România”.

¹¹⁷ Bibliotecii Academiei sau Muzeului Literaturii Române. Scrisoare din 29 iunie 1972, M.E.P. 67.7. Vezi și nota lui Micu la scrisoarea de răspuns a lui Eliade, în D. Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (II), *Caiete critice* (București), nr. 7–8–9, 1993, pp. 58–64 (60n), unde precizează că ochii lui Cioculescu se umeziseră.

¹¹⁸ M. Constantinescu, „Concluzii”, ed. cit., p. 261.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 265.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 272.

¹²¹ *Ibidem*, pp. 270–271.

Volumul cu lucrările colocviului a ieșit de sub tipar în luna septembrie a aceluși an. Dar opiniile tovarășului Miron împotriva lui Mircea Eliade nu vor mai rezista mult timp.

1.6. LUPTA CONTRA NOII INTERDICȚII

Mai mulți dintre susținătorii și admiratorii lui Mircea Eliade au încercat să facă ceva împotriva noii prohibiții. Trebuia ștersă granița care se săpase din nou în cultura română. Epopeea acestor încercări merită reconstituită integral, căci e un moment important nu doar al receptării lui Eliade, ci și al istoriei culturii române sub comunism. Ea va fi posibilă atunci când se vor publica, pe de o parte, întreaga corespondență (emisă și primită) a lui Eliade și jurnalul lui manuscris, iar pe de alta, mărturiile celor implicați (memorii, jurnale, corespondență etc.) și ale apropiaților lor.

Unul dintre primii, dacă nu chiar primul, a fost Dumitru Micu. Dar fără succes. La începutul anului 1971, încearcă ceva nou: publicarea unui inedit. Primise, cu titlu consultativ, versiunea primă a piesei *Coloana fără sfârșit*, pentru a comunica autorului eventuale observații în vederea revizuirii ei. În primăvara anului 1970, Micu i-o împărtășise, pentru delectare personală, lui Aurel Rău (n. 1930), redactorul-șef al revistei *Steaua*, care, în noul context al dispariției lui Eliade din periodicele românești, a luat hotărârea de a o publica. Micu încearcă să obțină acceptul lui Eliade: „Publicarea piesei ar fi încă un punct câștigat în lupta pe viață și pe moarte dintre adevărații patrioți și forțele oribile ale obscurantismului neostalinist”.¹²² „Vă rog cu insistență să nu interziceți tipărirea piesei; aceasta în interesul luptei crâncene (deși nespectaculoase) pe care oamenii cu reală dragoste pentru cultura română o duc împotriva exponenților dogmatismului și primitivismului, pe de o parte, împotriva falșilor liberali, pe de alta. Dezbi-nați în toate privințele, alde Miron Constantinescu, C. Ionescu-Gulian și alți rinoceri staliniști fac front comun cu «subtilii» Z. Stancu, E. Jebeleanu, Geo Bogza, M. R. Paraschivescu, atunci când e vorba de a împiedica difuzarea literaturii Dvs. Cei dintâi vă detestă fiindcă sunt fiare anticulturale, ceilalți pentru că le e teamă să nu fie eclipsați. Anul trecut Stancu aduna semnături pe o cerere adresată guvernului de a-i susține candidatura la premiul «Nobel», iar lumea vorbea că și Dvs ați fi unul dintre candidați. Deci trebuia întreprins orice spre a nu fi cunoscut de publicul român, ca și cum asta putea influența decizia juriului de la Stockholm.”¹²³ După alte destăinuri despre „anumite uneltiri împotriva operei Dvs, puse la cale, pe de o parte de rinocerii staliniști, pe de alta de marii «democrați» și «occidentalizanți» de felul lui Stancu și Jebeleanu”, îi mărturisește: „Vă divulg asemenea chestiuni, nu fiindcă aș avea personal ceva contra

¹²² Scrisoare din 25 ianuarie 1971, M.E.P. 67.7.

¹²³ Scrisoare din 5 februarie 1971, M.E.P. 67.7. Eliade știa de aspirațiile lui Stancu la premiul Nobel și considera probabilă obținerea lui. Vezi scrisoarea către V. Ierunca din 5 aprilie 1969; C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 76. Mulțumiri lui Florin Cîntic și lui Cătălin Botoșineanu pentru facilitarea accesului la această jumătate a colecției scrisorilor lui Eliade către V. Ierunca și M. Lovinescu. Vezi și catalogul, „Corespondența primită de Virgil Ierunca de la Mircea Eliade”, în *Colecția Mihnea Berindei, Inventar arhivistic, 1909–2017*, întocmit de Cătălin Botoșineanu (*Archiva Moldaviae*, supliment 2022), Iași, Societatea de Studii Istorice din România, 2022, pp. 171–181.

cuiva, ci pentru a-mi argumenta opinia că nu Ceaușescu, nu conducerea supremă organizează conspirația tăcerii contra Dvs., ci o seamă de scriitori și alți intelectuali sau pseudo-intelectuali, pe care numele dvs îi deranjează. Însă nu cred că trebuie să pedepșiți Țara pentru ticăloșia câtorva inconstienți”.¹²⁴

Între altele, Zaharia Stancu i-a cerut lui Constantin Ciopraga (1916–2009), redactor-șef al revistei *Cronica* din Iași să nu publice nicio recenzie la recent apărutul volum *Maitreyi. Nuntă în cer*.¹²⁵ Despre adversitatea lui, Eliade aflase deja din multiple surse. Pe lângă cele deja citate, iată alte două. Eugen Barbu (1924–1993) i-a împărtășit că, deși Stancu pretinde că-l admiră, în realitate îl sabotează și face tot ceea ce poate ca să împiedice redescoperirea lui de către cei tineri. Ioan Alexandru (1941–2000) i-a vorbit despre gelozia lui Stancu pentru excepționala popularitate de care se bucură în România.¹²⁶

Eliade îi răspunde lui Micu: „Stancu și neo-stalinistii se opun din răsuputeri reintegrării mele în prezența culturală, dar nu cred că ei sunt responsabili de «conspirația tăcerii» (evident, nici Ceaușescu nu e responsabil!). Oricum aș privi lucrurile, această anathema este ordonată «de sus» și are un sens politic”.¹²⁷ Știa deja mai multe decât îi putea spune Micu, căci între timp Adrian Păunescu îi povestise ceea ce cunoștea el: „Am aflat multe, am înțeles încă și mai multe”.¹²⁸

Ce însemna „sus” și cine erau cei situați acolo? Foarte sus în aparatul de control ideologic se afla vechiul tovarăș de front propagandistic al lui Miron Constantinescu: Leonte Răutu (1910–1993), cooptat din februarie 1970 în Academia condusă de acesta. Era viceprim-ministru cu probleme de educație (până în 24 aprilie 1972, când a devenit rector al Academiei Ștefan Gheorghiu), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (până în 28 februarie 1972), membru al Secretariatului Comitetului Central și membru al Comitetului Executiv (până în 28 noiembrie 1974). La fel de sus era Gogu Rădulescu (1914–1991), și el vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, vicepreședinte al Consiliului de Stat, membru al Comitetului Central și al Comitetului Politic Executiv. Alături de ei, în alte poziții de putere, ideologi precum Ștefan Voicu (1906–1992) sau Constantin Ionescu-Gulian (1914–2011), membri ai prezidiului Academiei conduse de tovarășul Miron. Dar și alții aflați „sus” prin autoritate ideologică, cum erau, de pildă, Valter Roman (1913–1983), apropiat al lui Leonte Răutu, sau Radu Florian (1927–1997) și Nicolae Tertulian (1929–2019), protejați de ai lui Voicu, sau Pavel Apostol (1919–1983), colaborator apropiat al lui Miron, care,

¹²⁴ Scrisoare din 2 aprilie 1971, M.E.P. 67.7.

¹²⁵ *Ibidem*: „Un redactor de la *Cronica* din Iași mi-a destăinuit anul trecut că se scrisese cronică la *Maitreyi* îndată după apariție și, dacă aceasta n-a apărut decât prin mai, faptul se datorează lui Stancu. El ar fi rugat pe redactorul-șef să nu publice nimic despre Dvs (aceasta, neoficial). Când cronica a văzut lumina tiparului, redactorul-șef era altul”. Era Liviu Leonte (1929–2018).

¹²⁶ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 16.10, 17.05 (27 decembrie 1967, 28 septembrie 1970).

¹²⁷ D. Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 60; *Corespondență* II, p. 289 (14 aprilie 1971).

¹²⁸ La 25 februarie 1971 îi scria cu referire la vizita acestuia la Chicago. *Ibidem*, p. 59, respectiv p. 280.

în anii '50, furnizase cea mai masivă dintre agresiunile „filosofice” (dogmatic marxiste) asupra lui Eliade. Niciunul dintre ei nu s-a „expus” în această perioadă. Tovarășul Miron era exponentul tuturor și își jucase rolul cu o eficacitate care le permitea să-și păstreze imaginea de oameni eliberați de vechile lor păcate staliniste, ba chiar să pară contrariul a ceea ce erau.¹²⁹

2. ADRIAN PĂUNESCU

2.1. FACEREA UNUI INTERVIU

Nu e de mirare că cel care a reușit să spargă această blocadă de „sus”, Adrian Păunescu (1943–2010), era conectat și mai „sus”, având astfel atât suprafața necesară, cât și scutul obligatoriu.¹³⁰ Trebuie însă spus, de la bun început, că era doar o chestiune de timp: receptarea lui Eliade în cultura română nu putea fi blocată la nesfârșit. Răuvoitorii sau malițioșii care s-ar grăbi să spună că Eliade a fost „relansat” de Păunescu ar greși în mod fundamental. Dacă nu era el cel care să facă breșa, ar fi făcut-o altcineva mai târziu; cu siguranță după moartea lui Constantinescu, care survine în iulie 1974 (urmată, în decembrie, de cea a lui Stancu). Se întâmplă că Păunescu, realizator al unei cunoscute serii de convorbiri cu scriitori și oameni de cultură (dar și cu câțiva politicieni), a ajuns cu o bursă în America și a reușit să-l convingă pe Eliade să-i acorde un amplu interviu. Întors în țară, nu s-a dat bătut până când nu a obținut publicarea lui, chiar și într-o formă cenzurată. Aceasta nu-i diminuează meritul și curajul de-a înfrunta un nomenclaturist din prima linie a intelectualilor partidului. Era nevoie de un „derbedeu” tânăr pentru a-l contracara pe unul bătrân.

La fel de dedicat politiciii comuniste și naționaliste a P.C.R. precum Miron Constantinescu, dar de pe alte poziții generaționale și culturale (chiar și Basarabia în care se

¹²⁹ Așa cum vom vedea, mai mulți dintre ei vor reveni după reparația semnăturii lui Eliade.

¹³⁰ Despre relația lui Păunescu cu Eliade, despre interviul pe care i-l ia și despre reacțiile provocate de publicarea lui s-a vorbit poate prea mult, în orice caz mai mult decât despre alte subiecte cu adevărat importante care îl privesc pe savantul de la Chicago. S-a dat și cu părerea, și cu ciomagul, s-a fabulat și confabulat, s-au făcut comentarii la comentarii la comentarii ș.a.m.d. Mai ales după decembrie 1989. Parcurgând această „literatură” – pe care unii ar numi-o „maculatură” – e greu să nu te întristezi. Căci nu e ușor să-ți mai păstrezi încrederea nu doar în existența bunei credințe, ci și în bunul uz al rațiunii la oameni care par demni de tot respectul. Unii, în reviste importante, au preferat să nu-și semneze actele de opinie, judecată și condamnare, deși numele lor nu sunt chiar atât de secrete. Devenit un personaj odios pentru o mare parte a lumii intelectuale, ura față de Păunescu a ajuns să contamineze tot ceea ce se lega de el. Multele și grozavele lui păcate justificau orice sporturi de luptă și de, cum se spunea pe vremuri, „aruncare la semn”: de la trânta ideologică până la datul cu părerea în cap. În acest dezmăț de fiere și pumni, Eliade a fost mai mult decât o victimă colaterală. A devenit și măciucă, și țintă, și teren, și tablă de marcaj, și orice altceva putea fi la îndemână, suficient de contondent. Poate cândva, când se vor publica volumele consacrate anilor '90 și 2000 ale „*Dosarului*” *Mircea Eliade* (rămase, de mai bine de un deceniu, în sertarul îngrijitorului lor), se va citi și această „literatură” a recăștigății libertății cu același sentiment cu care citim azi dosarele Securității. În cele ce urmează, am preferat să dau cuvântul doar surselor primare și unora dintre cele secundare care sunt demne de încredere. Multe mulțumiri lui Grigore Vida pentru consultații bibliografice legate de Constantin Noica și Monica Lovinescu, cât și pentru comunicarea unor publicații care nu-mi mai erau la îndemână.

născuseră nu era aceeași), Păunescu e suficient de apropiat de noi pentru a ne scuti de a-i face portretul. Peste alte patru decenii s-ar putea să fie și el necesar. Se cuvine însă a aminti că, în vremea în care se consuma această confruntare, el era doar un tânăr poet iconoclast (de 27-28 de ani), care primise de două ori premiul Uniunii Scriitorilor. Cea mai mare parte din ceea ce știm că a făcut, scris și spus nu exista decât ca potențialitate. Publicase deja deliruri lirice la adresa partidului și a conducătorului suprem, dar acel Păunescu pe care îl cunoaștem azi începe cu adevărat în februarie 1973, odată cu preluarea conducerii revistei *Flacăra* și cu cenaclul omonim.¹³¹

În noiembrie 1970, când îl întâlnește pe Eliade, abia ieșise de doi ani de pe băncile universității. Fiu al unui membru al partidului liberal băgat la închisoare de către stalinisti, a cunoscut el însuși repercusiunile atunci când i s-a respins, de trei ori, înscrierea la facultate. În chestiunea de care ne ocupăm, acest fapt e mai definitiv pentru Păunescu de atunci decât ceea ce știm despre el cu începere din 1973. Pentru o parte a operei sale a fost descris ca „mărturisitor alegoric al dramei poporului său căzut sub robia unui stalinism ce părea fără de sfârșit”.¹³²

Interviul fusese plănuț mai demult, înaintea publicării articolelor lui Dumitru Micu și Miron Constantinescu. Hotărârea lui Păunescu de a-l realiza venise în urma unei vizite a lui Micu în redacția *Luceafărului*, pe la sfârșitul lui aprilie sau începutul lui mai 1970, cu scopul de a se lămuri dacă există o „conspirație a tăcerii” în jurul primului volum de Eliade tipărit în România socialistă.¹³³ Era însă vorba de un interviu prin corespondență, ce nu s-a mai materializat. Micu, care era în relații cordiale cu Păunescu, îi scrie despre el lui Eliade, îndemnându-l să aibă încredere în el și în posibilitățile lui de influență culturală.¹³⁴ Probabil, aceleași bune referințe le primise de la Sorin Alexandrescu.

Înainte de plecare, Păunescu i-a cerut lui Nicolae Ceaușescu acordul de a-l vizita pe Eliade. L-a primit și a făcut să se știe bine acest lucru.¹³⁵ Evident, n-ar fi avut nevoie

¹³¹ Pentru scrierile sale de până atunci, *Adrian Păunescu. Bibliografie, 1965–1971*, București, Biblioteca Centrală de Stat, Serviciul Informare Științifică, [1971], 23 ff. dactilo (publicistica numai până în august 1970). Pentru activitatea sa ulterioară, Amalia Florentina Ispas, *Publicistica lui Adrian Păunescu*, Câmpulung Muscel, Larisa, 2017, lucrare pe care o cităm doar pentru că nu știm să existe alta.

¹³² Cristian Sandache, *Literatură și ideologie în România lui Nicolae Ceaușescu*, București, Mica Valahie, 2008, pp. 113–136 (120).

¹³³ Scrisoare din 6 mai 1970, M.E.P. 67.6. Vezi și răspunsul lui Eliade în D. Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 57; *Corespondență* II, p. 273 (3 iunie 1970).

¹³⁴ Dintre aceste scrisori, în special cea din 12 noiembrie 1970, M.E.P. 67.7.

¹³⁵ A. Păunescu, „Linșaj stereo. Atacat și pentru Eliade”, *Flacăra lui Adrian Păunescu* (București), VIII, nr. 14, 21–27 martie 2008, pp. 1, 16 (1). Fusese și la ministrul de externe, Corneliu Mănescu, care însă i-a spus că nu e o chestiune de căderea lui; A. Păunescu, „Declarația politică în plenul Senatului României, la data de 24 iunie 2002”, *Flacăra* (București), II, nr. 25, 27 iunie 2002, p. 9. Le-a vorbit lui Zaharia Stancu, Eugen Jebeleanu și altor somități literare; M. Pelin, *Genii și analfabeți...*, ed. cit., p. 130; *Operațiunile „Melița” și „Eterul”...*, ed. cit., 2007, p. 628. Pe lângă mărturiile citate aici, Păunescu a scris și cu alte ocazii despre șederea sa la Chicago și despre raporturile lui cu Eliade. Iată câteva, anterioare căderii comunismului, când nu trebuia să explice scandalul iscat în jurul primei publicări a interviului: „Miorița universală”, *Contemporanul* (București), XL, nr. 25, 19 iunie 1987, p. 11; „Taxa de timbru”, *ibidem*, XLI, nr. 3, 15 ianuarie 1988, p. 15; „Era genial, dar muncea”, *Caiete critice* (București), nr. 1–2, 1988 [1990], pp. 94–96.

de el. Atâția alți scriitori importanți îl vizitaseră deja fără permisiune (nici chiar de la Securitate, cum spun azi unii comentatori). Dar faptul că a cerut permisiune „sus”, deasupra celor care nu-l voiau pe Eliade, arată că pornise cu un plan hotărât, tot atât de curajos pe cât de riscant, de a-l readuce printre autorii publicabili. Și, așa cum vom vedea, chiar mai mult decât atât.

Ajuns la Iowa City, primul lucru pe care l-a făcut a fost să-i telefoneze lui Eliade. Cea dintâi vizită la Chicago, în după-amiaza zilei de 8 noiembrie 1970 – împreună cu soția sa, Constanța Buzea (1941–2012), și cu Aurel Dragoș Munteanu (1942–2005) –, a decurs foarte bine. Oricât ni s-ar părea de ciudat nouă care nu l-am cunoscut pe tânărul Țuțea, atât de îndrăgît de Eliade, Păunescu îi amintea de el.¹³⁶ Poezia lui îi amintea probabil de cea a lui Aron Cotruș. I-a plăcut și proiectul lui de a reveni pentru a sta în preajmă-i o perioadă mai lungă și l-a susținut pe deplin. L-a invitat, de fapt. Nu a răspuns însă propunerii de a face un „dialog ale cărui șanse de tipărire în țară sunt incomparabile cu ale oricărui dialog anterior”.¹³⁷

Însemnările lui Eliade despre vizitele lui Păunescu nu au fost incluse printre fragmentele de jurnal publicate. Merită așadar redat integral. Iată cea dintâi întâlnire:

„Adrian Păunescu și soția lui, Constanța Buzea: au venit la 3.30 și au stat până la 6.00. El e înalt, gros și pare dezarticulat, dar îndată ce începe să vorbească te fascinează. Ea – timidă, tăcută (nu știu dacă a scos o singură vorbă în după-amiaza aceasta).

A. P. ne povestește anecdote despre Ceaușescu, pe care de altfel (așa cum ne mărturisește) îl admiră sincer, îl iubește chiar: căci e cu adevărat «român». Anecdote (în relație cu faimosul discurs din august 1968, după ocuparea Cehoslovaciei). Hamlet a spus «A fi sau a nu fi». Ceaușescu: «Ce-o fi o fi!».

A vorbit cu Ceaușescu despre mine. Ceilalți – «șefii» – sunt supărați pentru că aș fi «criticat politica internă a țării la Radio Free Europe».

A. P. insistă să vin în țară. Apoi să-i dau un interviu. Îi spun povestea cu interviul dat, acum un an, lui Ovidiu Cotruș”.¹³⁸

Cu ocazia celei de-a doua vizite a soților Păunescu-Buzea, între 10 ianuarie și 9 februarie 1971, Eliade a acceptat cu greu ideea interviului, însă după aceea totul s-a derulat perfect.¹³⁹ Păunescu voia, în numele generației lui, mărturia generației interbelice

¹³⁶ Constanța Buzea, *Creștetul ghețarului. Jurnal 1969–1971*, București, Humanitas, 2009, p. 152 (16 ianuarie 1971).

¹³⁷ A. Păunescu către M. Eliade, 10 noiembrie 1970 (Iowa City), M.E.P. 68.7. În scrisoarea următoare pierduse deja speranța realizării acestui dialog. Dosarul cuprinde șapte scrisori – din 10 și 30 noiembrie 1970, 11 și 24 februarie, 25 martie, [aprilie], 4 mai 1971 – și șase poezii despre Eliade sau dedicate lui. Cu excepția ultimei, poeziile au fost publicate în *Corespondență* II, pp. 280–286. Trei scrisori de la Eliade – din 3 decembrie 1970, 28 februarie și 31 martie 1971 – au fost publicate de Păunescu în *Vremea – Totuși iubirea* (București), II, 1991, nr. 13, p. 9; nr. 14, p. 8; nr. 15, p. 9; *Corespondență* II, pp. 455–458.

¹³⁸ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.5, ff. 4030–4031 (8 noiembrie 1970). Vezi și C. Buzea, *Creștetul ghețarului...*, ed. cit., pp. 111, 129 (însemnări greșit plasate cronologic). De asemenea, scrisorile lui Eliade din *Corespondență* II, p. 278 (8 decembrie 1970); III, p. 219 (6 ianuarie 1971).

¹³⁹ C. Buzea, *Creștetul ghețarului...*, ed. cit., pp. 158, 168, 169, 178, 187–188 (22–23, 29 și 30 ianuarie, 4 și 8 februarie 1971). Păuneștii plănuiau să stea două-trei săptămâni, dar Eliade le închiriasc un apartament pentru o lună.

prin vocea marelui absent.¹⁴⁰ Pe Eliade îl încânta gândul că va putea comunica astfel cu cei din țară, deși știa cât de dificil se va dovedi, iar scepticismul lui reușește să-i strecoare îndoielei chiar și lui Păunescu.¹⁴¹ În jurnal face numai două însemnări, una, foarte lungă, sintetică, după trei săptămâni, și alta foarte scurtă, în ziua plecării oaspeților. Cea dintâi, din 30 ianuarie – probabil, noaptea târziu –, în urma primei runde de înregistrări, va surprinde pentru lumina neașteptată pe care o proiectează asupra lui Păunescu.

„N-am mai deschis de mult caietul acesta. Să încerc a găsi o scuză «detașării» mele de *Jurnal*? De la 10 ianuarie se află aici, vecinii noștri, invitați de noi, Adrian Păunescu și Constanța Buzea. Locuiesc apartamentul de alături, unde am stat și noi din oct[ombrie] 1956 până în iunie 1957. I-am invitat p[en]t[ru] că ne-au fost simpatici, dar mai ales p[en]t[ru] că sunt amândoi poeți și se plictisesc în sihăstria din Iowa City. A. P. îmi plăcuse de asemenea p[en]t[ru] interviurile sale – curajoase și inteligente.

Ne vedem în fiecare zi – adică, mai precis, Chr[istinel] îi vede în timpul zilei, iar eu aproape numai serile; mâncăm împreună și stăm de vorbă până târziu după miezul nopții. A. P. e neobosit și verva lui îmi amintește pe a lui Petre Țuțea. Nu știu încă *ce crede el* cu adevărat. Este anti-comunist (Și cât suferă întâlnind americani naivi, filo-comuniști, cripto- sau comuniști pe față! Și uneori se ia cu ei la harță, cu câtă englezească a apucat să învețe în câteva luni.), anti-comunist, zic, și totuși, îl admiră pe Ceaușescu. (E drept, îl socotește «naționalist».) Îl admiră, dar e ineputabil în anecdote anti-ceauștine.

Inutil să încerc un bilanț sau măcar o serie de observații în legătură cu ce-mi spune despre țară. Lucruri știute – alături de alte detalii, unele tragice, de care nu aflasem niciodată. Insistă și el (ca toți ceilalți) să vin în țară, ca să mi se poată publica opera și traduce cărțile apărute după 1948. Etc. etc. Am acceptat să înregistrăm un foarte lung interviu, dar va trebui să-l revăd, căci, ca de obicei, către miezul nopții sunt obosit, și vorbesc «neinspirat» în fața aparatului. Am acceptat pentru că A. P. are 29 de ani, iar eu mă apropiu de 65. Mi-am spus: e bine ca un scriitor *tânăr* să-mi asculte amintirile și observațiile asupra «epocii» mele, să înregistreze chiar câteva convorbiri, p[en]t[ru] că nu cred că «experiența» aceasta a mai fost făcută. Mai târziu, când eu n-oi mai fi și nu va mai fi nici cenzură, aceste convorbiri și amintiri vor constitui un document important și util. În orice caz, de pe acum A. P. va putea transmite colegilor lui opiniile mele despre cultura românească, despre anumiți scriitori și cărturari (și poate chiar amintirile despre Nae Ionescu!).

Am aranjat de mai multe ori să întâlnească scriitori (Bellow, Richard Stern, Erich Heller etc.) și critici, filosofi, istorici, românizanți. Și p[en]t[ru] că se tot plângea că nu au bani, le-am făcut daruri (cărți etc. – iar Chr[istinel] i-a dăruit cea mai frumoasă fustă a ei; prea o impresionase exclamația Constanței Buzea: că nu a văzut niciodată o fustă atât de elegantă!...)

¹⁴⁰ M. Lovinescu, „16 aprilie 1972. Avatarurile cenzurii: Mircea Eliade intervievat de Adrian Păunescu”, în *idem, Seismografe. Unde scurte*, II, București, Humanitas, 1993, pp. 13–14 (13).

¹⁴¹ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (I–IV), *Vremea - Totuși iubirea* (București), II, nr. 12, martie 1991, pp. 8–9; nr. 13, martie 1991, pp. 8–9; nr. 14, aprilie 1991, p. 8; nr. 15, aprilie 1991, p. 8 (aici, II, p. 8). Pentru scepticismul lui Eliade vezi și scrisoarea sa din 3 iunie 1970 către Dumitru Micu, „Scrisori de la Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 57; *Corespondență* II, p. 273.

Dar suntem amândoi oboșiți; serile și nopțile petrecute în discuții despre țară, scriitori români, Ambasada română de la Washington etc. etc.

Să notez totuși cele câteva poeme pe care mi le-a dedicat Adrian, în special *Eliada*. Le voi trimite lui Ierunca, p[en]t[ru] «arhiva» lui.

(Alte notițe, din carnetul de buzunar, cu detalii precise și utile, le voi prinde cu un ac într-una din paginile acestea, fără să le mai transcriu.)”

O notă marginală din luna noiembrie preciza: „Notițele s-au răătăcit, poate au rămas într-una din cutiile pierdute la Albion. Sau poate voi da de ele mai târziu...”¹⁴²

În fine, în ultima zi: „Astă seară au plecat soții Păunescu. Prea obosit ca să notez ultimele discuții. Mi-a lăsat o parte din «convorbiri», dar atât de imperfect transcrise (de soția lui), încât va trebui să le refac și să le dactilografieze din nou Chr[istinel]”.¹⁴³

Înregistrarea convorbirilor a fost transpusă de pe casete pe hârtie de către poet, ajutat de soața lui. Eliade urma să dea „formă definitivă răspunsurilor sale”.¹⁴⁴ După cum se înțeleseseră, transcrierea slujea doar ca „îndreptar”, asupra căruia savantul „a stăruit ulterior, cu modificările pe care le-a dorit, unele previzibile, altele deloc previzibile”.¹⁴⁵ Modificările lui Eliade se situează mai mult în categoria reformulărilor și stilizărilor. Eliminări minore: doar vreo opt de mai mare întindere, între trei și zece rânduri. Adăugiri, asemenea: numai în vreo șase locuri se ridică la mai multe rânduri. Trei dintre ele erau cerute de Păunescu, căci înregistrarea nu era clară. În dactilogramă, la fel, doar mici corecturi, precizări și adăugiri din categoria stilistică.¹⁴⁶ Nici ceea ce elimină, nici ceea ce adaugă sau modifică nu reprezintă ceva ce-ar putea fi considerat „revelatoriu”; în niciun caz lucruri pe care Eliade le-ar fi dorit ascunse ori, dimpotrivă, strategic plasate.

Pentru Păunescu, interviul era mai mult decât un instrument de a ridica blocajul impus de vechea stângă. Devine un instrument pentru a convinge autoritățile, mari și mici, să îmbrățișeze ideea unei vizite oficiale a lui Eliade. Căci, asemenea marilor scriitori români din secolul al XIX-lea, el se afla într-o desăvârșită postumitate. Una de natură geografică: „Dar acest spațiu e atât de larg încât devine uneori timp și absența dumneavoastră este de trei decenii postumitate”. „Dacă vă nășteați aici, aveți trei statui în fiecare oraș.”¹⁴⁷ Pentru aceasta începe să scrie frenetic diverselor personalități din țară care

¹⁴² M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.5, ff. 4047–4050 (30 ianuarie 1971). Nota de la final e însemnată pe versoul alb al paginii opuse. Poemul *Eliada*, trimis și lui Mircea Handoca, a fost publicat în *Corespondență* II, pp. 280–283.

¹⁴³ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 17.5, f. 4053 (10 februarie 1971). O altă mică mențiune, la 5 februarie, despre serile petrecute discutând cu A. Păunescu. Vezi și scrisorile lui Eliade din *Corespondență* II, pp. 370 (23 ianuarie 1971), 279 (25 ianuarie 1971), 280 (25 februarie 1971), 373 (14 mai 1971).

¹⁴⁴ A. Păunescu, „Un român în America”, *Contemporanul* (București), XXV, nr. 11, 10 martie 1972, p. 1; C. Buzea, *Creștetul ghețarului...*, ed. cit., pp. 178, 188 (4 și 8 februarie 1971). La 24 februarie 1971, Păunescu îi scrie rugându-l să răspundă la alte două întrebări și să facă „o încheiere care să stăruie multă vreme în bolțile veacului”; M.E.P. 68.7.

¹⁴⁵ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 8.

¹⁴⁶ Manuscrisul în M.E.P. 52.5, ff. 1–24, 1–9, 1–12, plus 4 jumătăți de filă adăugate de Eliade. Dactilograma în M.E.P. 52.4.

¹⁴⁷ Scrisori din 11 februarie și [aprilie] 1971, M.E.P. 68.7.

puteau avea o influență.¹⁴⁸ Însă, deși departamentul „drumuri și poduri” dorea să întreprindă o reparație completă și o rapidă punere în folosință, diverse comitete de inspecție ad-hoc voiau, dimpotrivă, să-l păstreze închis, sub atenționarea „Pericol de prăbușire!”.

Versiunea finală a interviului a fost dactilografată de Christinel, dar evenimente neprevăzute au amânat finalizarea până în luna aprilie.¹⁴⁹ Trimițând o primă parte a lui, Eliade precizează: „Rămânem bine înțeleși: *numai* acest text revizuit și «editat» poate fi prezentat publicului (sau cenzurii, cum vrei s-o iei). Înregistrarea prezintă doar o încercare de pre-dialog; eram prea obosit ca să mă pot concentra. Evident, anumite fragmente orale rămân valabile (ai să vezi că nu toate paginile au necesitat eliminări sau corecturi). Dar te-aș ruga, chiar asemenea fragmente valabile nu le comunica decât prietenilor”.¹⁵⁰ Cu prilejul celei de-a treia întâlniri, în luna aprilie, la Albion, au lucrat ultima parte a interviului.¹⁵¹ Eliade îi scrie acum lui Noica că s-a „împrietenit mult” cu Păunescu.¹⁵² Lui Virgil Ierunca (1920–2006) îi transmite: „De la Chicago îți voi trimite copia dactilografă a unor lungi convorbiri cu A. Păunescu. Am acceptat să fie înregistrate «pentru istorie». El pretinde că textul va putea apare *integral* (asta a fost condiția mea: ori tot, ori nimic)”.¹⁵³

Fără teama de a exagera, se poate spune că acesta e cel mai reușit și mai interesant dintre toate interviurile românești ale lui Eliade. Și nu întâmplător: spontaneitatea inițială a fost bine șlefuită, precizată, dezvoltată, ceea ce nu s-a întâmplat în celelalte cazuri. Apoi, e și cel mai masiv; se discută despre foarte multe subiecte. Sunt reluate și temele tratate în *De Zalmoxis à Genghis Khan* și, foarte probabil, nu fără legătură cu episodul contra-recenziei lui Constantinescu. După cum va mărturisi mai apoi, Eliade îl considera „un fel de testament scriitoricesc”.¹⁵⁴

Fusese precedat de două scurte dialoguri, cu Marin Sorescu (Paris, octombrie 1967) și Eugen Barbu (Chicago, 27 decembrie 1967), ambele publicate în 1968. În timp ce ultimul e o relatare de jurnal, primul redă cu bună precizie spusele sale, de parcă ar fi fost înregistrate (poate au fost stenografiate). Dar Eliade vorbește acolo numai despre cărțile lui, recitând lucruri spuse și cu alte ocazii, unele foarte recente. Așa cum am văzut, interviul acordat, prin corespondență, lui Ovidiu Cotruș nu putuse să treacă de cenzură; va apărea abia după căderea comunismului (asemenea unui dialog ulterior relatat de Gheorghe Bulgăr). În timpul vieții lui vor mai fi publicate relatări de întâlniri și conversații – Theodor Grigoriu în 1972 (1986), Iliana Gregori în 1978 (1979), Alexandru Căpra-

¹⁴⁸ Printre alții, lui Zaharia Stancu, Eugen Jebeleanu, George Macovescu, Marin Preda, Ștefan Bănuțescu, Dumitru Popescu, Corneliu Mănescu, Ion Iliescu și Nicolae Ceaușescu. A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 8.

¹⁴⁹ Scrisorile lui Eliade din 26 februarie și 31 martie 1971, *Vremea – Totuși iubirea* (București), II, nr. 14, aprilie 1991, p. 8; nr. 15, aprilie 1991, p. 9; *Corespondență* II, pp. 457, 458.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 458.

¹⁵¹ C. Buzea, *Creștetul ghețarului...*, ed. cit., p. 208 (17 aprilie 1971). Vezi și scrisorile lui Eliade din *Corespondență* II, pp. 289 (14 aprilie 1971), 371 (25 aprilie 1971), 290–291 (30 aprilie 1971).

¹⁵² *Corespondență* II, p. 371 (25 aprilie 1971).

¹⁵³ Scrisoare din 18 aprilie 1971, F.L.I.

¹⁵⁴ Notă informativă de Ion Manea din anul 1974; *Eliade și Securitatea*, pp. 116–121 (118).

riu în 1981 (1982), Monica Spiridon în 1984 (1985) – și un interviu prin corespondență acordat lui Mircea Handoca în anul 1981 (1982). În acest context, dialogul cu Adrian Păunescu rămâne unul dintre marile interviuri românești ale lui Eliade, o anticipare a convorbirilor cu poetul Claude-Henri Rocquet (1933–2016) din vara anului 1977. Casele ar trebui recuperate de la moștenitorii lui și păstrate într-un repozitoriu public, ca una dintre puținele înregistrări care ne-au rămas de la Mircea Eliade.

2.2. CENZURAREA UNUI INTERVIU

Impresionat de Păunescu și ca sursă privilegiată de informații (mai ales de culise) din România socialistă, Eliade îl recomandă prietenilor săi din Paris. „Să-l primești pentru că vei afla lucruri senzaționale”, îi scrie el lui Emil Cioran.¹⁵⁵ Iar lui Virgil Ierunca: „Despre idolul lui, N. C., vei afla multe”.¹⁵⁶ Ajuns la Paris în luna mai, în drum spre țară, Păunescu l-a evitat pe Cioran (pentru că nu voia să vorbească românește) și i-a vizitat – „confidențial”, cum va spune – doar pe Ierunca.

După vizită, Virgil Ierunca îi scrie lui Eliade: „L-am uzat și noi pe Adrian Păunescu o noapte întreagă. A venit la 8 seara și a plecat la 6 dimineța. Ne-a vrăjtit. Este de fapt un vrăjitor, însă am început să ne cam săturăm de ambiguitățile vrăjitorilor. Înțeleg bine entuziasmul lui (deși până la un punct) față de Ceaușescu, dar nu și entuziasmul pentru Zaharia Stancu, Jebeleanu și alții, pe care scuipă toți tinerii mai puțin... vrăjitori”.¹⁵⁷ Nimic despre convorbirea cu Eliade. Cordialitatea dintre ei se înnegurase atunci când poetul le-a spus că acesta îi acordase un „mare interviu”, unul „cu adevărat istoric”. După cum bine se știe, cele două vigilente etico-politice din capitala Franței nu priveau cu ochi buni recuperarea selectivă a exilului românesc, considerând astfel de momente drept o colaborare cu regimul comunist.¹⁵⁸ (Totuși se scandalizaseră mult mai puțin de faptul că Cioran a luat masa cu Zaharia Stancu la Gallimard.)¹⁵⁹ Micul episod are o importanță în schema mare a desfășurării „afacerii” interviului, căci, după cum vom vedea, Lovinescu și Ierunca vor juca un rol central în receptarea acestuia în mediile exilului.

Epopoea publicării lui și a reacțiilor pe care le-a stârnit printre reprezentanții regimului va trebui – cu absolută necesitate – reconstituită critic pe temelii documentare cât mai complete posibil: arhivele Partidului și ale Securității, corespondențe și mărturii contemporane etc. Suntem încă departe de a avea acces ușor și complet la ele. Ceea ce avem deocamdată sunt mărturii târzii de pe o singură parte a baricadei, cea a lui Păunescu și a aliaților săi din acel moment.

¹⁵⁵ Scrisoare din 14 aprilie 1971 (Albion), F.E.C., CRN C 122, Ms.Ms. 48430.

¹⁵⁶ Scrisoare din 18 aprilie 1971, F.L.I.

¹⁵⁷ Scrisoare din 7 iunie 1971, M.E.P. 66.15. Vezi și M. Lovinescu, *La apa Vavilonului*, București, Humanitas, 2023, pp. 128, 317–318.

¹⁵⁸ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (III), ed. cit., p. 8. Păunescu bănuia și o posibilă gelozie; „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16. „Eventuala punte dintre Eliade și țară îi dura. Se simțeau în afara jocurilor. Cum adică? Dumnealor susținuseră înverșunate campanii anticomuniste folosind, ca argument, și incompatibilitatea dintre Eliade și regimul comunist din România, iar acum Eliade e pe punctul să fie reabsorbit în cultura română din țară?” *Idem*, „Taxa de timbru”, ed. cit.

¹⁵⁹ Scrisoarea lui Virgil Ierunca din 14 mai 1970, M.E.P. 66.15.

La sfârșitul lunii mai Păunescu s-a întors în țară. Și aici, Eliade i-l recomandase lui Constantin Noica, în calitate de „tânăr prieten”.¹⁶⁰ Dar filosoful nu s-a grăbit să-l întâlnească, limitându-se, mai apoi, la o convorbire telefonică.¹⁶¹ Păunescu nu întârzie și, în luna iunie, propune deja tipărirea interviului, care a fost însă energic respins de către „cenzura de partid și de stat”.¹⁶² Află atunci că problema invitării lui Eliade în țară, pentru care se agitase din America, s-a discutat și în „conducerea superioară de partid”. În fruntea „vechilor comuniști” care s-au opus se afla Miron Constantinescu. După cum aflase Păunescu, acesta „îl dușmănea personal” pe Mircea Eliade. „Se pare că fuseseră dispute între ei, în vremea studenției, și Miron Constantinescu susținea că tinerii de dreapta, între care și Mircea Eliade, i-ar fi ciomăgit pe tinerii comuniști și pe tinerii democrați și asta nu se poate ierta.”¹⁶³

E vorba, evident, despre episodul care l-a avut ca victimă pe Gogu Rădulescu și care a dobândit o dezvoltare folclorică, cu variante și subvariante.¹⁶⁴ Chiar și cei fericiți să poată aduna, necritic, orice informație incriminantă pentru Eliade au ignorat această postură de bătaș legionar. Nu e exclus ca, jurnalul lui Mihail Sebastian fiind deja „transpirat”, binevoitori interesați să-i fi comunicat lui Gogu atitudinea lui Eliade atunci când a aflat de scărmanea care tocmai i se administrase.¹⁶⁵ Pentru Gogu, aprobarea trebuie să-l fi făcut pe Eliade copărtaș. Dacă informația a ajuns la el, nu mai era decât un pas până la Miron. Aceasta e cea mai plauzibilă explicație a includerii lui Eliade printre ciomăgași. Alternativ, e posibil ca Gogu să fi aflat încă din epocă despre reacția lui Eliade, dacă nu direct de la Sebastian, atunci de la cineva căruia acesta i-o împărtășise.

În ceea ce-l privește pe Gogu, Păunescu înclina să creadă că, deși avea mereu de spus câte ceva împotriva lui Eliade, nu ar fi avut un rol activ în respingerea propunerilor pe care le făcea în legătură cu reacceptarea savantului de la Chicago. Vom vedea însă că nu a fost chiar așa; îi făcea o concesie dictată de contextul postdecembrist.¹⁶⁶

¹⁶⁰ *Corespondență* II, p. 373 (14 mai 1971); *Scrisori primite* III, pp. 231–232 (8 iunie 1971).

¹⁶¹ Scrisorile lui C. Noica din 8 iunie și 25 iulie 1971, M.E.P. 67.15; publicate în „Arhiva Constantin Noica”, III–IV, ed. de Marin Diaconu, *Viața românească* (București), XCII, nr. 1–2, 1997, pp. 96–102 (96); nr. 3–4, 1997, pp. 103–109 (103); *Scrisori primite* III, pp. 231–233 (231, 232). Sunt incluse patru scrisori ale lui Noica din anii 1971–1972, interceptate și copiate de Securitate. E probabil semnificativ că, între ele, se află singurele trei scrisori ale sale care se referă la Păunescu. Pentru atitudinea rezervată a lui Noica față de poet, vezi și o notă ulterioară a Securității din 1 aprilie 1984, în *Noica și Securitatea* II, pp. 207–217 (214–215).

¹⁶² A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16.

¹⁶³ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (II), ed. cit., p. 8.

¹⁶⁴ M. Pelin, în textul deja citat (vezi *supra* n. 13) – după relatarea lui Păunescu – a acceptat necritic plauzibilitatea agresiunii care l-ar fi avut drept (co)autor pe Eliade. Doar gradul ei („ciomăgeală”) i s-a părut implauzibil, drept care a conchis că trebuie să fi fost vorba de „două perechi de palme”, adresate chiar lui Miron Constantinescu. Iată cum se creează folclorul „cult”, „academic”, preluat – nu fără satisfacție – de alți autori convingși de înalta calitate a instanțelor lor critice.

¹⁶⁵ Însemnările din 2 martie și 4 aprilie 1937, în Mihail Sebastian, *Jurnal. 1935–1944*, ed. de Gabriela Omăt, Humanitas, București, 2006, pp. 115, 123.

¹⁶⁶ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (II), ed. cit., p. 8. Spre deosebire de Miron, Gogu era încă în viață, trăindu-și sfârșitul într-un mod mizer care i-a produs lui Păunescu momente de revoltă (i-a luat și un interviu în închisoare), până a fost primit într-un azil al comunității evreiești.

Eliade aștepta tipărirea interviului iar, după o lună, luase notă că n-a apărut nimic.¹⁶⁷ Încă dinainte, publicarea lui i se părea o „himeră”, căci nici interviul luat de Ovidiu Cotruș nu a putut să apară.¹⁶⁸ Au apărut însă infamele Teze din iulie, iar odată cu ele problema publicării lui devenise și mai dificilă. Avantajul pe care Păunescu credea că-l avea în atragerea lui Ceaușescu de partea lui dispăruse într-o bună măsură. În paginile *Contemporanului*, condus de George Ivașcu (care, din luna octombrie, va fi mutat la *România literară*), nici nu încăpea discuție. Nici la *Viața românească*, sub Demostene Botez, nu avea probabil rost să încerce. Dar nici chiar la *Luceafărul*, unde el era redactor-șef adjunct, iar în redacție se aflau admiratori ai lui Eliade, precum Ștefan Bănulescu și Cezar Baltag, nu se putea face nimic. Așa cum va scrie puțin mai târziu, simțea „C-aveam o piedică la gleznă și pe condei aveam o lesă”.¹⁶⁹ De câte ori deschidea vorba despre Eliade cu exponenții vechii stângi, i se răspundea că acesta „a purtat cămașă verde”.¹⁷⁰ În septembrie iese de sub tipar volumul cu lucrările sesiunii *Împotriva fascismului*, care dădea – din nou – sancțiune oficială acestei teze staliniste. Pe la mijlocul lunii octombrie Păunescu credea că era pe punctul de a reuși în *Luceafărul*, dar se va dovedi o altă speranță deșartă.¹⁷¹

Văzându-l că suferă în imposibilitatea de a tipări interviul așa cum promisese, Sorin Alexandrescu (n. 1937) – cu care avea bune relații și care venise în țară pentru susținerea tezei doctorale – i-a promis că va vorbi cu Mircea Eliade și-l va informa dacă dorința lui, „ca interviul să apară așa cum l-a dat, rămâne la fel de drastică, în condițiile străngerii șurubului de după iulie 1971”.¹⁷² După ce l-a întâlnit pe Eliade la Paris, i-a scris din Amsterdam că, în noile condiții, acesta „ar fi fericit ca măcar numele să i se audă în țară”¹⁷³ și, prin urmare, să publice atunci cât se putea din interviu.¹⁷⁴ Iată și litera scrisorii: „Mircea e foarte fericit că există, chiar și teoretice, șanse pentru ca interviul să fie publicat; dacă se poate integral, cu atât mai bine, dacă se poate numai parțial, tot e bine, pentru că important este (îl citez) ca preocupările și scrierile lui să fie cunoscute”. Păunescu reluase și vechiul proiect al lui Dumitru Micu de a publica piesa *Coloana fără sfârșit*, dar, în cazul ei, Eliade e mai inflexibil: „În ceea ce privește *Coloana*, te roagă să-l ierți că nu ți-o poate «pasa» pentru că a condiționat[-o de] publicarea prealabilă a unui interviu dat lui Puiu Cotruș”.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Informație furnizată Securității de Ovidiu Cotruș, la 1 iulie 1970 și raportată la 18 august. *Eliade și Securitatea*, pp. 93-98 (96).

¹⁶⁸ Scrisoare către Dumitru Micu din 3 iunie 1970; *Correspondență* II, p. 273.

¹⁶⁹ A. Păunescu, „Veche și inutilă scrisoare lui Mircea Eliade” [1980], *Flacăra* (București), I, nr. 11, 15 noiembrie 2001, p. 32.

¹⁷⁰ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (II), ed. cit., p. 8.

¹⁷¹ C. Buzea, *Creștetul ghețarului...*, ed. cit., pp. 255, 256, 261 (15, 16 și 18 octombrie 1971). Revista publica atunci memoriile lui Zaharia Stancu, iar în paginile ei semnav vechi potrivit ai lui Eliade, precum Ovid. S. Crohmălniceanu și N. Tertulian.

¹⁷² A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16.

¹⁷³ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (II), ed. cit., p. 8.

¹⁷⁴ *Ibidem* (III), op. cit., p. 8. Vezi și Jean Dumitrașcu, „În România e timpul, locul profesorilor de română”, interviu cu poetul Adrian Păunescu, *Argeșul* (Pitești), s.n., II, 23 mai 1997, p. 3.

¹⁷⁵ Scrisoare din 19 octombrie 1971, în A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16.

Primind acest semnal din partea lui Eliade, Păunescu a început din nou lupta – comparată mai târziu cu o veritabilă „gherilă”¹⁷⁶ – și de această dată, va izbândi. Trebuie totuși precizat că, în spatele publicării interviului, nu stă doar persoana lui, deși ea a fost factorul cel mai dinamic. El apărea cu învoirea și susținerea unei părți a puterii față de care Miron Constantinescu și acoliții lui nu puteau face nimic.

Din 15 octombrie, *Contemporanul* avea un nou redactor-șef în persoana lui Constantin Mitea (1920–2002), jurnalist cu o îndelungată carieră la *Scânteia*, membru al C.C. al P.C.R. (încă doar supleant), care va deveni și consilier al lui Ceaușescu. Acesta avusese și el o pată la dosar: simpatiile legionare de până în 1941, în timpul liceului, la Călărași, și a primului an la Academia Comercială din București. Ele au fost denunțate în anii '50, când partidul l-a supus unei anchete.¹⁷⁷ La fel ca în cazul lui Miron Constantinescu, nu i-au împiedicat urcușul în ierarhia de partid (doar i l-au încetinit).

Păunescu reușește să-l convingă, nu fără greutate, să publice interviul. După ce acesta l-a supus aprobării Direcției Presei, „toți cenzorii de meserie au cășunat pe text”. Cenzorul-șef al României era tot Iosif Ardeleanu (director general al Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor). În cele din urmă a ajuns la Dumitru Popescu (n. 1928), membru al Secretariatului și al C.C. al P.C.R., proaspăt președinte al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă și al Consiliului Culturii și Educației Socialiste, dar mai ales om de încredere al lui Ceaușescu. El a privit cu bunăvoință proiectul lui Păunescu, fiind dispus să ajute navigarea printre meandrele cenzurii pentru a obține bunul de tipar. La propunerea acesteia, a acceptat tăierea unor fragmente. „Din numeroasele observații pe care le făcuseră cenzorii de meserie, Dumitru Popescu a încuviințat câteva, pe cele care priveau filiația lui Mircea Eliade față de Nae Ionescu.”¹⁷⁸ S-ar părea că factorul cheie în înlăturarea tuturor piedicilor a fost Dumitru Popescu, din pozițiile în care fusese propulsat în luna septembrie.

Despre logica aseptizării interviului avem mai multe mărturii provenind de la cei doi. Păunescu: „Dumitru Popescu mi-a spus: «Uite ce este. Toți cei din conducerea partidului, care îl atacă pe Mircea Eliade, spun că a fost cu legionarii.» Spuneau că Eliade e urmașul lui Nae Ionescu și, deci, cum să aducem noi extrema dreaptă în România, pe ideologul legionar? Și din interviu s-a tăiat partea aceasta în care Eliade îl lauda pe Nae Ionescu.”¹⁷⁹ Altă dată: „Țin minte ce mi-a cerut: trebuie să fim atenți, dacă vrem să-l readucem acasă pe marele scriitor, întrucât diverși tovarăși din conducerea P.C.R., cominterniștii, îndeobște ilegaliști comuniști, vor specula relația lui Eliade, mărturisită de acesta, cu profesorul său Nae Ionescu și vor pretinde că Păunescu ple-

¹⁷⁶ A. Păunescu, „Mereu vinovat”, *Flacăra lui Adrian Păunescu* (București), VIII, nr. 15–16, 28 martie – 11 aprilie 2008, pp. 1, 24 (1).

¹⁷⁷ Chiar și în volumul său de poezii de dragoste, *Domnița turnului* (1942), s-au găsit „simboluri legionare”: îngeri, biserică, rugăciune. Cristina Preutu, „Om Nou sau Dușman în propaganda comunistă: studiu de caz Constantin Mitea”, *Archiva Moldaviae* (Iași), VI, 2014, pp. 305–314 (311–312).

¹⁷⁸ A. Păunescu, „Mereu vinovat”, ed. cit., p. 24. Îl prezintă ca secretar P.C.R. cu probleme de presă și cultură.

¹⁷⁹ J. Dumitrașcu, *op. cit.*

dează pentru întoarcerea unui cunoscut legionar acasă”.¹⁸⁰ Sau: „Măcar la începutul unei noi cariere a numelui lui Mircea Eliade, în presa română, trebuie să-l ferim de ceea ce cominterniștii din conducerea partidului îi tot spun lui Nicolae Ceaușescu despre Mircea Eliade, pe care îl acuză că a fost elevul lui Nae Ionescu și că a frecventat mișcarea legionară”.¹⁸¹ Nu a fost un capriciu al lui Popescu – ne asigură Păunescu –, ci o „stare de spirit generală”, care nu permitea atunci să se vorbească liber și integral asupra unui subiect precum Nae Ionescu. Cât despre el însuși, s-a revoltat, a protestat, s-a „zbătut”, dar fără rezultat.¹⁸²

Din perspectiva lui Dumitru Popescu n-ar fi fost vorba de o cenzurare propriu-zisă a spuselor lui Eliade, ci mai degrabă de o protejare a lui de posibile atacuri: „Gă-sind în interviu referiri ale filosofului religiilor la vechile sale poziții de dreapta, făcute cu o anumită infatuare parcă, i-am spus lui Adrian Păunescu că aceasta va da apă la moară «criticilor neiertători». Poetul a înțeles logica observațiilor și a operat simplificări”.¹⁸³ Chiar dacă, în fapt, e vorba de același lucru – cenzură –, în intenție era ceva diferit, în favoarea lui Eliade. Așa cum am văzut, acesta înțelesese deja și acceptase; o va face și cu alte ocazii, în viitor.¹⁸⁴

2.3. PUTEREA UNUI INTERVIU CENZURAT

Interviul va fi publicat în martie 1972, cu ocazia împlinirii de către Eliade a vârstei de 65 de ani. Foarte probabil, nu întâmplător. Ceea ce apare în paginile *Contemporanului* e prezentat de Păunescu ca „fragmente esențiale ale dialogului”.¹⁸⁵ Erau lăsate deoparte și alte lucruri, nu doar acelea care îl priveau pe Nae Ionescu. E adevărat că numele lui și tot ce se lega de el suferă cea mai masivă epurare. Dar nu a fost singura victimă. De exemplu, toate referirile la Dan Botta, Constantin Noica, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Vintilă Horia, Ștefan Baciu, Horia Stamatu, ba chiar și ocazionala pomenire a numelui lui Giovanni Papini. Adesea, referiri la ceea ce era românesc: „spiritualitatea românească”, până și cuvântul „etnic” („creații etnice românești”), faptul că în toate operele lui Eliade revin mereu „motive românești” (pe care le integrează în ordine universală) etc. Suferă chiar și „strămoșii” românilor din epoca pietrei. Apoi, faptul că Eliade lipsește de mult timp din România, că producția sa literară din exil era necunoscută în țară și speranța lui că, într-o zi, atât opera literară, cât și cea științifică, îi vor fi citite de către români. Evident, nu putea rămâne periculoasa consolare cu gândul că va fi un „scriitor postum” în propria-i țară. Mai deranjează referirea la scara de va-

¹⁸⁰ A. Păunescu, „Mereu vinovat”, ed. cit., p. 24.

¹⁸¹ A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16.

¹⁸² A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (III), ed. cit., p. 8; „Mereu vinovat”, ed. cit., p. 24.

¹⁸³ D. Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, II, ed. cit., pp. 169–170.

¹⁸⁴ Cu privire la traducerea operelor sale științifice în limba română, vezi convorbirea cu C. Noica din 8 iulie 1972, înregistrată de Securitate; *Noica și Securitatea* I, pp. 67–80 (75).

¹⁸⁵ A. Păunescu, „Mircea Eliade: «Scriu în limba română, limba în care visez» (29–30 ianuarie 1971, Chicago)”, *Contemporanul* (București), XXV, nr. 11, 10 martie 1972, p. 2; „Mircea Eliade: «Cînd spun România, văd în mintea mea ceea ce vedeam în fiecare vară de pe Muntele Omul» (6–7 februarie 1971)”, *ibidem*, nr. 12, 17 martie 1972, p. 2.

lori a literaturii române în 1940, opiniile lui despre „tineretul din Est” și faptul că cultura europeană „se pregătește să devină minoritară”. Alte cuvinte periculoase: „libertate” (în contextul exilului), „călătorie” (“motivul eternei plecări”), „situația prezentului”; sau o formulare ca „astăzi, după ce-am trecut prin tot ce-am trecut”. Se mai și schimbă câte un cuvânt pe ici și colo, ba chiar se și adaugă, precum în afirmația lui Eliade „toate ideologiile *vechi* și-au epuizat posibilitățile”.¹⁸⁶ Unele dintre aceste lucruri fuseseră permise în 1968, în dialogul publicat de Marin Sorescu, unde apare chiar și numele lui Petre Țuțea.

Probabil pentru că i s-a cerut ca Eliade să nu aibă ultimul cuvânt, Păunescu a adăugat la final o frază care lipsește în dactilogramă: „Chipul pe care-l va avea ziua de mâine îl văd, desigur, aceia care – așa cum înșivă spuneți – cred în răspunsul pozitiv pe care l-a dat și îl dă ființa umană solicitării și apăsării”. Deși era o transparentă „șo-pârlă”, care putea fi citită (și) în legătură cu oprimarea din regimurile comuniste, a trecut; cât timp e vorba de un răspuns pozitiv, constructiv, optimist...¹⁸⁷

Interviul era precedat, pe prima pagină a revistei, de un articol de prezentare intitulat „Un român în America”.¹⁸⁸ Se pare că-l însoțise chiar de la prima încercare, în iunie 1971. Într-un document din 29 ianuarie 1972, prin care Securitatea comunica oamenilor de decizie politică o listă a activităților necomuniste ale lui Păunescu, se preciza că a „scris chiar și un articol apologetic despre Mircea Eliade, în care făcea complet abstracție de convingerile politice antinaționale ale acestuia, dar care nu i-a fost publicat”.¹⁸⁹ Cu altă ocazie se sesiza că Păunescu „furniza informații” despre legăturile sale cu Mircea Eliade atașatului militar al S.U.A. la București (cu care era în legătură încă din 1969).¹⁹⁰

Articolul lui Păunescu era menit să aibă pentru cititorii potriviți lui Eliade același rol pe care-l aveau tăieturile pentru cenzură. El e prezentat, în mod strategic, ca nutrinde o atitudine binevoitoare față de vechii stângiști interbelici, precum Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Miron Radu Paraschivescu, cei care nu erau tocmai entuziasmați de „întoarcerea” lui, fie și numai în paginile revistelor românești. (Ciudată absența lui Zaharia Stancu, de care Eliade, într-adevăr, se interesase.)¹⁹¹ Dar și față de noi scriitori

¹⁸⁶ M.E.P. 53.2.

¹⁸⁷ Vezi ceea ce va scrie Păunescu în legătură cu aceasta: „Ca să ținem minte și ca să nu ne lăsăm pradă deznădejdii, Mircea Eliade ne șoptea: Evident, ne aflăm astăzi într-o fază de trecere și nu vedem încă chipul pe care-l va avea lumea de mâine”. „Eliade simțea în toate articulațiile ei disperarea apărând. Și ne oferea o soluție: să credem că din atâta rău va ieși binele, să credem că din atâta apăsare va țâșni zborul. Să credem că din atâta catastrofă se va naște soluția.” A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (IV), ed. cit., p. 8. Și „încrederea lui Mircea Eliade că, din atâta oprimare, va ieși soluția îndrăzneată și radicală”. *Ibidem* (I), op. cit., p. 9.

¹⁸⁸ A. Păunescu, „Un român în America”, op. cit. Cea de-a doua parte a interviului are ca titlu de rubrică: „Un român în America” (II).

¹⁸⁹ *Cartea albă a Securității. Istorii literare și artistice, 1969–1989*, ed. cit., pp. 31–32 (32).

¹⁹⁰ Florica Dobre (coord.), *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective și metode*, II. (1967–1989), București, Editura Enciclopedică, 2006, pp. 726–727.

¹⁹¹ Se interesase de Z. Stancu și M. R. Paraschivescu, dar și de Petre Țuțea, Petre Pandrea, Ion Călugăru; C. Buzea, *Creștetul ghețarului...*, ed. cit., p. 161 (22–23 ianuarie 1971).

ai regimului, precum Eugen Barbu și D. R. Popescu. Deși gândirea lui nu este marxistă – spune Păunescu –, ea e pe deplin umanistă, raționalistă și, mai ales, românească. Eliade ar fi negat chiar că și-a „denigrat” țara la un post de radio străin, altfel spus că ar fi „atacat politica de azi a României”, după cum șușoteau unii, ba chiar ar fi fost „mândru de viul prestigiu internațional al României” din acei ani. Într-adevăr, interviurile acordate Europei Libere nu conțin nimic ce ar putea fi interpretat ca o critică explicită a politicii României lui Ceaușescu. Deci tăgăduirea lui Eliade era corectă, dar el se abținea de la critici politice din motive care nu aveau nimic de-a face cu o presupusă susținere a conducerii României; nici măcar în privința politicii ei internaționale.

Piesa de greutate în pledoaria lui Păunescu – și cea care-i va turba cel mai mult pe anticomuniștii din exil – e reprezentată de următoarea frază: „Într-o zi, în fața lui Mircea Mitran, atașatul nostru cultural la Washington, a mea și a soției mele, a spus că pentru activitatea demnă a României pe arena internațională, el crede că președintele Ceaușescu ar merita premiul Nobel pentru Pace”.¹⁹² În alte contexte, Păunescu va preciza că era vorba de politica sa în Europa¹⁹³ sau de felul în care se opusese rușilor¹⁹⁴ și va insista că afirmația îi aparținea într-adevăr lui Eliade.¹⁹⁵

Pledoaria era parte a unei strategii amorsate după prima sa vizită la Chicago, când pornește o campanie de lobby pe lângă diverse figuri din țară în vederea invitării oficiale a lui Mircea Eliade. Iată, de pildă, ce-i scria, la 2 decembrie 1970, lui Zaharia Stancu, președinte al Uniunii Scriitorilor: „În urma unei discuții pe care o avusesem cu tov. Ceaușescu, înainte de plecare, cu privire la posibilitatea de a-i vedea și apropia pe românii valoroși și onești din străinătate, am încercat să aflu ce e, de fapt, cu Mircea Eliade. Am fost bucuros să-mi dau seama că el trăiește pasionat alături de noi, că-l interesează personal ce se întâmplă cu țara, că are o privire lucidă față de scriitorii din România, că, de pildă, îi prețuiește pe Eugen Jebeleanu sau pe Zaharia Stancu, despre a căror tinerețe i-a făcut plăcere să ne povestească, mie și Constanței, lucruri frumoase. Nu vă mai spun ce interes și – să risc cuvântul – ce dragoste arată pentru Nicolae Ceaușescu, ca simbol al României”.¹⁹⁶

S-a spus că afirmațiile lui Păunescu despre atitudinea lui Eliade față de Ceaușescu erau fie simple invenții, fie grosolane deformări sau, în cel mai bun caz, supralicitări. În privința premiului Nobel, nu avem niciun motiv să credem că putea merge până la inventarea acestei piese din pledoaria sa. Concesiile și joaca cu înțeleșurile erau

¹⁹² A. Păunescu, „Un român în America”, ed. cit.

¹⁹³ „Stenograma întâlnirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu activul Uniunii Scriitorilor, 21 septembrie 1971”, în *Ceaușescu critic literar*, ed. de Liviu Malița, Vremea, București, 2007, pp. 67–181 (121–122). Cu accente și mai apăsate, destinate direct lui Ceaușescu.

¹⁹⁴ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (III), ed. cit., p. 8.

¹⁹⁵ J. Dumitrașcu, *op. cit.*

¹⁹⁶ *Cartea albă a Securității. Istorii literare și artistice, 1969–1989*, ed. cit., p. 473. Vezi și „Eliade, Mircea”, în M. Pelin, *Opisul emigrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*, București, Compania, 2002, pp. 119–122 (121); *Genii și analfabeți...*, ed. cit., pp. 128–129; *Operațiunile „Melița” și „Eterul”...*, ed. cit., 2007, pp. 627–628. Continuarea scrisorii, în A. Păunescu, „Declarația politică în plenul Senatului României, la data de 24 iunie 2002”, ed. cit.

una, iar punerea în gura lui Eliade a unui lucru pe care nu-l spusese – mai ales unul de o asemenea importanță – era cu totul alta. Așa cum vom vedea, Eliade va recunoaște față de apropiații săi că a făcut această afirmație. Trebuie să ținem cont de data la care s-a petrecut: 4 februarie 1971.¹⁹⁷ E vorba de Ceaușescu de după declarația din august 1968, care – spune el – „ne impresionase pe toți”.¹⁹⁸ De cel despre care toată marea presă occidentală scria atunci laudativ. De poziția României în războiul arabo-israelian. De medierea apropierei dintre S.U.A. și China. Ba chiar de ceva puțin mai adânc. Asemenea multor altor membri ai exilului, Eliade și-a schimbat atitudinea față de România socialistă după începerea „derusificării”: odată cu declarația din aprilie 1964 și, cu precădere, după linia adoptată odată cu venirea lui Ceaușescu la putere.¹⁹⁹

Cu numai trei luni în urmă, în octombrie 1970, Ceaușescu fusese primit la Washington de către președintele Richard Nixon, care i-a spus următoarele: „It happens that in the world today because of the divisions, there are times when the leader of one nation does not have adequate communication with the leader of another. But as I was saying to the President earlier today, he is in a rather unique position. He heads a government which is one of the few in the world which has good relations with the United States, good relations with the Soviet Union, and good relations with the People’s Republic of China. Under those circumstances it is extremely valuable for the President of the United States to have the opportunity to speak to the President of Romania to discuss the problems, not only that we have between ourselves, but also these broader world problems in which Romania, because of its special position, can make a very constructive contribution to the eventual peaceful world we all want to share together”.²⁰⁰ E doar unul dintre lucrurile spuse despre Ceaușescu ca „peacemaker”, în cursul acelei istorice vizite, poate nici cel mai apăsător.

Nu e ușor azi să ne eliberăm judecata de un intrinsec prezentism, dar n-ar trebui să ne mirăm prea mult și cu atât mai puțin să ne scandalizăm. (Cu excepția celor binecunoscuți, desigur.) Eliade făcuse o asemenea afirmație într-un moment când aproape toată lumea credea că Ceaușescu va continua, poate chiar ascendent, în aceeași direcție. Nu avea cum să prevadă ce se va întâmpla. Apoi, era un lucru comunicat în mod strict privat, nicidecum o „declarație” pe care o dorea divulgată public. Și nici nu era singurul lucru pe care l-a spus despre Ceaușescu.

E foarte probabil să mai fi fost ceva la mijloc, privind politica internă: lucrurile de culise pe care Eliade le-a aflat de la Păunescu despre rolul lui Ceaușescu de contracarare a cominterniștilor, staliniștilor și moscoviților în privința recuperării culturii române proscrise de aceștia (și nu numai). Astfel se explică de ce, pentru prima dată,

¹⁹⁷ C. Buzea, *Creștetul ghețarului...*, ed. cit., p. 178. Vezi și raportul Securității, din 11 februarie, despre acea întâlnire; *Eliade și Securitatea*, pp. 84–86.

¹⁹⁸ Printre diversele izvoare care atestă atitudinea pozitivă, din acei ani, a Ieruncilor față de politica externă a României – spre deosebire de cea internă –, vezi unul în care e vorba și de Eliade; Iulia Vladimirov, *Monica Lovinescu în documentele Securității, 1949–1989*, București, Humanitas, 2012, pp. 89–90.

¹⁹⁹ Vezi, *inter alia*, remarca Securității din 2 noiembrie 1973; *Eliade și Securitatea*, p. 115.

²⁰⁰ „Toasts of the President and President Ceausescu of Romania. October 26, 1970”, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/toasts-the-president-and-president-ceausescu-romania-0>

tocmai atunci, acceptă să se întâlnească cu reprezentanții ai Ambasadei de la Washington. Securitatea înregistrează prompt această schimbare de atitudine.²⁰¹

În mod evident, intenția prefeței lui Păunescu era de a furniza forurilor decizionale suficiente – și suficient de variate – motive pentru care Eliade putea fi considerat un autor acceptabil în România socialistă. Faptul că demersul a reușit pe deplin și că nici Miron Constantinescu, nici altcineva nu a mai putut răsturna procesul reasimilării treptate, gradate a lui Eliade în cultura română e o dovadă că mutarea fusese bine și îndelung cântărită. Chiar și ceea ce poate părea un exces evitabil trebuie să fi făcut parte din calcul.

Oricum, după o astfel de introducere, care preîntâmpina și aplana posibilele obiecții, rețineri și opreliști, dinspre toate formele de relief ale peisajului cultural-politic, drumul lui Eliade spre publicațiile României socialiste nu mai putea fi stăvilit. Păunescu sperase că nici drumul lui personal spre țara de baștină. De aceea se zbatuse atât: pe el să-l convingă să viziteze România, iar pe reprezentanții culturali și politici ai României să-l invite în mod oficial. Tot acest efort izvora dintr-o convingere și o certitudine: cultura română și, mai ales, generația tânără, avea nevoie de Eliade. N-a intrat niciodată în detaliile confruntării dintre generația tânără de atunci și cele mai bătrâne, care nu-l „doreau”, mărturisind și după căderea comunismului că înțelege să păstreze autocenzura. Dar, din câteva lucruri care i-au scăpat, putem vedea cu ușurință de ce Eliade slujea ca o armă a tinerilor. Mai ales atunci când se referă la tinerii intelectuali avându-l pe Eliade drept model ca „noi, apologeții vechii drepte”, iar pe el ca „un scriitor întru totul contestat de ideologii oficiali”.²⁰² Nici nu era nevoie să ne spună cine erau aceștia din urmă.

În scrisorile lui Constantin Noica, chiar cele trimise după publicarea interviului, găsim aceeași înțelegere a puterii formative pe care scrisul lui Eliade, oricât de filtrat și cenzurat ar fi fost, o avea asupra noilor generații din România socialistă. Cred că destui dintre cei care au trăit acei ani pot depune mărturie, iar unii au și făcut-o deja. Generațiile de intelectuali formați în perioada 1948–1964 au recunoscut și ei imensa importanță a rolului formativ jucat de oameni de cultură precum Tudor Vianu, George Călinescu, Mihai Ralea ș.a., în ciuda serioaselor compromisuri cu regimul, făcute pentru a putea rămâne activi în acele vremuri de restriște. De ce e mai greu de înțeles cazul lui Mircea Eliade (sau chiar cel al lui Noica), care a făcut compromisuri infinit mai mici pentru ca opera lui să poată ajunge la aceia care aveau nevoie de ea? Pentru că unii dintre cei care îl sprijineau erau „ceaușiști”? Sau pentru că unii dintre cei care i se împotriveau fuseră agenți ori aplaudaci ai represiunii politice și culturale din perioada anterioară?

2.4. REACȚII POZITIVE ÎN ȚARĂ

În București, revista *Contemporanul* stătea de obicei prin chioșcuri o săptămână întreagă. Cele două numere cu interviul realizat de Păunescu s-au epuizat a doua zi. Publicarea lui a stârnit multă bucurie printre cei interesați de Eliade, căci până atunci se știa că nu poate fi citat. Sau „folosit”, așa cum, cu numai două zile mai devreme, îi

²⁰¹ Raport din 11 februarie 1972; *Eliade și Securitatea*, pp. 84–86 (84).

²⁰² A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 8.

scria Constantin Noica lui Paul Anghel (1931–1995). Răspunsul lui, după publicarea interviului: „Acum a apărut la orizont o speranță”.²⁰³

Unii îl semnalau cunoscuților.²⁰⁴ Alții au scris la Chicago, cu mulțumiri, expediind și revista. Cel dintâi care-o trimite, în dublu exemplar, chiar în ziua publicării primei părți, a fost regizorul Radu Gabrea (1937–2017). Securitatea, care ajunsese la concluzia că Eliade trebuie promovată, se sesizează și ea – dar abia după o săptămână – de publicarea articolului (nu a interviului) lui Păunescu și ia decizia să-i fie expediată gazeta. Nu va trece însă la executarea ei; urma să-o facă Ministerul Afacerilor Externe.²⁰⁵

Ar merita reconstituite toate reacțiile la acest mic, dar semnificativ eveniment publicistic. S-ar putea face o interesantă antologie cu mărturiile asupra rolului interviului și a importanței pe care a avut-o pentru cei din România socialistă. Când se vor publica integral scrisorile păstrate la Chicago vom ști mai multe. Deocamdată, cunoaștem doar unele dintre reacțiile primite de Eliade, provenind din jurnalul și corespondența lui.

Dacă e să-l credem, în doar zece zile primește „nenumărate” scrisori din România, de la cunoscuți și necunoscuți, care l-au convins „cât bine a făcut interviul, așa trunchiat cum a apărut”. Printre altele, i se scrie că s-a aflat de existența romanului *Noaptea de Sânziene* și a volumului *De Zalmoxis à Genghis Khan*, ba chiar că interpretarea *Miorișei* a fost citită cu lacrimi în ochi.²⁰⁶

Nu numai biograful său, Mircea Handoca (1929–2015), a fost fericit și fascinat. Deja Gabrea îi scria: „Bucuria mea aș vrea să fie și a dumneavoastră”.²⁰⁷ Dar, întrucât Handoca e unul dintre cei mai informați cu privire la Eliade, remarcile sale sunt semnificative. El observa marea diferență – cantitativă și calitativă – față de „mini-interviurile” publicate de Eugen Barbu și Marin Sorescu după prima ridicare a interdicției. Aprecia faptul că lucruri știute până atunci numai într-un „cerc restrâns” pot fi acum cunoscute de toată lumea. „Niciodată parcă numele lui Mircea Eliade nu a fost rostit așa de răspicat.”²⁰⁸ Același lucru i-l spune și Eugen Barbu, care doar îl informează sec că a citit interviul: „Acum vă bucurați din nou de o mare atenție”.²⁰⁹ În realitate, în cursul anului 1972, Mircea Eliade s-a bucurat de mult mai puțină atenție decât Ion Eliade Rădulescu, care era comemorat la centenarul morții. Timp de câțiva ani se va scrie despre el mai puțin – proporțional – decât în anii 1968–1969.

²⁰³ C. Noica, *Scrisori către Paul Anghel*, ed. cit., pp. 19, 120.

²⁰⁴ Cum face Ștefan J. Fay (1919–2009), care e raportat la Securitate în 21 martie 1971; *Noica și Securitatea I*, pp. 60–61.

²⁰⁵ Raportul unui funcționar al Ambasadei României la Washington, din 15 martie 1972, înregistrat la 16 martie, și rezoluția din 25 martie. *Eliade și Securitatea*, pp. 100–102 (101). Funcționarul trebuie să fie Gheorghe Ioniță, consilier, care îi scrie lui Eliade chiar la 15 martie, semnalându-i – printre altele – apariția articolului (nu interviului) lui Păunescu; M.E.P. 71.4.

²⁰⁶ Scrisoare către Virgil Ierunca din 21 martie 1972, M.E.P. 52.6; originalul în C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 82 (vezi Addendum 2).

²⁰⁷ Post-scriptumul (probabil din 10 martie) al unei scrisori datate 9 martie 1972, M.E.P. 52.6.

²⁰⁸ *Scrisori primite II*, pp. 77–78 (scrisoare greșit datată, dar, probabil, datând chiar din 10 martie 1972).

²⁰⁹ Scrisoare din 6 aprilie 1972, de la Paris, M.E.P. 63.13.

Una dintre epistolele primite e semnată de scriitoarea Ioana Postelnicu (1910–2004), aflată într-o călătorie de documentare în America de Nord. Deși dorea de mult timp – încă din interbelic – să-i scrie lui Eliade, lectura interviului, pe când se afla la Montreal, o determină, în sfârșit, să facă acest lucru. Acesta a „răscolit-o” prin „poziția psihologică” pe care Eliade o are față de țara din care a plecat. „Rădăcinile sufletului dumneavoastră se află în pământul țării, chiar dacă coroana se rotește de peste patruzeci de ani peste alte meleaguri.” Referindu-se la răspunsul pe care i l-a dat lui Păunescu cu privire la scara valorilor literare a literaturii române actuale, în funcție de cărțile pe care le primise din țară, îi trimite romanul ei *Plecarea vlaşinilor* (1964), a cărei acțiune – spune ea – se petrece în spațiul mioritic.²¹⁰

Constantin Noica îi scrie chiar în ziua publicării primei părți a interviului: „Astăzi, în sfârșit a apărut convorbirea cu tine – pe care n-o putusem vedea până acum – și de la care ar putea începe, dacă oamenii vor să facă într-adevăr ceva din plămada asta spirituală, un nou capitol în cultura celor de pe Pontul stâng. De aceea te rog mult, în numele imensului bine pe care-l poți face prin orientarea pe care o dai, să nu te lași iritat de mărunțișuri, în speță de comentarii (de aici sau de acolo) în legătură cu ce ai spus sau ce ți se atribuie; te rog să înțelegi ce șansă aduci unei culturi, la care ții atât de mult, să se vertebreze. Lasă deci lucrurile cum sunt, nereacționând ca rândul trecut. Ba, aș spune, de vreme ce nu s-a putut sub nicio formă să ai o participație directă, să rămâi în detașarea ta și să lași ca *indirect*, prin tot ce ai făcut și ai să mai faci în anii aceștia, orientarea ta să rodească. Nici nu știi ce teren bun este. Și, de altfel, cu ce s-ar înlocui așa ceva? Cine și cu ce titlu ar mai putea spune că, în ceasul acesta, crede mai mult într-o cultură neomologată decât în cele care au primit toate consacările?”²¹¹

Noica prevăzuse că relatările lui Păunescu despre afirmațiile private ale lui Eliade – mai ales cea referitoare la Ceaușescu – vor stârni comentarii care-l vor irita. Se mai întâmplase o dată, când, pentru a se da bun de tipar volumului *Maitreyi. Nuntă în cer*, Dumitru Micu a trebuit să-și modifice introducerea, inserând în ea critici la adresa lui Nae Ionescu.²¹² După cum vom vedea, sfatul pe care i-l dă va conta pentru Eliade, care însă se va regăsi din nou prins între ciocan și nicovală.

Când Sergiu Al-George (1922–1981) reușește să-l viziteze la Paris, îi spune că interviul i-a servit și pe Eliade, și pe ei: „dacă n-ar fi decât faptul că s-a vorbit despre *Noaptea de Sânziene*, pentru care, cu doisprezece ani în urmă, intraseră ei în închisoare”.²¹³ Ultimul ei – așa-zisul lot Noica-Pillat – nu cred că e identic cu primul, ci în ace-

²¹⁰ Scrisoare nedată din Detroit (unde era oaspete al lui Bartolomeu Anania, la Episcopie), M.E.P. 71.4.

²¹¹ Scrisoare din 10 martie 1972, M.E.P. 67.15; publicată în *Scrisori primite* III, pp. 234–236 (235). Ștampila poștei din București are însă data de 17 martie.

²¹² John Halmaghi, „Cazul Mircea Eliade”, *America* (Detroit), LXVI, nr. 11, 28 mai 1972, pp. 1, 2. Eliade a fost atacat atunci de Eugen Lozovan (în *Standardul*), Vasile Posteuca (în *Drum*) și de alți ireductibili de dreapta. Vezi *Jurnal*, M.E.P. 17.4, ff. 3871–3873 (9 iulie 1970); 17.5, f. 4035 (18 octombrie 1970).

²¹³ M. Eliade, *Jurnal*, M.E.P. 25.9 și 26.2; publicat în *Jurnal* II, p. 129 (15 septembrie 1973). Pe lângă pasajele citate aici, jurnalul manuscris mai cuprinde doar trei mici referințe la A. Păunescu, toate incluse în *Jurnal* II, pp. 103, 295, 330.

lași raport ca specia față de gen: toți intelectualii din România pentru care opera lui Eliade era o referință fundamentală. Iar numărul lor era din ce în ce mai mare. Iată și o reacție din partea unuia care nu era umanist. Inginerul Nicolae Ionescu (născut în 1914), mare cititor al cărților lui Eliade, îi scrie sub influența interviului și-i oferă găzduire în locuința sa de lângă hotelul Intercontinental, în cazul în care se va decide să viziteze România.²¹⁴

În trei scrisori consecutive, Sorin Alexandrescu îi dă informații despre receptarea interviului: „Apărut într-o perioadă dură, a făcut senzație”.²¹⁵ „Chiar cu tăieturi, interviul tău a avut un *răsunet imens pozitiv, entuziastic* chiar, și în rândul autorităților, și al publicului de orice fel.”²¹⁶ „*Absolut toată lumea* cu care am vorbit în țară a fost entuziasmată și de *publicarea* interviului (ca semn de «dezgheț») și de *conținutul* lui concret (în sfârșit se spunea ceva *adevărat și profund* despre *destinul României*, rupându-se barajul ideologic obișnuit în presă).”²¹⁷

Dar îl atenționează și asupra contextului politic, direct și indirect, al publicării lui: „Totul se datorește tenacității admirabile a lui Adrian și, cred eu, începutului de «ofensivă diplomatică» a guvernului pe toate continentele, prin care vrea să șteargă proasta impresie a stalinismului revoluției culturale (despre care, de altfel, nu se mai vorbește nimic, iar promotorul ei, D. Popescu-Dumnezeu este în vădit declin; totuși, în multe locuri, dar mai ales la *Universitate*, staliștii au reocupat pozițiile cheie și atmosfera e *teribilă*, aproape ca în anii '50!). Ar fi poate și o concesie scriitorilor, să nu fie prea colțoși la proximal congres (la alegerile pe București, lista guvernamentală a căzut la vot!). Se pare că *Uniunea Scriitorilor* se gândește să-ți facă chiar o *invitație* «de breaslă» în țară, pentru a evita implicațiile unei invitații oficiale («de stat»). În caz că o fac, *nu cred c-ar trebui s-o respingi imediat*, ci să pui toate condițiile pe care le crezi pentru a nu te compromite și pentru a ajuta eventual pe alții”.²¹⁸

2.5. REACȚII NEGATIVE ÎN ȚARĂ

Pe de altă parte, interviul a resuscitat și un „fanatism doctrinar agresiv” din dula-purile cu vechituri ale nomenclaturii comuniste.²¹⁹ Conform mărturiei lui Păunescu, „canonada unor stângiști intratabili asupra lui Dumitru Popescu și Constantin Mitea, după apariția interviului, a fost foarte dură.”²²⁰ Miron Constantinescu a urlat la ei ca o fiară pentru că au permis „publicarea legionarului de Mircea Eliade de către legionarul de Păunescu”.²²¹ El însuși a fost înjurat de „ilegaliști”²²² și „ireductibili”²²³, care-i imputau

²¹⁴ Scrisori din 24 martie și 4 septembrie 1972, M.E.P. 71.4.

²¹⁵ M.E.P. 62.14 (28 martie 1972).

²¹⁶ *Ibidem* (10 aprilie 1972).

²¹⁷ *Ibidem* (30 martie 1972).

²¹⁸ *Ibidem* (28 martie 1972).

²¹⁹ D. Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, II, ed. cit., p. 173.

²²⁰ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (III), ed. cit., p. 8.

²²¹ *Ibidem* (II), op. cit., p. 8.

²²² A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16.

²²³ A. Păunescu, „Veche și inutilă scrisoare lui Mircea Eliade” [1980], ed. cit.

că „s-a dat cu dreapta”.²²⁴ Miron Constantinescu, alături de Leonte Răutu și Gogu Rădulescu, l-a acuzat nici mai mult nici mai puțin decât de „resuscitarea legionarismului”.²²⁵

Lui Miron și Gogu le cedaseră nervii. Chiar în ziua apariției interviului l-au încolțit pe Dumitru Popescu în public, în timp ce-l aștepta pe Ceaușescu la aeroportul Otopeni: „De aia am luptat o viață întreagă, pentru ca astăzi să ne dea el cu tifla, chiar în presa comunistă?” Gogu Rădulescu susținea chiar – o altă subvariantă a amintitei legende – că se bătuse cu Eliade „pe viață și pe moarte”. Au declarat apoi ritos că vor face plângere la secretarul general și vor cere partidului sprijin împotriva „recrudescenței dreptei în presa românească”.²²⁶

Păunescu își amintea: „Din acel martie 1972, raporturile bune pe care le aveam cu Gogu Rădulescu s-au înrăutățit brusc”.²²⁷ „Leonte Răutu, Miron Constantinescu, Janos Fazekas, Ion Ioniță și chiar și unii lideri ai propagitului internaționalizant de la București, m-au considerat, de atunci încoace, extremist de dreapta, începând să-i strige lui Ceaușescu, pe aeroport, că «Păunescu urlă cu lupii» și că «vrea să-l aducă pe Eliade în țară, Eliade care, cu legionarii lui, a luptat și fizic, împotriva noastră, a comuniștilor».”²²⁸ Cereau ca partea a doua a interviului să nu mai apară.

Din câte am putut vedea până acum, e singurul loc în care Păunescu îl pomenește pe Leonte Răutu (în scris, căci în mărturisiri orale o mai făcuse).²²⁹ Lectura textelor sale izbește prin precauția – cea „autocenzură” pe care o recunoștea – de a nu trece dincolo de prima linie a „frontului” anti-Eliade: Miron Constantinescu și, eventual, Gogu Rădulescu. Abia acum aflăm și despre liderii „propagitului internaționalizant”. Propagit era sigla departamentului de agitație și propagandă al Comitetului Central al P.C.R. în perioada stalinistă și post-stalinistă, care însă avea numai atribuții interne. (În anii preluării puterii în România, membrii și activiștii lui au desfășurat o activitate teroristă și criminală.) Până acum, Păunescu folosea doar metafore asepticе ca „vechi comuniști”, „ilegaliști” și „ireductibili”. Nici măcar „cominterniști”, cum îndrăznește Dumitru Popescu. La apusul vieții – sau mai degrabă post-Popescu – își dă și el drumul: „cominterniștii” dogmatici și stacojii.

„Cominterniștii”, „propagitiștii” și cine va mai fi fost au pierdut bătălia din martie 1972. Ceaușescu „nu a dat înapoi” și n-a interzis publicarea celei de-a doua părți a interviului.²³⁰ Afirmatia despre premiul Nobel trebuie să-și fi îndeplinit și ea rolul ei.

²²⁴ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (III), ed. cit., p. 8.

²²⁵ M. Pelin, *Operațiunile „Melița” și „Eterul”...*, ed. cit., 1999, pp. 530–531; 2007, pp. 628–629; *idem*, *Genii și analfabeți...*, ed. cit., p. 131.

²²⁶ D. Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, II, ed. cit., p. 170.

²²⁷ A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16. Scris eronat 1971. Vezi și D. Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, II, ed. cit., p. 173.

²²⁸ A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16. Vezi și „Mereu vinovat”, ed. cit., p. 24. Înaintea plecării lui Păunescu în America, venind vorba despre interpretarea simbolisticii dacice a lupilor pe care o făcea Eliade, Gogu Rădulescu l-a întrebat dacă se simte „descendent al lupilor”; A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (II), ed. cit., p. 8.

²²⁹ De exemplu, cele încredințate lui M. Pelin. *Operațiunile „Melița” și „Eterul”...*, ed. cit.; *Genii și analfabeți...*, ed. cit.

²³⁰ A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16.

Dar nici „cominterniștii”, „propagatiștii” et comp., îndelung încercați în bătălii, n-au dat înapoi. Nici n-au considerat războiul pierdut. Pentru ei era deja o Iliadă, o luptă existențială, o veritabilă gigantomahie ontologică: începuse din anii '30, o dominaseră absolut, cu mici fluctuații, din august 1944 până în septembrie 1967 și, din nou, din iulie 1970 până în martie 1972. Ceea ce pierduseră era doar o bătălie; mai degrabă sau mai târziu, cu sau fără cal troian, Ilios era menit să cadă. Abia peste zece ani, în 1982 vor reuși să impună o altă interdicție, însă nici aceea nu a durat mult: din martie până în decembrie. Vor avea însă mult succes cu blocaje de dimensiuni mici și medii și cu otrăvirea generală a atmosferei în jurul lui Eliade.

Miron a trebuit să înghită efectele pozitive produse de interviu, dar n-a stat cu mâinile în sân în fața lor. După cum îl informa Dumitru Micu pe Eliade, „Din momentul publicării interviului a început să se vorbească despre Dvs – elogios – pretutindeni, inclusiv la o recentă sesiune a Academiei de Științe Sociale prezidată de Miron Constantinescu. Meritele operei Dvs au fost menționate chiar în unul din rapoartele oficiale, acela al secției de filosofie, prezentat de Radu Pantazi”.²³¹ Ultima referință e serios distorsionată, în scopul – evident – de a nu-l întrista pe Eliade. La foarte scurt timp după apariția interviului, în zilele de 28 și 31 martie, Academia tovarășului Miron a organizat un nou colocviu cu tema *Valorificarea critică a moștenirii culturale* (pe baza directivelor Plenarei partidului din 3–5 noiembrie 1971). În raportul lui, Radu Pantazi (1929–1994) denunță „referirea necritică, ba uneori chiar apologetică” la Mircea Eliade, uitându-se că „autorul *Huliganilor* a perorat, alături de cele mai reacționare formațiuni politice, idei în deplină concordanță cu o atitudine obscurantistă și retrogradă”. Încercând mai apoi să nuanțeze, precizează că, spre deosebire de un curent, în cazul unui gânditor trebuie să se țină seama de evoluția concepțiilor sale: „o prezentare obiectivă a ideilor și pozițiilor acestuia nu poate ocoli nici atitudinile și părerile sale retrograde în perioada interbelică, în contextul cunoscut, nici fondul idealist al concepțiilor sale de ieri și de astăzi, nici unele contribuții pozitive aduse în domeniul interpretării fenomenului cultural românesc și nici valoarea de astăzi a lui Mircea Eliade, apreciat ca filozof și istoric al culturii și religiilor”.²³² Meritele de care vorbea Micu sunt recunoscute – de nevoie – doar pentru a fi contrapuse unor metehne, reale sau imaginare.

Pentru Miron nu era doar o chestiune de principiu și de solidarizare „antifascistă”, ci și una personală. Ba chiar, după profilul pe care i-l cunoaștem, trebuie să fi fost întâi de toate una foarte personală. Perioada de aproape doi ani în care *el* pusese obrocul pe Eliade, îi furnizase, fără îndoială, mari satisfacții.

²³¹ Scrisoare din 8 mai 1972, M.E.P. 67.7. În scrisoarea din 25 octombrie îi mai comunică faptul că, în curând, Academia de Științe Sociale și Politice va avea un nou președinte. Nimic altceva despre M. Constantinescu.

²³² R. Pantazi, „Criterii de valorificare a gândirii sociale și filozofice românești”, *Lupta de clasă* (București), nr. 5, mai 1972, pp. 83–88 (86, 87). Apare la rubrica *Valorificarea critică a moștenirii culturale*, urmat de un referat dedicat „moștenirii literare”, sub semnăturile lui Paul Comea, Ovid S. Crohmălniceanu și Al. Oprea. În numărul următor a apărut referatul despre „moștenirea artistică”, sub semnătura lui Ion Frunzetti. Toate au fost reluate, împreună cu discuțiile ocazionale, în volumul *Valorificarea critică a moștenirii culturale. Colocviu, martie 1972*, București, Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R., 1972.

În ciuda tuturor căderilor lui, Miron Constantinescu a ajuns în România la poziții – atât politice și administrative, cât și academice – la care lui Eliade nu i s-a permis nici măcar să viseze în perioada interbelică. Dintre cele din urmă: profesor universitar (titular), șef de catedră, director sau sub-director al mai multor institute, rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu”, președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, membru al Academiei R.S.R. Toate acestea atârnav greu în opinia lui despre sine. În contrapondere cu o operă mult mai puțin semnificativă (și viabilă); mai ales în raport cu opera lui Eliade. Aceasta nu putea să tempereze sentimentele lui deja înfierbântate contra profesorului de la Chicago. Luptase o viață întreagă pentru toate aceste *realizări* ca acum să vadă cum simpla operă a lui Eliade se impune de la sine, cum considerațiile lui „metodologice” împotriva ei sunt lipsite de consecințe și nu pot fi impuse nici prin autoritate politică. Era prea mult. Nici măcar în România să nu aibă putere contra unuia ca Eliade?

Nu a avut. Și Dumitru Popescu s-a plâns lui Ceaușescu, „incriminând agitația deplasată” a lui Miron și Gogu în contrast cu statura lui Eliade și cu poziția internațională pe care acesta o dobândise prin propria-i operă.²³³ Niciunul dintre confrății lui Păunescu, niciuna dintre somitățile literare pe care încercase să le facă părtașe acțiunii sale nu i-au luat apărarea.²³⁴ Doar „Dumnezeu”. Îndeajuns pentru ca marele cârmaci comunist să-i dea dreptate. În lupta dintre bătrânul „urs” și tânărul „taur”, victoria a repurtat-o tinerețea. Cea „revoluționară”, nu cea „legionară”, cum doreau perdanții să se creadă. Dar pentru aceștia din urmă singurul revoluționarism fusese cel de la sfârșitul anilor '40 și din anii '50; orice altceva nu putea fi decât „legionarism”, pur sau camuflat. Cu acea capacitate naturală tipică militantului, mențineau o viziune asupra lumii de o strălucitoare simplitate binară, conferind minții siguranța și pacea care-i ferea de orice dileme etice.

Despre rolul celor doi „urși” dogmatici există multe alte mărturii din epocă. De pildă, cea a lui Adrian Marino (1921–2005) din perioada când, după moartea lui Miron, Gogu rămăsese în prim plan. Proiectul recuperării lui Eliade „se lovea de rezistența furibundă a vechilor marxiști, colegi de generație, dintre care Gogu Rădulescu și Miron Constantinescu au jucat rolul cel mai negativ. Inclusiv prin demersuri personale, directe la cabinetul nr. 1”.²³⁵

Ar fi, desigur, simplist să considerăm că animozitatea – ideologică și personală a – lui Miron și Gogu față de Eliade explică totul. Războaiele cultural-ideologice din România anilor '60–'70 (și '80, desigur) nu sunt încă pe deplin reconstituite în toate liniile și detaliile lor. Nici nu vor putea fi atât timp cât ele rămân „trecut practic”. Deocamdată, domină abordări de pe poziții aflate în raport genealogic – dacă nu direct și explicit, măcar indirect și implicit – cu una sau alta dintre părțile conflictuale de atunci.

²³³ D. Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, II, ed. cit. El consideră că volumele literare și științifice ale lui Eliade care s-au publicat în perioada următoare se datorează acestei atitudini binevoitoare a lui Ceaușescu.

²³⁴ M. Pelin, *Genii și analfabeți...*, ed. cit., p. 131; *Operațiunile „Melița” și „Eterul”...*, ed. cit., 2007, p. 628.

²³⁵ Adrian Marino, „«Dosarul» Mircea Eliade”, *Jurnalul literar* (București), III, nr. 27–30, octombrie 1992, pp. 1, 6 (6); republicat în *idem, Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română*, Iași, Polirom, 1996, pp. 41–51, 354–356 (42).

Cei mai mulți dintre reprezentanții lor, activi și în deceniile post-comuniste, au influențat într-un fel sau altul cunoașterea și interpretarea faptelor.

Această înfruntare dintre Adrian Păunescu și vârfurile vizibile ale „frontului” anti-Eliade reprezenta doar unul – și, poate, nu cel mai important – dintre punctele de întâlnire și conflict ale unor tabere cu agende mai largi și cu motivații multiplu stratificate. Grupuri de vechi comuniști se opuneau unor grupuri de noi comuniști, care se regăseau în contemporanii celor vechi, urgisiți de aceștia. În asemenea conflicte, ceea ce ajungea măr al discordiei nu reflecta neapărat stratul cel mai adânc al antagonismului. Și, în mod evident, nu îl explica. Perspectivele diferite, divergente, contradictorii asupra „valorificării moștenirii culturale” reflectau perspective similare asupra culturii, a națiunii, a României și istoriei ei (cea recentă, cu predilecție: perioadele interbelică și comunistă) dar, mai presus de toate, asupra rolului și misiunii politicului (ca ideologie, acțiune, instituție) în raport cu toate acestea. Îmbrățișarea lui Eliade – și nu numai a lui – de către reprezentanții comunismului „național” l-a transformat în una dintre țintele predilecte ale comuniștilor „internaționaliști” (termen care, așa cum se știe, acoperise nu doar poziții anti-naționaliste, ci și anti-naționale). Deși atât perspectiva „vechilor”, cât și cea a „noilor” era condiționată istoric, politic și cultural, totuși – ca în cazul oricărui militantism – fiecare își investea propria argumentație cu validitate universală. Nici nu s-ar fi gândit că este expresia unei logici culturale și cu atât mai puțin a unei politici, a cărei validitate expiră dincolo de o anumită limită spațio-temporală.

Unii contemporani, atât dintre „vechi”, cât și dintre „noi”, au susținut că, din poziția lui de staroste ideologic, tovarășul Miron făcea jocul unor grupări din interiorul „vechilor” – s-a folosit frecvent termenul „cominterniști” –, care încercau să frâneze recuperarea culturii române osândite, proscrie și ostracizate sub stalinism (și post-stalinism). Același lucru s-a spus și despre Gogu Rădulescu, chiar cu trimiteri directe la anturajul pe care-l avea prin soția lui, Dorina Rudich-Rădulescu (1909–1982). Dumitru Popescu observase că „aversiunea” lui nu izvoră din „convingeri intime”, ci era „efectul unei manipulări” și a influențabilității lui.²³⁶

Așa cum am văzut deja, lucrul acesta e susținut și de alte evidente factuale, dar cercetarea viitoare va trebui să-l stabilească pe baze documentare. Nu e greu de înțeles că aceia care – din motive sau pretexte politice – i s-au împotrivit lui Eliade, atât înainte de 1967/1972, cât și după aceea, reprezentau un rezervor de suporteri ai acțiunii lui Miron Constantinescu. Numele lor sunt cunoscute. Dacă Miron reflecta interese de grup, atunci e foarte probabil – dacă nu chiar sigur – că ele au continuat să se manifeste și să acționeze chiar și după eșecul încercării sale. Fie prin el, fie prin alții, fie în ambele feluri.

Deocamdată nu avem date despre alte reacții provenind direct de la cel care-și pusese numele pe acțiunea de reostracizare a lui Mircea Eliade. Doar că, așa cum spunea Noica: „unde sunt frâne directe în cazul Eliade, este Miron Constantinescu, care

²³⁶ „Despre influențele străine nu admitea să discute, dar m-am convins că alături de oportunismul funciar, influențabilitatea era marea lui slăbiciune.” D. Popescu, *Cronos autodevorându-se... Memorii*, II, ed. cit., p. 173. Pentru curiozitatea faptului, o referință la prietenia lui cu Ilie (Ilya) Konstantinovski: M. Lovinescu, *Jurnal*, III. 1990–1993, București, Humanitas, 2003, p. 191 (noiembrie 1991).

continuă să-l frâneze”.²³⁷ Scriindu-i că aflase din *La quinzaine littéraire* despre apariția primului volum al *Fragments d'un journal* (pe care Eliade i-l trimisese prin poștă, dar nu i-a mai ajuns), Dumitru Micu adaugă: „Și mai știam că personajul care a polemizat cu mine, în presă, când cu apariția lui *De Zalmoxis...*, aflând evenimentul, s-a lamentat într-o ședință restrânsă că nu și-a cumpărat *Jurnalul* la Paris, de unde tocmai se întorse-se (nu observase că a apărut) și se întreba cum ar face să și-l procure. Cât pe-aci era să vă sugerez să cereți editurii să i-l trimită, ca omagiu din partea autorului – așa pentru hazul situației –, însă pe urmă mi-am zis că gestul ar putea fi interpretat ca o tentativă de «*captatio benevolentiae*» și-am renunțat. Sper să nu fi ajuns la el exemplarul trimis mie...”.²³⁸ E puțin probabil ca acest interes al tovarășului Miron față de ceea ce făcuse Eliade în anii 1945–1969 să se datoreze deșteptării vreunei pasiuni pentru opera lui. Trebuia mai degrabă să aibă de-a face cu cheia ideologico-politică prin care îl privea. Este, de asemenea, un indiciu că Miron aduna muniție nouă și că, dacă n-ar fi murit peste o jumătate de an, ar fi revenit cu arma încărcată.

Nu avem motive să credem că, în intervalul de doi ani și patru luni dintre anihilarea vetoului său și trecerea lui în eternitatea materială, vechiul luptător comunist a stat cu brațele încrucișate față de ceea ce percepea drept o nepermisă încălcare a ordinii comuniste și o nesocotire a luptei vechilor tovarăși împotriva „fascismului”. Dacă n-a putut să-și impună în România puterea (adică, vetoul) față de Eliade, se va fi gândit la alte căi de acțiune în afara țării, acolo unde exista un context simpatetic cu poziția lui? Se vor fi gândit tovarășii săi?

Din toate aceste date și fapte se poate vedea că opoziția lui Miron Constantinescu față de Eliade nu a fost dictată numai și în primul rând de considerente științifice și ideologice, ci și de alte două cauze la fel de importante. Pe de o parte, caracterul său ranchiunos, răzbunător și setos de putere, despre care s-a scris în nenumărate rânduri și despre care au rămas mărturii dureroase în viața multor oameni. Pe de alta, agregarea sa în grupuri sau rețele politico-ideologice (care erau deopotrivă grupuri de influență și putere), cu rădăcini în comunismul cominternist, pro-moscovit și stalinist, dar care își pierduseră o bună parte din influență și legitimitate odată cu turnura „națională” a comunismului românesc. Majoritatea acestora năpârliseră ideologic, dar își păstrasera vechile năravuri; se adaptaseră epocii noi și supraviețuiau convenabil restrângerii puterii lor de acțiune – directă și manifestă – în sfera vechilor convingeri. Constantinescu, în schimb, primise, prin reabilitarea din 1965, o nouă legitimitate și libertatea de a se manifesta fățiș în chestiuni în care, pentru ceilalți, nu era posibil sau dezirabil să se expună.

²³⁷ Convorbire din 20 octombrie 1973, înregistrată de Securitate, în *Noica și Securitatea* H, pp. 230–246 (237). Vezi și raportul din 24 octombrie 1973, în *Noica și Securitatea* I, pp. 114–124 (118). Cu altă ocazie menționase doar „rezerve din partea unor cercuri culturale”; notă-raport din 1 iunie 1973, *ibidem*, pp. 105–106 (105).

²³⁸ Scrisoare din 29 noiembrie 1973, M.E.P. 67.6. Din patruzeci de exemplare trimise de editura Gallimard în două rânduri (octombrie 1973 și ianuarie 1974), doar cinci au ajuns la destinatarii lor; M.E.P. 63.6 (18 noiembrie 1974).

Cum, pentru tovarășul Miron, istoria ideilor era eterna luptă a materialismului împotriva idealismului, credea că, punându-se de-a curmezișul receptării firești a lui Eliade în România socialistă, participa la o milenară istorie. Probabil cu o asemenea iluzie s-a și dus să-l întâlnească pe Heraclit.

2.6. REACȚIILE EXILULUI ANTICOMUNIST

Publicarea versiunii cenzurate a interviului a stârnit un mare scandal în mediile exilului anticomunist. O bună parte din celebritatea lui se datorează, de fapt, acestor reacții. Contrar a ceea ce se crede, nu cenzurarea provocase nemulțumiri, căci, cu excepția celor puțini care primiseră dactilograma, cenzurarea va fi cunoscută abia după ce o va denunța Eliade. Ceea ce a scandalizat a fost articolul introductiv al lui Adrian Păunescu în care i se atribuiau savantului de la Chicago mai multe afirmații convenabile în țară, dar problematice în exil.

Păunescu aflase despre reacțiile „unora dintre liderii congestionați ai drepte extreme, din America și din Germania”²³⁹, „români de extremă dreaptă, care, imediat după interviu, i-au scris lui Eliade, l-au amenințat, l-au acuzat de colaboraționism cu regimul comunist”²⁴⁰. Cei din Spania au scris în presa lor.²⁴¹ Securitatea înregistra că, din cauza interviului, Eliade are „neplăceri cu legionarii” și i s-ar fi spart chiar geamul.²⁴² În dezbaterile Societății Academice Române, Eugen Lozovan (1929–1997) și Constantin Amărieuței (1923–2007) îl vor acuza de „trădare” și „colaboraționism”, împiedicând alegerea sa ca președinte.²⁴³

Dar și partea democrată a exilului anticomunist a reacționat ferm. Păunescu înțelesese – sau, mai probabil, aflase – că Monica Lovinescu și Virgil Ierunca „încurajaseră în mod inteligent” supărarea lui Eliade.²⁴⁴ O bună parte a reacțiilor s-a consumat verbal, prin telefon și, câteva, probabil, față către față. Altele nu s-au manifestat direct. De pildă, redactorii de la München ai Europei Libere i-au telefonat imediat Monicăi Lovinescu, simțindu-se atacați în articolul introductiv, prin implicația că postul de radio ar fi falsificat spusele lui Eliade.

Deocamdată, cunoaștem în mod direct doar câteva mărturii epistolare. De la Monica Lovinescu știm că „mulți dintre prietenii săi din exil i-au trimis urgent misive îndârjite cerându-i să dea o replică, să facă o rectificare. Cât mai determinate și severe. Nu numai Virgil și cu mine, dar și Ioan Cușa, Luc Bădescu, Horia Stamatu, Paul

²³⁹ A. Păunescu, „Linșaj stereo...”, ed. cit., p. 16.

²⁴⁰ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (III), ed. cit., p. 8.

²⁴¹ Convorbire din 20 octombrie 1973, înregistrată de Securitate, în *Noica și Securitatea* H, pp. 230–246 (238). Vezi și raportul din 24 octombrie 1973; *Noica și Securitatea* I, pp. 114–124 (119).

²⁴² Informatorul, „Gelu Barbu”, regizor, realizator de documentare îl vizitase de curând. Înregistrare din 15 aprilie 1976; *Eliade și Securitatea*, pp. 127–131 (128, 129). Aici, greșit, *Flacăra* în loc de *Contemporanul*. Conform agendei zilnice a lui Eliade, vizita trebuie să fi avut loc la 19 martie, dar numele nu poate fi descifrat.

²⁴³ *Noica și Securitatea* I, pp. 74–75, 92.

²⁴⁴ A. Păunescu, „Taxa de timbru”, ed. cit.

Barbăneagră – și nu citez decât pe cei care ne țineau la curent cu demersurile lor. Cu toții îi scriau patetic, implorându-l să ia atitudine”.²⁴⁵

Virgil Ierunca i-a scris îndată după publicarea primei părți a interviului atrăgându-i atenția că, spre deosebire de ceea ce s-a mai întâmplat (foarte probabil, relatarea vizitei lui Eugen Barbu)²⁴⁶, de această dată este „într-adevăr grav”, situația fiind „cu adevărat intolerabilă. Pe lângă trunchierea interviului, în al său articol introductiv, Păunescu îi pune în gură „lucruri pe care nici cu gândul nu le-ai gândit”, făcându-l pe Eliade să execute și o plecăciune în fața lui Ceaușescu. Prin urmare, îi cere să trimită urgent un text în care să spună două lucruri: 1) că nu recunoaște nimic din ceea ce îi atribuie Păunescu și 2) că nici interviul nu-l mai reprezintă, fiind, prin cenzurare, desfigurată. Cererea nu ținea cont de poziția lui personală, de ceea ce voia Eliade, ci de cine trebuia el să fie: „Ajută-ne să păstrăm pe Mircea Eliade cum ne închipuim că este Mircea Eliade”.²⁴⁷

Faptul că Ierunca nu-i cere mai întâi să precizeze cum stau lucrurile cu afirmațiile care-i sunt atribuite arată că bănuia că acestea nu erau pe de-a-ntregul inventate; iar faptul că nu ține să afle cum vrea el să reacționeze arată că bănuia o atitudine împăciuitoare, din dorința – așa cum și scrie – de a nu-l „supăra” pe Păunescu (dar nici pe cei de la putere). Se mai întâmplase. În plus, îl cunoștea pe Eliade de peste un sfert de secol, iar jurnalul lui dovedește că îl cunoștea nu doar cu admirație, ci și cu spirit critic. Cerearea de dezmințire era, așadar, formulată în termeni inechivoci și categorici.

La fel au procedat și reprezentanții de la Roma ai Societății Academice Române și ai *Revistei Scriitorilor Români* – Horia Roman (1912–1982), Bruno Manzone, Mircea Popescu (1919–1975) și Yvonne Rossignon (1912–2000) –, care au așteptat apariția celei de-a doua părți a interviului înainte de a-i trimite o telegramă. Îi cereau și ei să autorizeze publicarea unei dezmințiri privind introducerea interviului „cu afirmații cu caracter politic evident inventate”.²⁴⁸ Nu e exclusă o comunicare telefonică între Paris și Roma, în contextul în care reacția lui Eliade se lăsa așteptată.

A doua zi îi scrie și Sanda Stolojan (1919–2005) din balconul exilului ei de la Paris: „Mi-am adus aminte că vara trecută, la București, se vorbea despre interviul acordat de tine lui A. P. Și se spunea că în acel interviu figurau cuvinte de elogiu la adresa lui Ceaușescu. Cunoscându-le tertipurile, mi-am imaginat că trebuie să fie o șmecherie la mijloc. Deunăzi am primit un telefon de la Roma, de la Mircea P[opescu] și de la [Horia] Roman. A doua zi am stat de vorbă cu Ieruncii și am aflat de existența

²⁴⁵ M. Lovinescu, *La apa Vavilonului*, ed. cit., p. 316.

²⁴⁶ E. Barbu, „Jurnal american. (V) Acasă la Mircea Eliade”, *Luceafărul* (București), XI, nr. 5, 3 februarie 1968, p. 6, unde se menționează „promisiunea fermă că în iunie va fi în România cu soția”, lucru grav în exilul anticomunist, care descuraja apropierea membrilor lui de regimul din țară. Eliade bănuise consecințele și, îndată după vizită, i-a scris anticipativ lui Ierunca despre conversația cu Barbu și despre posibila publicare a relatării ei. Vezi scrisoarea sa din 4–5 ianuarie 1968; C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 73.

²⁴⁷ Scrisoarea nu se găsește în M.E.P. Ciorna ei, nedată, s-a păstrat în arhiva expeditorului, acum în C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 82 (vezi Addendum 1). A fost scrisă după publicarea primei părți a interviului, 10 martie, și înaintea celei de-a doua, 17 martie (lucru dovedit de faptul că lista modificărilor pe care i-o trimite lui Eliade se referă doar la prima parte).

²⁴⁸ Telegramă din 20 martie 1972, M.E.P. 52.6.

bandei de magnetofon. Procedul lui A. Păunescu este din păcate conform obiceiurilor de acolo – în felul acesta ei speră să anexeze pe cel mai mare scriitor și învățat român, care se întâmplă să fie tot atât de mare pe plan internațional. Iartă-mă, dragă Mircea, că îți scriu în felul acesta, dar ești un steag prea important pentru ca să nu sărim când se arată o asemenea primejdie”.²⁴⁹

Nimeni nu se gândește să-l întrebe mai întâi dacă într-adevăr spusese ceea ce i se pune în seamă. Acele lucruri erau pe de-a-ntregul incompatibile cu imaginea lui Eliade, iar imaginea era mai adevărată decât adevărul. Cum nu se putea crede că ar fi făcut asemenea afirmații, fie și într-un registru privat, singura explicație posibilă era falsificarea spuselor lui de către un autor comunist. Căci, se știe bine, comuniștii sunt lipsiți de orice scrupul.

Zvonul despre afirmația lui Eliade cu privire la Nicolae Ceaușescu se răspândise, așadar, înainte de apariția articolului lui Păunescu. Nu doar din manuscrisul pe care acesta încerca să-l publice și care, probabil, circulase prin mai multe redacții de reviste. Dar și cu ocazia întâlnirii lui Ceaușescu cu activul Uniunii Scriitorilor, în 21 septembrie 1971, când Păunescu i-a recitat-o acestuia cu accente și mai apăsate.²⁵⁰ O va afla și Eliade din mai multe surse. Pe la mijlocul lui octombrie, de la Sorin Alexandrescu, venit în vizită la Paris.²⁵¹ Peste două luni, de la Emil Cioran: „Il s’agissait d’une chose absurde, grotesque. Le bruit courait à Bucarest que le fameux Păunescu aurait plaidé ta cause (?) devant Ceaușescu, en pleine séance à la Societatea Scriitorilor, et qu’il aurait dit au même Ceaușescu que, toi, tu étais d’avis que ce dernier, de tous les hommes politiques actuels, était le seul qui méritât le Prix Nobel de la Paix!” În mod paradoxal, cineva care participase la acea ședință a infirmat că Păunescu ar fi făcut o asemenea afirmație: „Marie-France a rencontré, fin Octobre, quelqu’un qui avait assisté à la séance, et qui a été formel: Păunescu n’avait pas tenu le propos en question. J’ai donc bien fait de ne pas te communiquer une si mauvaise et si fausse nouvelle. Ce que nos compatriotes peuvent inventer! Plus que jamais, je les évite comme la peste”.²⁵² Autorul dezmințirii trebuie să fi fost un scriitor foarte familiarizat cu atmosfera exilului, care a înțeles necesitatea acestei mișcări strategice. Realitatea era că lucrul fusese spus: și de Păunescu, și de Eliade.

După publicarea interviului, Cioran – care, în 1967, trăise un episod similar cu tânărul poet Alexandru Căprariu (1929–1988) – a avut o reacție aspră în privința lui Eliade, pe care și-a manifestat-o față de Ierunci. Monica Lovinescu și-o amintea ca pe un „atac”.²⁵³ La 27 martie, prin telefon, și-a exprimat furios intenția de a-l „pune la punct”: „îi arăt eu lui”.²⁵⁴ Dar n-a mai arătat nimănui nimic.

²⁴⁹ *Scrisori primite* IV, pp. 490-491 (21 martie 1972).

²⁵⁰ „Stenograma întâlnirii tovarășului Nicolae Ceaușescu cu activul Uniunii Scriitorilor, 21 septembrie 1971”, în *Ceaușescu critic literar*, ed. cit.

²⁵¹ Conform scrisorii sale din 30 martie 1972, M.E.P. 62.14.

²⁵² Scrisoare din 21 decembrie 1971, M.E.P. 81.6.

²⁵³ Mai târziu, când Cioran acceptă un interviu cu Radu Florian. M. Lovinescu, *Jurnal*, II. 1985–1988, București, Humanitas, 2003, p. 101 (19 ianuarie 1986).

²⁵⁴ Ziua în care îi trântise ușa în nas lui Eugen Barbu. M. Lovinescu, *La apa Vavilonului*, ed. cit., p. 316.

Îndată după primirea telegramei de la Roma, Eliade cere sfaturi câtorva dintre apropiații săi. A doua zi îi scrie o lungă misivă lui Virgil Ierunca, susținând că „n-am crezut că oameni de a căror cinste sufletească nu m-am îndoit, ca Adrian Păunescu, vor fi siliți să accepte măsluiri și perfide interpolări”.²⁵⁵ Pare să fi uitat cu totul că el însuși a aprobat publicarea cenzurată a interviului. Referirea la măsluiri și interpolări acoperă minore schimbări sau adăugiri de câte un cuvânt, care nu-l puneau în chestiune pe Eliade. Ceea ce l-a deranjat în primul rând a fost „o serie de invenții și indiscreții, concentrate în «Prefață»”, pe care crede că Păunescu a fost nevoit să le adauge, într-un sfârșit, pentru a obține viza cenzurii.

Eliade admite că, „foarte probabil”, a vorbit despre cei pomeniți de el, cu excepția lui Eugen Jebeleanu (1911–1991). Dar tăgăduirea – „nu-mi aduc aminte să fi discutat” – nu e suficient de fermă pentru a ne face să credem că, într-adevăr, nu discutase despre acesta. E adevărat că nu era unul dintre intelectualii interbelici cu care avusese vreo relație semnificativă. Îl pomeneste, însă, în interviu, într-o listă de tineri scriitori din anii '40 care-și publicaseră primele volume, alături de Vintilă Horia, Ștefan Baciu, Ion Caraion, Horia Stamatu și Radu Boureanu, la care, în versiunea manuscrisă revizuită, îl adaugă și pe Zaharia Stancu.²⁵⁶ După numele lui Jebeleanu spusese „fără îndoială”, dar a anulat în manuscris. Același lucru spusese puțin mai înainte, după numele lui Constantin C. Giurescu și a anulat în dactilogramă. Este – am spune noi – „foarte probabil” că vorbise despre el în afara interviului, pentru simplul motiv că nu voia să-l contrarieze pe Păunescu.

Apoi, Eliade susține că „laudele” pe care i le-ar fi adus lui Jebeleanu și Barbu erau „invenții”. Dar era într-adevăr vorba de „laude”? Păunescu spune că Eliade îi prețuia pe Jebeleanu și Stancu, despre a căror tinerețe îi făcuse plăcere să le povestească. A fost bucuros când a aflat dintr-o revistă că celui dintâi i se decernase premiul Etna Taormina, considerat a fi „poate cel mai important premiu de poezie din Europa”. Citind o altă revistă, a încercat „să recompună cartea lui Eugen Barbu *Jurnal în China* din fragmentele citate într-o cronică”. „Îl interesa viziunea altui român despre Asia.”²⁵⁷ Cam puțin pentru niște „laude”; mai mult o revistă a presei.

E foarte probabil ca toate aceste referiri la Jebeleanu și Barbu să fi fost făcute din simplă civilitate și Eliade să le considere lucruri cu totul minore, drept care menționarea lor în articolul de introducere a interviului i se părea neavenită și deplasată. Pomenirea lui Jebeleanu era neavenită și dintr-un alt motiv. Numele lui era asociat cu „întunecarea” cultural-politică survenită la începutul anului 1969, după reacția politică dură pe care a avut-o față de absența sa din antologia de poezie românească îngrijită de Nicolae Manolescu.²⁵⁸ Păunescu nu avea însă cum să-i ghicească gândurile. În plus, Jebeleanu era

²⁵⁵ Scrisoare din 21 martie 1972, M.E.P. 52.6; originalul în C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 82 (vezi Addendum 2).

²⁵⁶ M.E.P. 52.5 și M.E.P. 52.4, f. 36 (numerotarea mea).

²⁵⁷ A. Păunescu, „Un român în America”, ed. cit.

²⁵⁸ Vezi scrisoarea lui Eliade către V. Ierunca din 5 aprilie 1969; C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 76.

un „greu”, a cărui posibilă opoziție față de publicarea lui Eliade trebuia îmblânzită: nu doar membru supleant al C.C. al P.C.R., ci și apropiat prieten al lui Gogu Rădulescu și al soției lui, scriitoare aspirantă, pe care o introdusese în Uniunea Scriitorilor.²⁵⁹

Dar nu aceste „invenții” l-au deranjat cel mai tare, ci „indiscrețiile”. Eliade recunoaște că a spus despre Ceaușescu cum că ar merita premiul Nobel pentru pace: în virtutea atitudinii față de invadarea Cehoslovaciei, a încercărilor de apropiere între China și Statele Unite, a poziției din timpul războiului arabo-israelian și a altor gesturi. Va recunoaște și când îl va întreba Constantin Noica, în iunie 1972, la Paris.²⁶⁰ Dar a fost o afirmație privată, nu o declarație menită publicării. Acum – îi scrie el lui Ierunca – nu poate minți negând că n-a spus. Nici nu-l poate acuza pe Păunescu că a mințit în unele privințe (minore, totuși, cum am văzut), căci, acesta aflându-se „în mâna lor”, se înțelege că acuzația i-ar putea produce serioase necazuri.²⁶¹

Eliade era preocupat și de a nu-l pune în primejdie pe Sorin Alexandrescu (mediatorul aprobării sale privind publicarea cenzurată a interviului), care era în vizită în România. Drept care, sugerează Ieruncilor să spună că dezmințirea întârzie din cauză că ar fi bolnav „pe moarte”. Răspunsul Monicăi Lovinescu îl îndemna să facă exact ceea ce Eliade se gândea să facă: „Ar ajunge, nu-i așa, câteva rânduri în care să spui că nu te recunoști în cele mai multe din afirmațiile pe care ți le atribuie Păunescu în introducerea lui (și toată lumea ar crede atunci ce i-ar conveni să creadă, fără ca d-ta să precizezi nimic) și că interviul a ieșit trunchiat de unele pasagii esențiale. Apoi mi-ai da îngăduința să urmez dezmințirea de lectura pasagiilor incriminate”.²⁶²

În așteptarea sosirii lui Sorin Alexandrescu la Amsterdam, îi trimite și lui o scrisoare, anunțându-l că va da o dezmințire la Radio Europa Liberă cu privire la „problemele de fond” ale declarațiilor lui Păunescu din articolul introductiv, iar apoi va publica interviul integral într-o revistă din exil. Cum nu avem acces la ea, densa argumentație din răspunsul nepotului merită reprodușă integral.

„În ceea ce privește interviul dat lui Adrian, nu cred că putea fi vorba cumva de tipărirea pasajului cu Nae Ionescu. El este și va fi probabil totdeauna considerat reprezentantul «intelectualității legionare» românești. Era fatal ca cenzura să interzică acest pasaj. Staliniștii, ca Miron Constantinescu, au încercat și încearcă mereu să justifice interzicerea numelui tău în publicațiile din țară, *tocmai asociindu-te* cu Nae. Mi s-a relatat acest dialog între Miron C[onstantinescu] și [Constantin] Mitea, directorul *Contemporanului* și consilierul special al lui Ceaușescu (de, avem și noi Kissinger-ul nos-

²⁵⁹ Îi scrisese încă din SUA pentru a-i obține sprijinul în recuperarea lui Eliade: „Dragostea pe care i-am purtat-o totdeauna lui Eugen Jebeleanu și încrederea în felul său curajos de a ataca la beregată sferile cele mai înalte, mă făcuseră să-l caut și pe el cu nenumărate scrisori”. A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (I), ed. cit., p. 8.

²⁶⁰ Convorbire din 20 octombrie 1973, înregistrată de Securitate, în *Noica și Securitatea* H, pp. 230–246 (238). A fost reluat în diverse rapoarte ale Securității, începând cu cel din 24 octombrie 1973; *Noica și Securitatea* I, pp. 114–124 (119). Același lucru, comunicat de Noica lui Octavian Nistor la 11 octombrie; *Ibidem*, pp. 130–133 (131).

²⁶¹ M.E.P. 52.6; C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 82 (vezi Addendum 2).

²⁶² Scrisoare din 27 martie 1972, M.E.P. 66.15 (vezi Addendum 3).

tru!): – Tov. Mitea, nu mai îți trimit articolul promis pentru *Contemporanul*. – De ce? – N-am publicat eu în aceleași reviste cu legionarii în tinerețe, dar-mi-te acum! – Tov. Miron C[onstantinescu], noi credem că ar trebui să fim fericiți dacă am avea mai mulți oameni care să gândească despre cultura română așa cum gândește Mircea Eliade! etc. etc... Vezi dar că efortul și «victoria» lui Adrian P[ăunescu] au fost 1) de a te *disocia* de Nae și 2) de a te reintroduce *acum* în circuit, reechilibrând balanța dezechilibrată de «revoluția culturală».

Argumentul lui «strategic» pentru a obține *direct* aprobarea lui Ceaușescu *prin Mitea* a fost, desigur, și «declarația» ta despre premiul Nobel, pe care a avut curajul fenomenal s-o formuleze într-o ședință cu Ceaușescu și scriitorii, imediat consecutivă «tezelor din iunie» ('71). Din câte mi-amintesc, ți-am explicat toate acestea la întâlnirea noastră din octombrie '71 la Paris. Știu sigur că, eu însumi *uimît* de opinia ta despre Ceaușescu și premiul Nobel, care în acel moment părea într-adevăr să sprijine revoluția *lui* culturală, te-am întrebat dacă formularea lui Adrian P[ăunescu] nu exagerează cele declarate de tine personal. Mi-ai spus că *nu*, pentru că, după tine, *rolul lui Ceaușescu în medierea americano-chineză este istoric*, chiar dacă pentru moment a trebuit să cedeze presiunilor sovietice în țară. *Acum* însă îmi scrii că motivul pentru care [i-]ai spus lui A[drian] P[ăunescu] că Ceaușescu ar merita premiul Nobel nu este acesta, ci «rezistența dărză din august 1968 care a împiedicat intrarea rușilor și, indirect, a evitat al treilea război mondial». Care este, de fapt, opinia ta? Prima, a doua sau amândouă, dat fiind că, în fond, toate sunt adevărate? Te întreb pentru că, dincolo de curiozitatea mea personală (evident că n-am comunicat discuția noastră din octombrie '71 lui A[drian] P[ăunescu] și n-o voi comunica nici acum!), mă gândesc că, poate, conversația ta cu Adrian a fost puțin neclară, dat fiind mai multe motivări la care te-ai gândit; în acest caz dezmințirea ta *acum* ar părea mai surprinzătoare decât declarația însăși. De altfel, nu înțeleg prea bine *ce anume* vrei să dezminți, de vreme ce, dintr-un motiv sau altul, oricum ai declarat că Ceaușescu ar merita premiul Nobel. Or, înțelegi desigur că *în presa română nu putea apărea în niciun caz nici motivul 1* (medierea), *nici motivul 2* (rezistența antisovietică).

Dragă Mircea, cât există cenzură în țară, nicio declarație a nimănui, nu numai a ta, nu va putea apărea integral! Din moment ce accepți să publici în țară, înseamnă că accepți implicit că numai ceea ce tenacitatea unui Adrian (ori altul) poate *să smulgă* cenzurii va apărea în numele tău. (O altă întrebare: ai declarat într-adevăr fraza cu «nu mi-am denigrat niciodată țara», la întrebarea lui Adrian dacă ai atacat vreodată *politica actuală* a țării? Mie, și altora, mi s-a părut excelent formulată pentru că implică: 1) nu ești de acord cu guvernul actual, dar 2) disociezi guvernul de țară, pentru că 3) rămâi oricum legat de țară.)

În concluzie: *părerea* mea este că *trebuie* să publici *integral* interviul în presa română din exil, dar *nu ar fi oportună în țară și pentru tine în genere* o dezmințire la Free Europe, care ar mări confuzia și ar da excesivă importanță unor fleacuri (în fond). Pe de-altă parte, o atitudine mai dură a ta *acum*, ar da apă la moară tocmai staliștilor și tocmai într-un moment în care, cultural, ceva-ceva s-au mai liniștit lucrurile. În fine,

mai gândește-te. Nu e bine, pentru prestigiul tău, să cedezi presiunilor *nici ale guvernului*, dar *nici ale exilului*, din care, de altfel, mulți oameni, în afară de polemică, n-au realizat nimic pentru țară!!! Oricum, te asigur că *absolut toată lumea* cu care am vorbit în țară a fost entuziasmată și de *publicarea* interviului (ca semn de «dezgheț») și de *conținutul* lui concret (în sfârșit se spunea ceva *adevărat și profund* despre *destinul României*, rupându-se barajul ideologic obișnuit în presă). Îți repet ideea mea veche: numai o atitudine activă, ofensivă chiar, pe bază *de târg*, poate ajuta efectiv țara și oamenii de acolo. În momentul de față, diplomația oficială a României a câștigat atâția aderenți în străinătate, încât în curând dacă nu chiar acum, va putea ignora *opoziția română și din țară și din străinătate*. Mi se pare utilă, de aceea, numai o critică în *cadrul unui dialog*, prin care guvernul *să fie obligat* să răspundă public unor oameni care *nu pot fi taxați* de «anticomuniști» și «reacționari» și cu asta pur și simplu ignorați. Alternanța unor «gesturi de bunăvoință», ca interviul tău, cu «gesturi critice», în cazul *unui sistem general de concesi reciprocă*, ar fi mai util decât tăcerea sau critica permanentă. Așa cred eu, cel puțin.²⁶³

Era o poziție înțeleaptă, nuanțată, a unui intelectual din țară care trăia temporar în străinătate și care încă mai credea în influențarea pozitivă a regimului. (Abia peste doi ani, când situația nu mai părea să se poată îmbunătăți în acest fel, va decide să rămână în străinătate și să intre în dizidență.) Înainte de-a încheia scrisoarea, îi face lui Eliade o sugestie practică:

„Încearcă să obții un număr permanent de *burse* pentru studenți ori tineri, să *lucraze cu tine* la Universitatea din Chicago. De ce n-ai încerca, de altfel, să obții ceva similar cu Coandă, care conduce *efectiv* la București un *institut și formează tineri*? Se pot găsi o mie de feluri de a o face, fără să dai «în schimb» nicio declarație oficială. Mai bine decât să retragi cele declarate, făcând mai mult rău decât bine, mai bine încearcă *să obții în schimb* ceva pentru atâția tineri care, *ca mine*, vor să *învețe* în SUA și nu pot!!”

Ambele răspunsuri au ajuns la Chicago după ce Eliade îi expediase lui Virgil Ierunca textul dezmințirii. Nu putem, totuși, exclude existența unor convorbiri telefonice care să fi avut același conținut, ba chiar e foarte probabil ca ele să fi avut loc. Eliade află îndată despre plecarea lui Sorin Alexandrescu din România, drept care trimite dezmințirea la Paris. Pe lângă lectura tăgăduirii la Radio Europa Liberă, îi scrie lui Ierunca că „ar fi bine dacă ai citi măcar unele din paginile lăsate la o parte: despre Nae, despre Cioran etc.” Îi comunică și faptul că-l va ruga pe Ioan Cușa (1925–1981) să publice – în revista *Ethos* – „fie integral textul, subliniind omisiunile, fie numai pasajele cenzurate”.²⁶⁴

Dintre toate lucrurile la care obiectase Eliade – „trunchieri și omisiuni”, „invenții și indiscreții”, „laude” –, dezmințirea insistă asupra pasajelor cenzurate: „publicarea unui text trunchiat, care schimbă radical sensul interviului”. „[A]u fost eliminate pagini întregi, și în primul rând pasajele pe care le consideram centrale în convorbirile noastre – pentru că vorbeam despre formația mea intelectuală și, deci, despre influența profesio-

²⁶³ Scrisoare din 30 martie 1972, M.E.P. 62.14.

²⁶⁴ Scrisoare din 27 martie 1972, F.L.I. (vezi Addendum 4).

rului Nae Ionescu, învățătorul meu și al generației mele. Au fost, de asemenea, eliminate pasajele în care discutam despre Emil Cioran, Eugen Ionescu, Dan Botta și Mircea Vulcănescu, ca să nu mai vorbesc de referințele la scrierile mele de istoria religiilor și filosofia culturii.”²⁶⁵ Drept care a luat hotărârea de a publica textul integral al interviului în una dintre revistele exilului.

Cu privire la articolul introductiv al lui Păunescu spune doar că acele „amintiri” îi aparțin lui, ca poet și gazetar. Credea că vorbeau aceeași limbă, „cinstita limbă românească, pe care am învățat-o de copil și pe care o vorbesc și acum, la bătrânețe”, însă și-a dat seama că se înșelase. Fără îndoială că nu vorbeau aceeași limbă, dar nu în primul rând din motivul invocat. Putem bănui că, în cunoscutul său stil de a alterna tăcerile cu ambiguitățile, Eliade lăsase multe lucruri mai degrabă *înțelese* decât *spuse*. O făcea cu toți cei confiscați de partizanate ideologice, care împărțeau lumea în tabere antagonice sau în culori acromatice. Așa se face că și comuniști, și legionari, și alte soiuri de fanatici ideologici plecau de la el cu impresia că Eliade îi aprobaseră. Rareori contrazicea pe cineva în mod direct și explicit (o făcuse cu ocazia vizitei lui Zaharia Stancu, regretând mai apoi când a văzut consecințele) și numai în chestiuni teoretice, apolitice, care nu implicau partizanate. Când era vorba de acestea din urmă, își lăsa interlocutorii pradă propriei gândiri deziderative fără să spună cu adevărat nici da, nici ba. Dar, evident, nu putea invoca această strategie de comunicare prudentă, care punea „cinstita limbă românească” la performanțe retorice, diplomatice și, mai ales, esopice.

Așadar, ceea ce l-a deranjat cel mai mult pe Eliade era tocmai ceea ce supărase diversele aripi ale exilului: afirmațiile care-i sunt atribuite în prefață, nu cenzurarea interviului, pe care, după cum știm, o aprobaseră. Nu-l autorizaseră pe Păunescu să difuzeze *decât* textul interviului, nu ceea ce mai spusese pe lângă el. Însă, așa cum am văzut, lucrurile reproduse în prefață fuseseră spuse, doar că Păunescu nu înțelesese (sau nu înțelesese pe deplin, sau nu voise să înțeleagă) *cum* și *de ce* fuseseră spuse. Prin urmare, nu le putea tăgădui. Nici faptul că fuseseră făcute cu titlu privat, nu ca „declarații”, nu era suficient pentru radicalii anticomuniști din exil. Era la fel de grav, dacă nu cumva, poate, chiar mai grav. Drept care, Eliade alege să-și concentreze dezmințirea asupra cenzurării interviului și face doar o referire aluzivă, ambiguă (cum sugerase și Monica Lovinescu), la afirmațiile pe care Păunescu i le punea în seamă.

La 29 martie, Marin Sorescu (1936–1996) îi dă un telefon pentru a-l „încuraja” și a-l convinge că „lucrurile nu sunt chiar atât de catastrofale” pe cât puteau părea. Eliade îi scrie: „Aș vrea să mă las convins, dar nu izbutesc. Te rog să crezi că nu pun la îndoială prietenia pe care mi-a arătat-o Adrian Păunescu. Tot răul pe care mi l-a făcut publicând interviul «l-a făcut din naivitate și din distracție». Nu-l silea nimeni să publice textul convorbirilor *acum*. E tânăr, își poate îngădui să aștepte douăzeci – douăzeci și cinci de ani (așa cum am așteptat eu, bunăoară, până ce numele meu a reînceput să apară în publicațiile din țară). De aceea îl silisem să-mi dea cuvântul lui de onoare că textul va apărea *integral* ori deloc. Îmi închipuiam că anumite pasagii nu pot trece și

²⁶⁵ M. Eliade, „În legătură cu un interviu”, 27 martie 1972, M.E.P. 52.6 (vezi Addendum 5).

astfel eram sigur că interviul nu va apărea, deocamdată. Dar era bine că acest text *există*, dactilografiat în mai multe exemplare, în țară și în străinătate. În ceea ce privește «introducerea», nu-mi puteam închipui că o va «politiza» în asemenea hal. În fundul sufletului, continuu să cred că acest text i-a fost *impus*, ca să treacă interviul, chiar trunchiat. Dar prețul pe care l-a plătit a fost mult prea mare. Ca să afle cititorii câte ceva despre *Miorița* sau *Noaptea de Sânziene* o făcea ca să mă silească să *rup* cu țara și să compromit cariera și viitorul singurului meu nepot, și atât de înzestrat, Sorin Alexandrescu? Pentru că e foarte probabil că, la «dezmințirile» mele, se va răspunde cu interzicerea numelui meu (asta n-ar fi nimic!) și cu sancționarea lui Sorin, care nu e vinovat cu nimic în toată povestea asta... Ca să nu-i fac prea mult rău lui Adrian, m-am mulțumit să comunic Europei Libere următorul text (aici alăturat). Probabil că nu va satisface pe cei înverșunați”.²⁶⁶

La 31 martie, Eliade îi scrie din nou lui Sorin Alexandrescu trimițându-i și dezmințirea care, crede el, îl va face probabil să „revină la situația din 1950”. Acesta îi răspunde: „Încrucșarea scrisorilor explică de ce mi-am îngăduit să mă îndoiesc de oportunitatea dezmințirii: în *prima* ta scrisoare o *anunțai* ca referindu-se la «problemele de fond» ale declarațiilor lui Păunescu, ceea ce ar fi fost o *dezavuare politică* de răsunet. Citind însă textul dezmințirii, înțeleg că dezavuarea, *formal*, este numai a lui Păunescu ca *om* și ca *ziarist* nu tocmai corect. Îndrăznesc să zic că e *mai bine* așa, tot din motivele pe care ți le dădeam în scrisoarea trecută: nu pentru că eu sau tu am fi de acord cu situația din țară, ci pentru că o retractare *fățîșă* a ceea ce a spus Păunescu, exagerând sau chiar răstălmăcindu-te, ar pune în pericol sensul general de «liberalizare» pe care îl are gestul ca atare de-a se *permite publicarea* interviului, *obiectiv*, adică *indiferent chiar* de tăieturile operate în el. Eu, regret, nu prea înțeleg exact *ce* și *cât* a pus de la el Păunescu, dar înțeleg *de ce* a pus: e «prețul» plătit cenzurii. Dacă și-a dat însă cuvântul de onoare, cum spui, că *nu* va plăti acest preț, atitudinea lui e incorectă. Dar, iată, nu mai vreau să te plictisesc cu atâtea insistențe și nici nu vreau să-l scot basma curată pe P[ăunescu], doar încerc să «salvez» pentru tine fărâma de curaj și merit pe care P[ăunescu] le-a avut *luptând* să te publice. Și, pe urmă, de ce să pui incorectitudinea lui ca emblemă pentru relațiile tale cu țara în genere? De ce să «revii la situația din 1950»? Dar, crede-mă, *chiar cu tăieturi*, interviul tău a avut un *răsunet imens pozitiv, entuziastic* chiar, și în rândul autorităților, și al publicului de orice fel. Dacă se și publică integral în Occident, totul e perfect. E regretabil numai că Păunescu, ca și Barbu altădată, din exces de zel, prostie ori din cauza cenzurii, au (trebuit) să sară peste cal...”²⁶⁷

Aflăm de aici că Eliade înțelegea cum că cuvântul de onoare al lui Păunescu privea nu doar publicarea integrală a interviului – la care, de fapt, își trimisese acordul de renunțare –, ci publicarea lui fără concesiile politice care să-l compromită (față de exilul anticomunist). Dar acest lucru reiese numai din scrisoarea către Sorin Alexandrescu, pe

²⁶⁶ Scrisoare din 29 martie 1972, publicată de M. Sorescu în *Literatorul* (București), I, nr. 15, decembrie 1991, p. 5; *Correspondență* III, pp. 160–161.

²⁶⁷ Scrisoare din 10 aprilie 1972, M.E.P. 62.14.

care o cunoaștem indirect, nu și din corespondența lui Eliade cu Păunescu, din jurnalul Constanței Buzea sau din alte scrisori ale lui Eliade. În toate acestea din urmă, promisiunea se referea la publicarea integrală a interviului. Așa și credem că au stat lucrurile. Păunescu nu promisese că nu-l va „compromite” politic pentru simplul motiv că Eliade nici nu va fi pus problema, lucrul fiind de la sine înțeles. Acum că s-a întâmplat, Eliade își căuta justificări rezonabile pentru a dezavua gestul lui Păunescu fără ca, totuși, pe de o parte, să afirme că nu spusese ceea ce, de fapt, spusese, iar pe de alta, să-i facă prea mult rău lui Păunescu. Adică, pe cât posibil, protejându-se și pe sine, în situația pe care o avea în exil, menajându-l și pe poet, în situația pe care o avea în țară. De aceea, în dezmințire, accentul se mută asupra cenzurării interviului, Eliade făcându-se că nu există ceea ce-i transmisese prin Sorin Alexandrescu. Apăsând butonul *reset*, a restaurat tacit situația la înțelegerea inițială de la Chicago.

Ansamblul surselor cunoscute arată că aceasta a fost atitudinea lui generală: se plângea tuturor că interviul a fost publicat trunchiat.²⁶⁸ Lui Barbu Brezianu (1909–2008) îi scrie: „Suprimările și interpolările practicate în textul lui A. P. m-au supărat foarte și am pus lucrurile la punct cu duhul blândeții (căci e vorba de un tânăr). Voi tipări textul integral, căci e un document autobiografic interesant”.²⁶⁹ Lui Constantin Noica: „Probabil că ai aflat deja ce aveam de adăugat la interviul lui A. Păunescu. Într-o zi, voi publica textul integral. Cred că e interesant ca document autobiografic. Mă bucur totuși că nu a suprimat pasajele în care afirmam încrederea mea neșămurită în viitorul culturii românești. Este partea esențială”.²⁷⁰ Din convorbirile pe care le va avea cu el, la Paris, în luna iunie, Noica va înțelege că nemulțumirea lui Eliade se datora faptului că Păunescu „a făcut lucrurile așa, pe jumătate”.²⁷¹ Îi va spune, însă, să mai „termine” cu Nae Ionescu, căci „dacă în România nu poate fi reconsiderat cineva, este Nae Ionescu”.²⁷²

Ieruncii au comunicat imediat dezmințirea lui Emil Cioran și Eugen Ionescu, care s-au bucurat mult.²⁷³ Cioran – probabil pentru a-și răscumpăra ieșirea violentă – îi și trimite o carte poștală: „Monique vient de me communiquer à l’instant le texte de ton démenti. C’est absolument parfait”.²⁷⁴ Și mai mult s-a bucurat Virgil Ierunca, pe care l-a sculat de-a dreptul din patul în care bolea, precum forța magică a unui gest cosmogonic. I-a trimis mai întâi o telegramă: „Texte merveilleux. Nous sommes heureux. Virgil Ierunca et Nae Ionescu”.²⁷⁵ Dezmințirea a pus „lumină și ordine” „în tot și în toate”, fă-

²⁶⁸ De exemplu, o mărturie a lui Octavian Nistor din 23 noiembrie 1972; *Noica și Securitatea* I, pp. 96–98 (97).

²⁶⁹ *Corespondență* I, p. 101 (8 mai 1972).

²⁷⁰ *Corespondență* II, p. 376 (8 mai 1972). Își va manifesta nemulțumirea față de articolul lui Păunescu și de publicarea trunchiată a interviului și cu ocazia întâlnirii cu el la Paris, în luna următoare, conform notei unui informator al Securității, din 19 septembrie 1972; *Noica și Securitatea* H, pp. 179–181 (180).

²⁷¹ Convorbire din 8 iulie 1972, înregistrată de Securitate; *Noica și Securitatea* I, pp. 67–80 (74–75). Vezi și nota unui informator din 29 septembrie 1972; *ibidem*, pp. 87–88 (87).

²⁷² Convorbire din 8 iulie 1972; *Noica și Securitatea* I, ed. cit.

²⁷³ Scrisoarea lui Virgil Ierunca din 10 aprilie 1972, M.E.P. 66.15 (vezi Addendum 6).

²⁷⁴ Carte poștală ilustrată, nedatată, dar cu ștampila poștei din 5 aprilie 1972, M.E.P. 52.6.

²⁷⁵ Telegramă din 5 aprilie 1972, M.E.P. 52.6.

cându-l să depășească acea „grea încercare” și să se simtă ca la început de lume, când totul are din nou sens.²⁷⁶

Declarația lui Eliade a fost mai întâi transmisă la Radio Europa Liberă, în lectura unui colaborator temporar, muzicianul Sever Tipei (n. 1943)²⁷⁷, fiind difuzată de șapte ori în două zile (cândva între 6 și 9 aprilie). Noël Bernard (1925–1981) înțelesese imediat „importanța acestei puneri la punct”.²⁷⁸ Apoi, în emisiunea ei din duminica de 16 aprilie, Monica Lovinescu a mai citit-o o dată, discutând în continuare toate pasajele din interviu care suferiseră eliminări sau modificări.²⁷⁹ Până la sfârșitul lunii, a fost publicată în paginile revistei *Limite* (Paris)²⁸⁰ și ale *Revistei scriitorilor români* (München, dar tipărită la Roma).²⁸¹ În luna mai, sub egida revistei *Ethos* (editată, la Paris, de Ioan Cușa și Virgil Ierunca), a fost tipărită sub forma unei foi volante și trimisă „la toți cei care merită în toate colțurile lumii”.²⁸² Se spune că aceasta din urmă – numită de Securitate „circulară” – ar fi produs o impresie deosebită.²⁸³ În America, Ion Halmaghi (1918–2009), un fost student bucureștean al lui Eliade, din ultimele generații, a reprodus-o în cadrul unui articol din presa românească, în care savantul de la Chicago apare ca o victimă naivă a malversațiilor comuniștilor din țară.²⁸⁴

Reacțiile nu s-au lăsat așteptate. Radu Gabrea, aflat în Elveția, îi scrie lui Eliade: „m-am bucurat imens când am citit interviul din *Contemporanul* și am fost profund mâhnit când, ulterior, am aflat modul profund necinstit în care s-a purtat Păunescu”.²⁸⁵ Sanda Stolojan: „Ne-am bucurat cu toții ca de o veste mare și bună de felul cum ai pus lucrurile la punct. Dezmințirea este un gest de primă importanță. Sortit să aibă un răsunet considerabil, între altele și un efect de asanare a climatului moral în care respiră, înăbușindu-se, oamenii din țară. Prea se împacă ușor scriitorii și oamenii responsabili de acolo cu ideea compromisului, a jumătății de adevăr, invocând veșnic argumentul rațiunii politice. Dezmințirea lui Mircea Eliade are astfel, pe lângă punerea la punct a faptelor și sensul superior al unui apel la onestitatea morală. Extrapolând în felul acesta textul cred că nu-l trădez. Atât cuvintele, cât și accentele prin care îți expui părerea de rău și dezamăgirea reprezintă un asemenea apel”.²⁸⁶ Eliade îi trimisese și ei pasajul din scrisoarea lui Constantin Noica în care îl sfătuia cum să reacționeze la articolul lui

²⁷⁶ Scrisoare din 10 aprilie 1972, M.E.P. 66.15 (vezi Addendum 6).

²⁷⁷ Conform scrisorii acestuia din 4 octombrie 1975, M.E.P. 71.7.

²⁷⁸ M. Lovinescu, *La apa Vavilonului*, ed. cit., p. 317.

²⁷⁹ Scrisoarea lui V. Ierunca din 10 aprilie 1972, M.E.P. 66.15 (vezi Addendum 6).

²⁸⁰ „Desmințire. Mircea Eliade nu recunoaște interview-ul din *Contemporanul*”, *Limite* (Paris), II, nr. 9, aprilie 1972, p. 1.

²⁸¹ „O desmințire a domnului Mircea Eliade”, *Revista scriitorilor români* (München), [IX], nr. 10, 1972, p. 167.

²⁸² Scrisoarea lui V. Ierunca din 10 aprilie 1972, M.E.P. 66.15 (vezi Addendum 6). Foia volantă purta titlul dat de Eliade, „În legătură cu un interview”, dar nu am putut identifica niciun exemplar al ei în repozitoriul publice.

²⁸³ Raport al Securității din 19 mai 1971; *Eliade și Securitatea*, pp. 106–108 (106).

²⁸⁴ J. Halmaghi, „«Cazul Mircea Eliade»”, ed. cit.

²⁸⁵ Scrisoare din 28 mai 1972, M.E.P. 71.4.

²⁸⁶ *Scrisori primite* IV, pp. 492–493 (17 aprilie 1972).

Păunescu. Sanda Stolojan îi răspunde cu câteva interesante reflecții despre felul tipic de a vedea al lui Noica, de pe un alt plan, fie deasupra, fie alături.

Octavian Buhociu (1919–1978) îi scrie și el că a aflat cu amărăciune despre cenzurarea interviului, de fapt o veritabilă „masacrare”, după cum rezultă din dezmințire. „Metoda «partinică» și «proletcultistă» a mediocrului poet” îi provoacă dezgust. „Insul Adrian Păunescu e un veritabil politruc de doi ani încoace, după câte observ eu din presa săptămânală.” Iar recent a scris despre Eugen Ionescu că, din punct de vedere moral, ca exilat, e nul în raport cu Eugen Jebeleanu. „E vorba de o «tărtăcuță înfuriată» pusă să ridice nivelul etic al universului. Iată halul în care se găsesc «literile românești» de sub actuala comandatură.”²⁸⁷

Conform informațiilor culese de Securitate, în mediile intelectuale din exil se aștepta cu nerăbdare publicarea integrală a interviului. „Emigrația consideră că este vorba, incontestabil, de o gafă condamnabilă a lui Păunescu sau a celui care poartă răspunderea pentru acest caz, care devine cu atât mai grav cu cât Eliade posedă banda cu textul real al interviului.”²⁸⁸ N-aveau de unde să știe că Eliade nu deținea o copie a înregistrării și că „textul real” al interviului nici nu era identic cu înregistrarea.

Securitatea se mai sesiza că „se apreciază că mai grav decât publicarea parțială a interviului este articolul lui Adrian Păunescu, apărut, oarecum, ca un comentariu la interviu, pe prima pagină a revistei *Contemporanul*, în același număr în care a apărut și interviul. În acest articol, Păunescu a afirmat că Eliade ar fi declarat că el l-ar propune pe președintele României, Nicolae Ceaușescu, pentru premiul Nobel pentru pace, ceea ce Eliade – fără a preciza chestiunea în actuala circulară – o contestă cu toată hotărârea, fiind decis să atingă și această problemă în numărul viitor al *Revistei scriitorilor [români]*, organul Societății Academice Române, sau într-o altă revistă a emigrației, unde va publica și textul integral al interviului amintit”²⁸⁹

El n-a mai fost însă publicat. Desigur, pentru că nu ar fi fost strategic: Eliade nu acordase niciodată un asemenea interviu românilor din exil, nici revistelor, nici posturilor de radio. *Revista scriitorilor români* spune că textul i-a ajuns prea târziu, când numărul era aproape gata și, prin urmare, nu are spațiu decât pentru dezmințire. Nici revistele editate de Virgil Ierunca nu l-au publicat; ar fi avut nevoie de mai multe zeci de pagini.²⁹⁰ Doar în *Limite* a apărut ceea ce Monica Lovinescu transmisese la Radio Europa Liberă: bucățile tăiate sau modificate de cenzură.²⁹¹ Mai târziu, văzând probabil

²⁸⁷ Scrisoare din 18 mai 1972, M.E.P. 71.4. Referire la articolul lui A. Păunescu, „Scriitorul și morala”, *Luceafărul* (București), XIV, nr. 45, 6 noiembrie 1971, p. 1.

²⁸⁸ Raport al Securității din 19 mai 1972; *Eliade și Securitatea*, pp. 106–108 (107).

²⁸⁹ *Ibidem*.

²⁹⁰ Îi scrisese lui Ioan Cușa să publice, dacă poate, textul integral al interviului, cu pasajele suprimate marcate prin caractere cursive. Așa cum îl informează pe V. Ierunca la 8 mai 1972, C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 83. La acea dată nu primise încă răspunsul lui Cușa.

²⁹¹ „Cenzurarea și modificarea textului lui Mircea Eliade”, *Limite* (Paris), II, nr. 9, aprilie 1972, pp. 8–9. Ieruncii i-au trimis lui Eliade dactilograma cu toate aceste alterări subliniate cu creion roșu; M.E.P. 53.2. Inițial am crezut că ar putea fi dactilograma subliniată de cenzura de la București. Dar e vorba de o xerocopie a primei dactilograme, realizată de Christine, în care Eliade intervenise cu corecturi și adăugiri manuscrise. E puțin probabil ca Păunescu să o fi predat pe aceasta.

că nu mai apare, doctorul Gheorghe Tase (191?–1983) din München îi va propune să-l multiplice și răspândească, în limbile română și germană, sub egida Asociației Românilor din Sudul Germaniei, al cărei președinte era.²⁹² Dată fiind binecunoscuta afiliere politică a acestuia, e evident că Eliade nu putea primi o atât de generoasă ofertă.

În comentariul ei de la Radio Europa Liberă, Monica Lovinescu se referă la publicarea interviului ca la o „operație de măsluire și cenzurare”. Articolul introductiv este, de fapt, o „reconsiderare”, „din care Mircea Eliade dispăre pentru a lăsa locul aranjamentelor lui Adrian Păunescu”. Cel din urmă e definit nu doar prin lipsa onoarei (căci își călcase cuvântul dat), ci și, deopotrivă, prin rea-credință și naivitate. Rea-credință pentru felul în care publicase și prefațase interviul. Naivitate pentru a nu-și fi dat seama că un scriitor liber nu poate fi tratat ca unul din România socialistă fără să protesteze.²⁹³

În *Revista scriitorilor români*, Păunescu e acoperit – probabil de către Horia Roman sau Mircea Popescu, care nu semnează – cu formula „mici scribi securiști, expediți special peste graniță”.²⁹⁴ Ion Halmaghi consideră și el că regimul comunist din România l-a trimis pe Păunescu la Chicago cu „misiunea de a face o nouă încercare” de a-l atrage pe Eliade „într-un oarecare dialog mai substanțial și eventual chiar într-un compromis politic și ideologic, oricât de minor ar fi fost acesta”. El și-ar fi „jucat rolul după toate regulile teatrale ale comuniștilor, apelând în special la sensibilitatea poetică și românească” a lui Eliade, dar singurul lucru pe care l-a putut obține a fost un interviu. L-a publicat trunchiat pentru că „era interesat să obțină declarațiile sale, pe care să le modifice și prin aceasta să falsifice identitatea românească a lui Mircea Eliade”. Iar în articolul său introductiv îl face să devină un fel de „«blagoslovitor» al «raului roșu» din România”.²⁹⁵

Așadar, era vorba de o misiune comunistă și/sau securistă, iar Păunescu venise pregătit să înșele buna credință a lui Eliade. Între românii din Apus, a rămas cu imaginea de falsificator al interviului.²⁹⁶ În țară, unii colegi literați ai săi s-au bucurat de această percepție și de felul în care fusese „atacat” la Radio Europa Liberă.²⁹⁷ Nu am găsit ecouri explicite ale interviului în presa din acel an.²⁹⁸

Nu toți au fost mulțumiți cu declarația lui Eliade. Unul dintre cei mai acizi, chiar la Chicago, s-a dovedit un coleg al lui Halmaghi, nervosul Vasile Posteuca (1912–1972). În rubrica-i iconică din ultimul număr al revistei sale pe care-l va mai putea publica, a scris cu fiere următoarea notă: „*Limite* nu ne-au satisfăcut cu apologia <înșe-

²⁹² Scrisoare din 14 ianuarie 1974, M.E.P. 71.6.

²⁹³ M. Lovinescu, „16 aprilie 1972. Avaturile cenzurii: Mircea Eliade intervievat de Adrian Păunescu”, ed. cit.

²⁹⁴ „O desmințire a domnului Mircea Eliade”, ed. cit.

²⁹⁵ J. Halmaghi, „«Cazul Mircea Eliade»”, ed. cit. O evocare a articolului (și a „afacerii” interviului) în capitolele „Mircea Eliade și Adrian Păunescu” și „«Nu există comunist în care să ai încredere»”, în M. Posada, *Cu Ion Halmághi, prin istoria asumată. O carte-dialog*, ed. cit., pp. 156–159, 251–253. După atâția ani, însă, memoria sa era foarte imprecisă.

²⁹⁶ După cum îi spune Sanda Stolojan lui C. Noica, la 5 septembrie 1972; notă informativă din 11 septembrie, în *Noica și Securitatea* I, pp. 80–81.

²⁹⁷ A. Păunescu, „L-am cunoscut pe Mircea Eliade” (II), ed. cit., p. 8.

²⁹⁸ Cu o excepție marginală în presa de limbă maghiară. János Kovács, „Szobrok nélkül”, *Előre* (București), XXVI, nr. 7590, 2 aprilie 1972, pp. 4, 5.

lării» lui Mircea Eliade. Mai ales că n-au amintit nimic de mișeasca și stupida, levantina, împingere a lui Nicușor la Premiul Nobel pentru Pace. Într-adevăr, o asemenea gogomanie yogică nu merită decât să meargă la țigănci și să putrezească pe strada Mântuleasa. Totuși, recunoașterea *înșelării* e semn bun. Ne-a mângâiat această sfială. Mai ales pe noi, aceia care l-am iubit și-l iubim pe Mircea Eliade. Care l-am visat, cum s-a visat și el, cap de generație și iconarism. Ciudată dare de-a toboganul gloriei la Mircea Eliade! Credem că măcar acest mentor al generației noastre va avea dreptul să moară frumos, ieșind din faza «înnoptării spirituale» și afirmându-se jertfelnic, cu imens curaj, în *ajungerea acasă*, pe planul unde-l așteaptă Nae Ionescu și Ionel Moța. Înțelegem imensa tristețe a lui Virgil Ierunca, trebuind să dezmintă și să pună la punct. Paladinul care știe spune atât de frumos pe «românește» a plâns, credem, oceane de lacrimi, apărând și scuzând în fața neamului și a lui Dumnezeu această tragică fabricațiune. Precum plângem și noi, care ne-am făcut carte de căpătâi din *Noaptea de Sânziene*. Plângem și suntem bucuroși că Mircea Eliade vede că s-a înșelat. Această *vedere* i-a obligat pe politrucii minciunii de la București să-l trimită pe nepotul lui Aron Cotruș spre Chicago pentru a cârpi ce-a stricat Păunescu. Acest «nepot» a știut să spună la Val David, Quebec, toate lucrurile rele despre Vasile Posteuca, unul care îi face greutăți d-lui Mircea Eliade în sfintele propuneri pentru Premiul Nobel. Și frații Sultana și Țăranu nu văd încă nimic. Iată unde ne ucid limitele. Limitările!²⁹⁹ Trecând la un alt subiect, o circulară a Societății Scriitorilor Români, nu-l poate lăsa din strânsor pe Eliade și revine: „Cele mai supreme (ne-ar mai trebui superlative!) datorii apasă acum asupra celor de la nivel academic. Nu șerpiri cu păuneștii mișei și apoi palinodieri perorative, regretând că ne-am *înșelat*, ci conștiința jertfelnică a generației noastre, pe care acum o caută, cu lumânarea inimii, toată planeta, înainte de a se prăbuși în sclavie și moarte!”

Înainte de a se prăbuși el însuși în moartea care-i dădea târcoale, încrâncenatul Posteuca voia ca Eliade să-și jertfească opera și cariera în servitutea unei idei rămase de mult în urmă. (Lasă că ideea nu fusese niciodată aceeași în mințile lor, care nu erau nici ele făcute din același aluat.) Din alte motive, dar totuși asemenea stalinistilor din România, Posteuca nu-l putea vedea pe Eliade decât ca legionar. Ținându-l strâns de nasturele de șef al generației (identificată ilicit cu generația legionară), se transformase într-un securist al presupuselor abateri de la înălțimea unde acesta trebuia să atârne pentru beneficiile emoționale ale generaționiștilor neîmpliniți.³⁰⁰

Eliade însă lăsase repede în urmă și acest episod. La începutul lunii mai vorbea deja la trecut de „timpul interviului A. P.”³⁰¹ Cu toate că în martie afirmase mahnit că-l va imita pe Cioran și va rupe legăturile cu românii, în foarte scurt timp revine asupra

²⁹⁹ Vasile Posteuca, „Iconar”, *Drum* (Mankato, Minn), VIII, nr. 3, iulie–septembrie 1972, pp. 10–11 (11).

³⁰⁰ Eliade l-a iertat pentru „acele injurii pline de venin”, considerându-le a fi, probabil, măcar în parte, rezultatul cancerului generalizat, „boală blestemată” care transformă oamenii. Scrisoare către V. Ierunca din 25 octombrie 1972, M.E.P. 66.15; originalul în C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 87. I-a și făcut o vizită la spital cu cinci zile înainte să moară. *Jurnal* II, pp. 84–85 (17 noiembrie 1972).

³⁰¹ Ghilimelele îi aparțin. Scrisoare către V. Ierunca din 8 mai 1972, C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 83.

hotărârii luate la supărare. Îi și spune lui Cioran: „Nu ți-am mai scris de multe luni; în care timp am avut, cum știi, plictiseli cu interviul lui A. P. Ceea ce, din nefericire, nu m-a lecut de «români»”.³⁰² Într-adevăr, continuă să primească, și la Chicago, și la Paris, intelectuali veniți din țară.

La rândul lor, Ieruncii vor continua să boicoteze constant încercările de recuperare a lui Eliade în România socialistă.³⁰³ Monica Lovinescu va mai încerca să-l împingă să dea dezmințiri.³⁰⁴ Jurnalele ei înregistrează cu constanță „colaboraționismele” lui Eliade, dar numai de vreo două ori boicoturile sau încercările de a boicota receptarea lui în țară din partea „frontului” anti-Eliade. (Își va schimba cu totul atitudinea după moartea lui.) Păunescu va deveni una dintre țintele ei predilecte la microfonul Europei Libere, dar când acesta va publica interviul integral – în 1979 – faptul va trece neobservat.

În luna iunie, la Paris – în prima sa călătorie în Occident, după eliberare –, Noica i-a „certat” pe cei din exil și în primul rând pe Ierunci pentru că i-au reproșat lui Eliade interviul și au exercitat „presiune morală” ca să dea dezmințirea: „pentru noi, important e că a apărut, că am câștigat posibilitatea de a ne prevala de opera lui Mircea Eliade și de a o integra în cultura noastră actuală. Amănuntele care s-au suprimat pe noi ne deranjează mai puțin, față de faptul pozitiv al publicării”.³⁰⁵ Același lucru îi spune un scriitor din București Sandei Stolojan, cu ocazia vizitei ei în țară: „Apariția în sine a interviului e mai importantă decât faptul că s-au omis anumite pasagii din text [...] e mult mai bine că s-a publicat interviul, chiar așa, căci astfel putem integra în cultura noastră de azi pe un mare compatriot și, în definitiv, ce nu s-a putut spune acum se va putea spune altădată”.³⁰⁶

Scriindu-i despre dușmanii lui din România, Dan Zamfirescu (1933–2024) pledează pentru faptul că a publica interviul, chiar cu riscul de a-l supăra pe Eliade intervenind în text, era mai important decât a-l ține sub obroc.³⁰⁷ „Nu trebuie să fii supărat pe o țară care vă admiră, care vă citește, unde operele Dvs circulă în versiune franceză mai mult decât se bănuie și unde sunteți iubit de atâția.” Profetea că, într-o zi, interviul va putea fi publicat integral.³⁰⁸ Conform lui, reacția lui Eliade la cenzurarea acestuia ar fi creat la București o stare de „confuzie și nehotărâre” în privința continuării recuperării sale.³⁰⁹ Într-adevăr, în următorii patru ani atitudinea oficială față de Eliade poate fi

³⁰² Scrisoare din 11 mai 1972, F.E.C., CRN C 122, Ms.Ms. 48431.

³⁰³ Vezi, de exemplu, mărturia lui A. Marino, „«Dosarul» Mircea Eliade”, ed. cit., p. 6, respectiv, pp. 44, 47–48.

³⁰⁴ De pildă, cu ocazia „interviului” (de fapt, relatarea unei vizite și a conversației) publicat de Al. Căprariu. M. Lovinescu, *Jurnal*, I. 1981–1984, București, Humanitas, 2002, p. 134 (20 septembrie 1982).

³⁰⁵ Transcriere a convorbirilor interceptate, din 4 iulie 1972; *Noica și Securitatea* H, pp. 157–162 (158). Nota unui informator din 11 septembrie 1972; *Noica și Securitatea* I, pp. 82–83. O evocare a reacției Ieruncilor în M. Lovinescu, *Jurnal*, II. 1985–1988, ed. cit., p. 254 (6 decembrie 1987). O evocare a vizitei – fără referire la interviu – *ibidem*, *La apa Vavilonului*, ed. cit., pp. 455–459.

³⁰⁶ Convorbire din 5 septembrie 1972; notă informativă din 11 septembrie, în *Noica și Securitatea* I, pp. 80–81.

³⁰⁷ Scrisoare din decembrie 1973, din Freiburg im Breisgau, M.E.P. 70.7 (grav afectată de apă, inclusiv această frază).

³⁰⁸ Scrisori din 6 noiembrie 1975 și 8 februarie 1983, în care se referă la scrisoarea din decembrie 1973, M.E.P. 70.7; publicate în *Scrisori primite* V, pp. 145, 152.

³⁰⁹ Scrisoare din 3 aprilie 1976, M.E.P. 70.7; publicată în *Scrisori primite* V, pp. 148–150 (148, 149).

considerată o *tolerare reticentă*, până când un alt deblocaj, datorat lui Constantin Noica, dar facilitat de Zamfirescu, va schimba situația.

Din exil i se cerea – chiar strângându-l cu ușa – să privească înapoi cu mânie, în virtutea pură a unui principiu ce nu suporta compromis. Din țară era rugat – adesea stângaci și implauzibil – să privească pragmatic spre viitor; adică să aibă înțelegere pentru complicata lor așezare, să-i lase să se folosească de opera și numele lui pentru a o mai urni puțin în direcția bună. Se dădea o adevărată luptă pentru „identitatea” lui Eliade. În toată perioada postbelică, ea fusese o armă în mâinile exilului anticomunist contra puterii ilegite din România. Din 1967, pentru susținătorii săi din țară – de la exilul intern până la ceaușiști – devenise o armă împotriva dogmatismului vechilor staliști. Regimul național-comunist voia și el s-o anexeze ca să-și îmbunătățească imaginea. Securitatea lucra pentru acest obiectiv, dar și pentru a diviza exilul prin atingerea lui. Eliade se regăsea frânt între cei din exil și cei din țară, încercând să danseze cu toți cei respectabili și, în același timp, să fenteze ademenirile regimului și ale Securității. Ceea ce nu i-ar fi reușit nici chiar unui dansator profesionist: o performanță de-a dreptul imposibilă. Era, așadar, condamnat să-i nemulțumească pe toți. Nu-i rămânea decât să minimizeze, pe cât posibil, efectele neplăcute.

2.7. DE LA „TÂNĂR PRIETEN” LA „CAZ INTERESANT”

În ceea ce privește atitudinea lui Eliade față de Păunescu după „afacerea” interviului, există mărturii contradictorii. Până acum, o parte dintre ele a fost scoasă în prim-plan în scopul acreditării ideii că savantul de la Chicago a rămas supărat pe poet și, mai mult chiar, pe România, acest moment schimbându-i radical poziția față de intenția călătoriei în țară și față de țară, în general. Analiza critică, contextuală, a tuturor datelor disponibile în prezent arată însă că lucrurile nu stau tocmai așa.

În următorii ani, Eliade va continua să-și manifeste ocazional supărarea produsă de această „afacere”. În 1974, Securitatea înregistra următoarea relatare a lui Ion Manea (1925–1995): „Om foarte potolit, cu o mare pondere în gândire și în expresie, Eliade devine uneori susceptibil atunci când i se atribuie lucruri pe care nu le-a spus, le-a spus într-un alt context, sau situații de care nu este legat. Astfel, își amintește din când în când cu neplăcere de felul cum a apărut interviul său, acordat în revista *Contemporanul* scriitorului Adrian Păunescu, interviu pe care el l-a considerat «un fel de testament scriitoricesc». Îl supără foarte mult, susține el, nu atât ce i s-a scos din interviu, cât și ce i s-a atribuit. Cu toate acestea, continuă să-l aprecieze pe Păunescu ca poet și ca cunoscător de limbă”.³¹⁰

Cu trecerea anilor, dezmințirea a căpătat dimensiuni folclorice. Un român care-i fusese student la Chicago spunea că, supărat pe „afacerea” interviului, Eliade ar fi „deschis o campanie de presă împotriva lui Adrian Păunescu, făcându-l pe acesta una cu pământul”.³¹¹

³¹⁰ L-a cunoscut și frecventat pe Eliade începând din toamna anului 1972. Raportul datează din 1974, la întoarcerea în țară. *Eliade și Securitatea*, pp. 116–121 (118).

³¹¹ Notă informativă din 14 octombrie 1980; *Ibidem*, p. 196.

S-a afirmat greșit – și repetat la nesfârșit – că această „neloialitate” a poetului l-ar fi determinat pe Eliade să ia decizia de a nu mai vizita România. Conform lui Dinu Adameșteanu (1913–2004), înregistrat la 11 martie 1977 de un informator al Securității, acesta ar fi reușit să-l convingă pe Eliade să vină în țară și lucrul s-ar fi întâmplat „dacă nătrăul de Adrian Păunescu nu strica totul în ultimul moment, falsificându-i un interviu publicat aici”.³¹² Evident, nu e vorba de faptul că l-ar fi „convins” înainte de martie 1972, ci mult mai recent. Dar Eliade folosea des episodul interviului cu Păunescu pentru a se „scuza” că nu poate vizita România. Această hotărâre avea alte cauze, pe care le-a expus el însuși de multe ori; în primul rând că opera sa nu este publicată în propria-i țară, nici măcar atât cât era în alte țări socialiste. Prin invocarea episodului Păunescu se închidea mult mai repede și mai ușor orice discuție.

Când de-abia se ridicase interdicția asupra numelui său, se scuza că nu vine în țară pentru că, așa cum îi spunea pictorului Constantin Piliuță (1929–2003), „se temea de o eventuală primire jignitoare din partea unor scriitori ca Zaharia Stancu, Beniuc, Jebeleanu, Nina Cassian și alții, care l-au ponegriț în tot timpul de când el a plecat din țară”.³¹³ Altor le spunea că nu avea certitudinea securității personale, ca apatrid. În plus, se temea și de reacții negative în cercurile emigrației, care l-ar fi putut privi ca pe un trădător.³¹⁴ De altfel, la scurt timp după ridicarea interdicției îi asigura pe Ierunci – atât de preocupați de o posibilă vizită în țară a lui Eliade, încât încetaseră să-i mai scrie pentru a-i arăta dezaprobarea – că nu se va întoarce „decât atunci când schimbarea va fi într-adevăr *reală*. La anul, sau în zece ani, sau niciodată”. Însă nu putea face public acest lucru și continua să spună „la anul”. Încredința acest secret doar celor care știu să-l păstreze, precum Ieruncii, cărora le și dă dezlegare să-l împărtășească altora așijde-rea, precum Ioan Alexandru (care insistase să nu meargă în țară).³¹⁵

Pe Alexandru Căprariu, întâlnit în septembrie 1981, l-a întrebat „ce face Adrian?”. Afirmția lui că i-ar păstra „o neștearsă amintire pentru amplul interviu pe care i l-a luat și pe care l-a făcut public acasă”³¹⁶, trebuie înțeleasă în contextul a tot ceea ce știm despre „afacerea” interviului. Într-adevăr, amintirea nu putea fi ștearsă, iar la aceasta a contribuit nu doar prima parte, cea plăcută, ci îndeosebi, ultima parte, neplăcută, a ei. Îl putem însă crede că Eliade i-a spus despre Păunescu că i se pare „un caz interesant, capabil de mari surprize”.³¹⁷

³¹² M. Pelin, *Genii și analfabeți...*, ed. cit., p. 134; *Operațiunile „Melița” și „Eterul”...*, ed. cit., 2007, p. 635.

³¹³ Cândva în perioada 15–21 septembrie 1967. Vezi nota sa informativă, nedatată, în *Eliade și Securitatea*, pp. 78–81 (78–79).

³¹⁴ Conform discuției avute cu Bartolomeu Anania, în decembrie 1968, raportată de acesta Securității la 12 februarie 1969; *Ibidem*, pp. 82–84 (83).

³¹⁵ P.S. din 5 ianuarie, intitulat „Post-scriptum grav, testamentar”, al unei scrisori din 4 ianuarie 1968; C.M.B., Corespondența cu Mircea Eliade, D. 73.

³¹⁶ Al. Căprariu, „La Roma cu Mircea Eliade”, *Flacăra* (București), XXXI, nr. 4, 29 ianuarie 1982, pp. 17, 20 (17).

³¹⁷ Citat din spusele lui Eliade. Notă informativă din 15 septembrie 1981. *Eliade și Securitatea*, pp. 201–208 (206). O opinie identică cu cea a lui C. Noica; *Noica și Securitatea II*, pp. 207–217 (214–215).

Totuși, când Mircea Handoca îl întrebase pe Eliade dacă dorește să-l introducă și pe poet în cartea *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, pe care o pregătea, i-a răspuns că nu-l crede „indispensabil”, căci, între timp, publicase textul integral al convorbirilor de la Chicago.³¹⁸ Cum una-i una și alta-i alta, e evident că Eliade voia să evite redeschiderea discuției asupra „afacerii” interviului. Din cauza ei, Păunescu a ratat intrarea în viitorul volum de întâlniri cu Eliade, alături de contemporanii săi. Nu ratase însă întâlnirea cu Eliade și – putem spune acum – nici chiar materializarea rezultatului ei, doar că aceasta din urmă nu se putea face *atunci* fără ca toți să plătească un preț scump. Responsabilitatea de profunzime le aparține celor care au făcut ca acest preț să fie necesar: Miron Constantinescu și toți cei din spatele lui.

* * *

Asemenea altor lucruri scrise aici, și această ultimă judecată, ce s-a impus de la sine, nu e ușor de încredințat tiparului. Trebuie să mărturisesc, în încheiere, că a scrie azi despre Adrian Păunescu – fie și numai în legătură cu Eliade – în același spirit detașat și fidel surselor primare, documentare, în care s-ar scrie, de pildă, despre un om de cultură din secolul al XIX-lea e un lucru dificil. (Aș fi vrut să dau drept exemplu perioada anterioară comunismului, interbelicului, dar și aceea rămâne minată; sau, mai precis, e păstrată minată.) E și un lucru cu potențiale consecințe dezagreabile pentru autor. Suntem încă prea aproape de personaj – în aceeași epocă, s-ar putea spune –, iar polarizarea în jurul figurii lui rămâne aproape intactă. Nu cred că am reușit să-mi împlinesc sarcina așa cum mi-aș fi dorit și cum, îmi place să cred, aș fi putut. Rog să fiu scuzat, dar am ajuns la o vârstă când o investiție suplimentară de energie pentru *Zeitgeist* reprezintă un timp irosit în detrimentul unor cauze mai bune. N-am ignorat prezentul, dar am încercat – pe cât m-au ținut puterile – să scriu pentru viitor; acel viitor care va depăși prezentul, nu unul care-l va prelungi.

Știu că un număr de oameni cărora le port mult respect vor fi tentați să spună: decât cu alde Păunescu, Mitea și Popescu-Dumnezeu alături de Eliade, parcă tot e mai onorabil cu Miron și Gogu împotriva lui. Dacă rațiunile estetice și politice ale unui atare gest ar putea fi comprehensibile (deși mie nu-mi sunt), ele nu au cum să fie puse – în niciun fel de logică – deasupra celorlalte rațiuni, infinit mai importante, care privesc receptarea lui Eliade în România socialistă. De altfel, lucrurile nu stau cu mult mai bine pentru perioada următoare, așa cum se va vedea în continuare. Însuși faptul că s-a ajuns la o astfel de situație polară fără vreo ieșire onorabilă – pentru noi, cei de atunci și cei de azi – e o problemă demnă de o reflecție etică și filosofică aprofundată. Sper ca prezenta încercare, predominant istoriografică, să poată fi un punct de pornire al ei.

³¹⁸ *Scrisori primite* II, p. 139 (26 iunie 1981); *Correspondență* I, p. 406 (19 august 1981). Cartea va fi predată editurii în 1982, dar publicarea ei a fost continuu târâgănată, putând fi tipărită abia după căderea comunismului. *Vezi supra*, n. 4.

SIGLE ȘI ABREVIERI

C.M.B.	<i>Colecția Mihnea Berindei</i> , Arhivele Naționale, Direcția Județeană Iași.
F.E.C.	<i>Fonds Emil Cioran</i> , Bibliothèque littéraire Jacques Doucet, Paris.
F.L.I.	<i>Fondul Lovinescu-Ierunca</i> , Fundația Humanitas Aqua Forte, București.
M.E.P.	<i>Mircea Eliade Papers</i> , Special Collections Research Center, University of Chicago Library.
<i>Biobibliografie</i>	Mircea Handoca, <i>Mircea Eliade (1907–1986). Biobibliografie</i> , vol. I–V, București, Editura „Jurnalul literar”, 1997, 1998, 1999, București, Editura Criterion, 2007, 2010.
<i>Corespondență</i>	M. Eliade, <i>Europa, Asia, America... Corespondență</i> , vol. I–III, ed. de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1999, 2004, 2004.
<i>Dosarul</i>	„ <i>Dosarul</i> ” <i>Mircea Eliade</i> , vol. I–XV, culegere de texte de Mircea Handoca, București, Editura Curtea Veche, 1998–2013.
<i>Eliade și Securitatea</i>	<i>Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității</i> , vol. II. <i>Mircea Eliade</i> , ed. de Dora Mezdrea, București, Editura Mica Valahie, 2008.
<i>Jurnal</i>	M. Eliade, <i>Jurnal</i> , vol. I–II, ed. de Mircea Handoca, București, Editura Humanitas, 1993.
<i>Noica și Securitatea</i>	<i>Nae Ionescu și discipolii săi în arhiva Securității</i> , vol. IV. <i>Constantin Noica</i> , I–II, ed. de Dora Mezdrea, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2009, 2010.
<i>Noica și Securitatea H</i>	<i>Constantin Noica în arhiva Securității</i> , ed. de Dora Mezdrea, București, Editura Humanitas, 2009.
<i>Scrisori primite</i>	<i>Mircea Eliade și corespondenții săi</i> , vol. I–V, ed. de Mircea Handoca, București, Minerva, 1993, 1999; București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003; București, Editura Criterion, 2006, 2007.

ADDENDA

CORRESPONDENȚA CU VIRGIL IERUNCA ȘI MONICA LOVINESCU
ÎN CHESTIUNEA INTERVIULUI CU ADRIAN PĂUNESCU

Într-un dosar (M.E.P. 52.6) pe coperta căruia a scris „Discuții interviu Adrian Păunescu”, Mircea Eliade a păstrat o parte a pieselor privitoare la „afacerea” interviului. Și anume:

- M. Eliade, „În legătură cu un interviu”, Chicago, 27 martie [1972] (3 file ms.);
- scrisoare de la Radu Gabrea, București, 9 martie 1972 (1 filă ms. și plic);
- telegramă de la Horia Roman, Bruno Manzone, Mircea Popescu și Yvonne Rossignon, Roma, 20 martie 1972;
- xerocopia scrisorii lui M. Eliade către Virgil Ierunca, Chicago, 21 martie 1972 (8 file, în două exemplare);
- telegramă de la Virgil Ierunca, Paris, 5 aprilie 1972;
- carte poștală de la Emil Cioran, nedată; ștampila poștei: Paris, 5 aprilie 1972.

E doar o mică parte a materialului care constituie dosarul propriu-zis. Nu se regăsesc aici piese importante, precum scrisori primite de la Constantin Noica, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Sorin Alexandrescu și alții. Rațiunea acestei absențe este, în mod evident, de a nu descompleta dosarele unora dintre cei mai importanți corespondenți români. În plus, scrisoarea de la Noica e citată în scrisoarea lui Eliade către Ierunca (cu două mici – și irelevante – omisiuni). Cât privește cartea poștală de la Cioran, ea putea fi considerată de importanță minoră. Iar copia scrisorii lui Eliade n-ar fi fost singura care lipsea din dosarul corespondenței cu Ierunca.

În articol am citat și discutat toate piesele acestui dosar. Le reproducem doar pe cele mai ample: scrisoarea lui Eliade și dezmințirea. Am confruntat xerocopia scrisorii cu originalul păstrat în C.M.B., care are în plus o pagină cu un post-scriptum. Tot de acolo, adăugăm scrisoarea trimisă de Virgil Ierunca imediat după apariția primei părți a interviului, păstrată în ciornă (originalul neputând fi găsit în M.E.P.) Apoi, alte două piese din dosarul corespondenței cu Virgil Ierunca și Monica Lovinescu (M.E.P. 66.15) și una din F.L.I., pe care le considerăm nu doar importante, ci și necesare prin întregirea pe care o oferă.

1. V. Ierunca către M. Eliade, cca 11 martie 1972 (C.M.B.)
2. M. Eliade către V. Ierunca, 21 martie 1972 (M.E.P. 52.6, C.M.B.)
3. M. Lovinescu către M. Eliade, 27 martie 1972 (M.E.P. 66.15)
4. M. Eliade către V. Ierunca, 27 martie 1972 (F.L.I.)
5. M. Eliade, „În legătură cu un interviu”, 27 martie 1972 (M.E.P. 52.6)
6. V. Ierunca către M. Eliade, 10 aprilie 1972 (M.E.P. 66.15)

1.

Iubite Mircea Eliade,

De data aceasta este într-adevăr grav. Probabil bine intenționat la origine, Adrian Păunescu ți-a făcut cel mai mare rău pe care niciun dușman nu ți-l putea face. Nu numai că, în ciuda promisiunii formale, fără de care refuzaseși – adu-ți aminte – să-i încredințezi textul, a publicat interviul trunchiat, dar și-a îngăduit într-o introducere să pună în gura Dumitale lucruri pe care nici cu gândul nu le-ai gândit. Astfel, într-o țară

în care cei mai buni scriitori, Marin Preda, Sorescu, Bănuțescu, Ioan Alexandru, Țepeneag (aș putea să mai adaug încă vreo douăzeci de nume cel puțin) își fac un punct de onoare de a nu îndeplini plecăciunea de rigoare, pentru Ceaușescu – cu toate riscurile pe care aceasta le comportă în țară –, Adrian Păunescu te pune să-l propui, cu martori ai Ambasadei, pe N. Ceaușescu pentru... Premiul Nobel!

Cred că îți dai ușor seama ce răsunet imens și negativ – ca să mă slujesc totuși de un eufemism – poate avea o astfel de frază atât în România, cât și în exil.

Te mai pune apoi să-i ataci indirect pe cei de la „Europa Liberă” (care i-au telefonat Monichii de la München în chiar dimineața când a apărut ziarul) că au falsificat ce ai spus la radio.

În sfârșit, pentru ca tabloul să fie complet, ți-a atribuit elogiul pentru toți „marii” zilei, fără a-l uita chiar pe Eugen Barbu!

Trunchierile le vei constata singur. Ți le semnalez totuși pe cele mai importante.

Las la o parte modificările tendențioase ale întrebărilor și trec direct la răspunsuri:

– De la început (pag. 1) ți s-a scos expresia „am rămas” (în Occident), urmată de altă omisiune esențială atunci când spuneai, „simțind la un moment dat că n-am să mai pot publica în românește”.

– Textul „românesc” al *Noșilor de Sânziene* devine modificat „inițial” (pag. 2).

– Când e vorba de generația Dumitale, *Dan Botta* e cenzurat (pag. 3).

– Ori de câte ori vorbești de „miturile noastre etnice”, noțiunea de *etnie* dispăre (pag. 3–4).

– „Începând din 1945 – scrii – am avut *libertatea* și timpul să le scriu.” *Libertatea* a fost înlocuită prin „*răgaz*” (pag. 8).

– Când e vorba de contribuția spirituală a păstorilor, fraza „acești navigatori pe uscat, cum îi numea Constantin Noica” e cenzurată (pag. 9).

– O primă omisiune a numelui lui Cioran, când spui de ce înțelegi pe cei doi (Ionescu și Cioran) că scriu în franțuzește (pag. 11).

– Altă frază-cheie a interview-ului cenzurată: „Desigur, eu mă consolasesem demult cu gândul că nu voi fi decât un scriitor postum în România” (pag. 12). Și mai departe: „Mulți ani n-am putut să citesc, am încercat, dar nu mă interesa” (e vorba de faza revoluției socialiste) (pag. 12).

– Întreg pasajul care începe cu „Mă gândesc că limba română și spiritualitatea românească sunt puternice și înseamnă ceva, dacă reușesc să-și păstreze – dincolo de condițiile istorice – scriitorii” (pag. 13), urmat de cenzurarea întregului capitol privind pe Cioran (pag. 14).

– Descoperirea precoce a lui Papini (pag. 15), cenzurată.

– Pag. 17 – ziarul *Cuvântul* e cenzurat, urmat de cenzura esențială (paginile 17–18–19) a capitolului Nae Ionescu.

În această situație cu adevărat intolerabilă, cred că reacția trebuie să fie foarte urgentă. Ajută-ne să păstrăm pe Mircea Eliade cum ne închipuim că este Mircea Eliade. Amintește-ți, o clipă, așa cum îl vedea o întreagă generație, nu printr-un articol de senzație și cinism ca al lui Păunescu, ci prin gândul curat al lui Ioan Alexandru.

Ce se poate face? Dacă ești de acord că nu-i poți trăda nici pe Nae Ionescu, nici pe Noica, nici pe Dan Botta, Mircea Vulcănescu, Cioran și Eugen Ionescu, pe Papini, nici pe cei care azi în România sau peste hotare cred în Dumneata – numai pentru a nu-l supăra pe Adrian Păunescu (care și-a călcat angajamentele) –, atunci există o soluție:

Trimite-ne un text, cât de scurt vrei, dar urgent, în care să spui – cum este – că nu recunoști nimic din ceea ce îți atribuie Adrian Păunescu în articolul introductiv, iar în al doilea rând să consemnezi că nici interviul nu te mai reprezintă deoarece cenzura operată îl desfigurează, scoțând personajii care sunt pentru Dumneata esențiale. (Singular ne-ai spus că ai dat, mai ales, acest interview pentru a lămurii și situa, în sfârșit, cazul Nae Ionescu.) Această punere la punct va fi transmisă prin radio și reprodusă în *Limite* și în *Ethos*.

Monica și cu mine îți așteptăm cu înfrigurare răspunsul și vă sărutăm cu aceeași dragoste pe amândoi,
Virgil

2.

HISTORY OF RELIGIONS
 AN INTERNATIONAL JOURNAL FOR COMPARATIVE HISTORICAL STUDIES
 Editors: Mircea Eliade / Joseph M. Kitagawa / Charles H. Long / Jonathan Z. Smith
 Editorial Assistants: William R. La Fleur
 Book Review Editor: Park McGinty
 Editorial Office: Swift Hall, University of Chicago, 1025-35 E. 58th Street, Chicago, Illinois 60637
 Publisher: University of Chicago Press

21 martie 1972

Dragă Virgil Ierunca,

Ce curios destin! Românii din exil (probabil că și cei din țară, dar de asta n-am cum să știu) nu vorbesc de mine decât când fac, sau li se pare că am făcut, vreo „gafă”. De atâția ani am tot scris cărți *românești* sau despre România – *La țigănci*, *Amintiri*, *Mântuleasa*, *Zalmoxis* și atâtea alte nuvele și eseuri – și abia dacă au fost menționate sau superficial recenzate (există și o excepție și o cunoști). Asta, în cel mai bun caz; pentru că (iarăși știi) atâtea alte fițiuci mă înjură birjărește fără să-și mai bată capul să găsească pretexte.

Dar e suficient să fac o „gafă” – republicarea vechilor romane în țară, un interviu acordat din bunătațe și naivitate – ca această obosită, indiferentă «admirație» (în care mi se pare, uneori, că ghicesc condiția de care ne vom bucura noi, scriitorii, îndată ce nu vom mai fi pe *acest* pământ) să lase locul trăsnetelor, fulgerelor sau măcar sfintei indignări patriotice (atât de exemplar întrupată în V. Postecucă, în ochii căruia cele aproape 2000 de pagini de literatură românească *bună*, publicate în ultimii zece ani, atârnă mai puțin în balanța lui naționalist-religioasă decât cele câteva zeci de rânduri (incriminate) din prefața lui D. Mîcu.

Te rog să nu mă înțelegi greșit, căci nu mă refer *direct* la scrisoarea d-tale. Dar aș vrea să crezi că, pentru întâia oară în viața mea de exilat, l-am admirat și invidiat pe Cioran, care a știut să rupă cu românii, de acolo și de aici, mulțumindu-se să se identifice cu neamul românesc *in aeternum*, care va continua să existe, să sufere și să creeze sute de ani după ce noi, împreună cu Păunescu, Ceaușescu și toți ceilalți, vom fi de mult iertați și uitați. Cioran a înțeles că, deocamdată, *nu se poate face nimic*. Împreună cu d-ta și alți prieteni, am crezut, am sperat că vom putea îmbunătăți măcar în parte condițiile culturale din țară. Recunosc că m-am înșelat. Nu numai pentru că au survenit schimbările în rău, pe care le cunoști ca nimeni altul, dar și pentru că n-am crezut că oameni de a căror cinste sufletească nu m-am îndoit, ca Adrian Păunescu, vor fi siliți să accepte măsuri și perfide interpolări. I-am repetat de atâtea ori că interviul nu va putea apare *integral*. Am acceptat, totuși, să-l pregătim, pentru că avea atunci 29 de ani și-mi spuneam că e bine să încredințez o parte măcar din observațiile și amintirile mele (încă nescrise) unui român, în țară, care își poate permite să aștepte 20–30 de ani, până ce se vor schimba lucrurile. Când am auzit că a apărut partea I, și încă la *Contemporanul*, unde numele meu era tabu (cel puțin pe vremea lui Ivașcu), am știut că textul va apare cenzurat. Nu mi-am închipuit, însă, că prețul pe care a trebuit să-l plătească Păunescu implica, în afară de trunchieri și omisi[un]i, o serie de invenții și indiscreții, concentrate în „prefață”. Nu-mi aduc aminte să fi discutat pe Jebeleanu, pentru că l-am cunoscut puțin și nu mă interesa. Dar e foarte probabil că am vorbit de ceilalți – de Bogza, de Barbu (pe care Adrian îl critica grozav), de M. R. P., a cărui moarte mă impresionase nespus; despre ce *alteceva* puteam vorbi în cele treizeci de nopți de discuție? de yoga, de șamanism, de religiile primitive? Am vorbit, evident, de Ceaușescu – a vorbit mai ales Adrian, povestind zeci de anecdote pe spatele „șefului”, imitându-l etc. Și îmi aduc foarte bine aminte de seara când, evocând discursul lui C. din august 1968 (care ne impresionase pe toți) și, mai ales, primirea entuziastă (chiar fără voia lui) a lui Nixon și încercările de apropiere între China și USA, am adăugat că pentru asta (și altele, bunăoară poziția României în războiul arabo-israelian), C. ar fi meritat premiul Nobel pentru pace. Dar, așa cum îți închipui, *n-am spus numai atât*. Și, în orice caz, astea toate erau spuse între prieteni, nu constituiau *declarații*. Trăiesc de treizeci și doi de ani într-o lume care face distincție între viața *publică* și *privată*. Nu bănuiam că *anumite* fraze sau aluzii vor fi reproduse, alături de invenții (laudele lui Jebeleanu și Barbu etc.), fără ca să-mi fi trimis manuscrisul prefeței în prealabil. De aceea, știind că interviul n-a putut apare timp de zece luni, cred că a fost *silit* să adauge toate aceste năzbâtii ca să obțină viza cenzurii.

Și acum, ce să fac? Eu sunt liber, în timp ce el este în mâna lor. Voi încerca să pun lucrurile la punct (vezi textul alăturat). Dar în niciun caz nu-l pot nenoroci repetând, bunăoară, ce-a spus *el* despre C. sau

acuzându-l că a mințit (în anumite cazuri precise). Și nici nu pot minți, negând „chestia” cu premiul Nobel. Nu știu dacă preciz[ă]rile mele vă vor mulțumi. Ce știu, însă, *sigur*, este că această experiență „românească” va fi ultima. Mă voi așeza la picioarele lui Cioran (ca în *Upanișade*) ca să învăț de la el tehnica separării de compatrioți. Voi continua să scriu românește, dar numai pentru mine și Christinel. Mai târziu, când voi fi silit să schimb de galaxie, textele acestea românești vor apare, în țară sau în străinătate (nu interesează...).

Cât ar părea de paradoxal, hotărârea aceasta am luat-o după ce nenumăratele scrisori primite din țară, de la cunoscuți și necunoscuți, m-au convins *cât bine* a făcut interviul, așa trunchiat cum a apărut. Nu-ți vorbesc despre oameni (pe care nu-i cunoști) care-mi scriu că au plâns citind și recitind interpretarea *Mioriței* sau care au aflat de *Noaptea de Sânziene* și *Zalmoxis* etc. Dar iată ce-mi scrie C. Noica (după ce remarcă: „Spui un lucru de necrezut până acum, așa spune până la tine. Spui: Eu cred în viitorul culturii românești mai mult decât în viitorul culturii europene.”). „Astăzi, în sfârșit a apărut convorbirea cu tine, de la care ar putea începe, dacă oamenii vor să facă într-adevăr ceva din plămada asta spirituală, un nou capitol în cultura celor de pe Pontul stâng. De aceea te rog mult, în numele imensului bine pe care-l poți face prin orientarea pe care o dai, să nu te lași iritat de mărunțișuri, în speță de comentarii (de aici sau de acolo) în legătură cu ce ai spus sau ce ți se atribuie; te rog să înțelegi ce șansă aduci unei culturi, la care ții atât de mult, să se vertebreze. Lasă deci lucrurile cum sunt. Ba, așa spune, de vreme ce nu s-a putut sub nicio formă să ai o participare directă, să rămâi în detașarea ta și să lași ca *indirect*, prin tot ce ai făcut și ai să mai faci în anii aceștia, orientarea ta să rodească. Nici nu știi ce teren bun este. Și, de altfel, cu ce s-ar înlocui așa ceva? Cine și cu ce titlu ar mai putea spune că, în ceasul acesta, crede mai mult într-o cultură neomologată decât în cele care au primit toate consacrarile?” Etc. etc.

Îl cred pe Dinu. Dat fiind că, deocamdată *nu se poate face nimic*, orice idee care nu „vine de sus” pare providențială. Dar nu mai sunt tânăr și nu mai am timp, nici energie, pentru explicații, dezmințiri, polemici. Am crezut că se poate sta de vorbă cu românii din țară. M-am înșelat. De aici înainte, dacă îi voi mai întâlni, o să le vorbesc de timp și moda bărbătească. În ceea ce privește pe românii din exil, nu mă interesează decât opinia câtorva prieteni, printre care, voi, Emil, Cușa și alți câțiva. Am încercat, în această prea lungă scrisoare, să-ți explic poziția mea. Aș suferi foarte sincer dacă nu v-am convins, dar nu știu ce-aș mai putea adăuga altceva. Cât despre ceilalți, oricâți ar fi și oricine ar fi, mi-e perfect indiferent ce vor crede despre mine. (Deși ar trebui să-mi fie recunoscători, căci le-am dat, în sfârșit, pretext să mă considere trădător de neam și țară. Cunosc formula. E veche.)

Vă îmbrățișez cu aceeași prietenie.
Mircea Eliade

P.S. Am vorbit adineauri la telefon cu Bucureștiul ca să aflu dacă Sorin a plecat. Din nefericire, este încă acolo, așteaptă viza și va pleca doar vineri, 25 martie. Amân deci, cu rețință, punerea la punct, până când voi ști că Sorin a ieșit din țară. Inutil să-mi vorbiți de oprobiul care mă așteaptă etc. Familia mea a suferit destul 20 de ani și va mai suferi și de aici înainte, dar nu vreau să duc sălbăticia până la inconștiență. Știu că Sorin nu va mai putea ieși, pe viitor, din țară, datorită recunoștinței pe care a vrut să mi-o arate, *cu orice chip*, Păunescu. În fond, din toată porcăria asta, singurul care va suferi va fi Sorin. Totuși nu-l pot condamna la închisoare (= țară) de pe acum. Trebuie să-i dau măcar șansa de a se întoarce la Amsterdam și a hotărî singur ce va face în viitor.

Celor care se vor mira de tăcerea mea, spuneți-le că sunt pe moarte, dar că doctorii n-au pierdut încă speranța.

3.

Paris, 27 martie 1972

Dragă Mircea Eliade,

Virgil e în pat cu o febră puternică (o gripă, în ciuda vaccinului), așa încât încerc să-ți răspund eu la scrisoarea pe care-am primit-o azi.

Mi se pare mie sau lucrurile sunt mult mai simple? Am impresia că dezmințirea, pe care ai trimite-o după sosirea lui Sorin la Amsterdam, nu l-ar putea pune în primejdie nici pe el, nici familia și nici măcar n-ar anula cariera lui Păunescu, întemeiată totuși pe procedee incalificabile și care te-au lovit direct. Ar ajunge, nu-i așa, câteva rânduri în care să spui că nu te recunoști *în cele mai multe* din afirmațiile pe care ți le atribuie Păunescu în introducerea lui (și toată lumea ar crede atunci ce i-ar conveni să creadă, fără ca d-ta să precizezi nimic) și că interviul a ieșit trunchiat de unele pasagii esențiale. Apoi mi-ai da îngăduința să urmez dezmințirea de lectura pasagiilor incriminate.

Cât despre scrisoarea lui C. Noica, îți închipui cât de total suntem de acord cu importanța atribuită gândirii d-tale, care trebuie să însămânțeze spiritualitatea românească. Ce altceva am repetat mereu, și nu numai pentru exil, ci mai ales pentru țară prin radio?

E drept că opiniile noastre nu pot pretinde nici pe departe a avea greutatea celor ale lui Noica, pentru care avem admirația pe care o știi. Nu mă pot totuși împiedica – s-ar putea să mă înșel – de a constata că, dacă nu direct, cel puțin inconștient, Noica își poate afla în tot ce înconjoară acest interviu – și de care nu ești responsabil, mă refer la introducerea lui Păunescu – un fel de justificare a câtorva din concesiile lui: articolele despre marxism din *Glasul Patriei* , în care n-a crezut, iar, în ultimul timp, elogiul nu numai al propriului săi inchiștor Athanase Joja, ci și al soției acestuia, o nulitate „filosofică”, Crizantema Joja. Crede-mă, nu-mi îngădui să-l judec pe Noica, e numai o constatare.

Cât despre exil – mă gândesc și la exilul interior –, nu cred că trebuie judecat cu atâta asprime din pricina câtorva excepții și a unui Păunescu care și-a călcat cuvântul față de d-ta. La urma urmei, acest dublu exil de care-ți vorbesc numai pe d-ta te are ca împlinire pe toate planurile și pe toate meridianele.

Nu putem spune nimănui ceea ce ne sugerezi, că ești grav bolnav, dintr-o elementară superstiție. Prea am suferit anul trecut ca să mai zgândărim o astfel de amintire. Vom spune, dacă ne îngădui, că întârzii dezmințirea până la venirea lui Sorin la Amsterdam.

Vă îmbrățișăm pe amândoi cu dragoste,
Monica

4.

HISTORY OF RELIGIONS

AN INTERNATIONAL JOURNAL FOR COMPARATIVE HISTORICAL STUDIES

Editors: Mircea Eliade / Joseph M. Kitagawa / Charles H. Long / Jonathan Z. Smith

Editorial Assistants: William R. La Fleur

Book Review Editor: Park McGinty

Editorial Office: Swift Hall, University of Chicago, 1025-35 E. 58th Street, Chicago, Illinois 60637

Publisher: University of Chicago Press

27 martie 1972

Dragă Virgil,

Iată textul pentru Free Europe și ce vei mai crede de cuviință. Ar fi bine dacă ai citi măcar unele din paginile lăsate la o parte: despre Nae, despre Cioran etc. În orice caz, voi ruga pe Cușa să publice fie integral textul, subliniind omisi[un]ile, fie numai pasajele cenzurate.

Iartă întârzierea. Sorin n-a putut pleca decât alaltăieri din București. Încă n-am primit nimic de la el, așa că nu știu ce hotărâre va lua.

Vă îmbrățișez pe amândoi
și Christos a înviat,
Mircea Eliade

5.

În legătură cu un interview

Di Mircea Eliade ne roagă să comunicăm următoarele.

Am citit cu mare tristețe convorbirile publicate de Adrian Păunescu în *Contemporanul* din 10 și 17 martie. Când, acum mai bine de un an, în iarna 1971, am acceptat să înregistrăm acest interview, am făcut-o cu o singură condiție: *textul va apare integral sau nu va apare deloc*. Adrian Păunescu mi-a dat cuvântul lui de onoare că această condiție va fi respectată. Și faptul că interview-ul nu se publica, mă făcea să cred că se ține de cuvânt.

Din păcate, mă înșelasem. În cele din urmă, Adrian Păunescu a acceptat publicarea unui text trunchiat, care schimbă radical sensul interview-ului. Într-adevăr, au fost eliminate pagini întregi, și în primul rând pasajele pe care le consideram centrale în convorbirile noastre – pentru că vorbeam despre formația mea intelectuală și, deci, despre influența profesorului Nae Ionescu, învățătorul meu și al generației mele. Au fost, de asemenea, eliminate pasajele în care discutam despre Emil Cioran, Eugen Ionescu, Dan Botta și Mircea Vulcănescu, ca să nu mai vorbesc de referințele la scrierile mele de istoria religiilor și filosofia culturii. Asemenea omisiuni, care schimbă sensul interview-ului, mă silesc să republic textul integral într-una din revistele românești care apar în Occident.

În ceea ce privește amintirile despre serile petrecute împreună în iarna 1971, ele sunt evocate de poetul și gazetarul Adrian Păunescu și îi aparțin în întregime. Când ședeam de vorbă, credeam că vorbim aceeași limbă: vechea, cinstita limbă românească, pe care am învățat-o de copil și pe care o vorbesc și acum, la bătrânețe. Recunosc, cu o imensă tristețe, că m-am înșelat.

[Mircea Eliade]
Chicago, 27 martie [1972]

6.

Paris, 10 aprilie 1972

Iubite Mircea Eliade,

Mă pusese pe picioare dintr-o puternică gripă dezmințirea care venise ca o tămăduire. În bucuria mea verticală, ți-am și trimis o telegramă pe care o socoteam amuzantă, dar care s-ar putea să fi fost cam deplasată.

S-a „întors” apoi gripa și am tot amânat să-ți scriu câtă lumină și ordine a pus dezmințirea în tot și în toate. Acum suntem ca la început de lume: totul mi se pare a avea din nou un sens.

Dezmințirea l-a bucurat mult și pe Cioran și – să vezi și să nu crezi – pe Eugen Ionescu!

„Free Europe” a transmis-o de șapte ori, iar duminica viitoare Monica își consacră toată emisiunea lui Mircea Eliade. Adică dezmințirea încă o dată, urmată de absolut toate pasagiile cenzurate și unele cuvinte transformate. Totul fără patimă, cu o rigoare științifică desăvârșită!

Eu mi-am modificat în fugă *Limitele*, care trebuiau să apară zilele acestea. Am pus pe prima pagină textul dezmințirii, iar în paginile din mijloc – de asemenea – toate pasagiile interzise.

Cum Ion Cușa a fost plecat în vacanță, îl voi vedea zilele acestea și-i voi sugera să tipărească dezmințirea și s-o trimită la toți cei care merită în toate colțurile lumii.

Suntem cu toții fericiți că am scăpat din recenta grea încercare care îți conferise – fără vina dumitale – o identitate pe care nu o ai.

Te implor însă să nu-ți mai faci inimă rea pentru cei care – din gelozie, prostie și neputință – te vor ataca încă în exil. Toți acești pigmei se izgonesc de la sine din profilul spiritual al exilului, unde nu au dealtfel ce să caute.

Sper că vei renunța la hotărârile luate – la supărare – în prima scrisoare și vei continua să scrii în românește pentru toți cei care cred în dumneata, adică în spiritualitatea românească.

Te îmbrățișez,
cu toată dragostea,
Virgil Ierunca